SLOVENSKÁ REČ

75 I 2010 I 6 I

časopis pre výskum slovenského jazyka

OBSAH

Martin Pukanec, K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice) ■ Jaromír Krško, Niektoré slovenské hydronymá vo svetle novších interpretácií

DISKUSIE A ROZHĽADY

Martina Ivanová, Prívlastkové jednočlenné infinitívne vety (malá korpusová sonda)

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2009. Slavomír Ondrejovič ■ Spoločný seminár o výskume slovenských osobných mien. Iveta Valentová ■ Je enklávna slovenčina už *zachránený* jazyk? (O podnetoch a otázkach z knihy *Miroslava Dudka Zachránený jazyk*). Jozef Mlacek ■ *Kačala, J.: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine*. Mária Myjavcová ■ *Pramene k dejinám slovenčiny 3*. Martina Kopecká

KRONIKA

Životné jubileum Miloslavy Sokolovej. Martina Ivanová ■ Za Františkom Mikom. Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

November oslávime s Walesom. S kým, prosím? Jana Wachtarczyková

Obsah 75. ročníka časopisu Slovenská reč

SAP SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

SLOVAK SPEACH

Journal for the Slovak language research. Founded in 1932. The organ of Ľ. Štúr institute of linguistics of Slovak academy of science.

HLAVNÝ REDAKTOR/
EDITOR–IN–CHIEF
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA /
EXECUTIVE EDITOR
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA/
EDITORIAL BOARD
Ján Bosák (Bratislava)
Klára Buzássyová (Bratislava)
Juraj Dolník (Bratislava)
Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko)
Miroslav Dudok (Bratislava)
Ján Findra (Banská Bystrica)
Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko)
Björn Hansen (Regensburg – Nemecko)
Martina Ivanová (Prešov)
Ľubomír Kralčák (Nitra)
Mark Lauersdorf (Kentucky – USA)
Milan Majtán (Bratislava)
Jozef Mlacek (Bratislava)
Martin Ološtiak (Prešov)
Oľga Orgoňová (Bratislava)
Matej Považaj (Bratislava)
Ján Sabol (Košice)
Daniela Slančová (Prešov)
Pavol Žigo (Bratislava)

TECHNICKÝ REDAKTOR/
LAY OUT
Vladimír Radik

OBSAH

Martin Pukanec, K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice) 347
Jaromír Krško, Niektoré slovenské hydronymá vo svetle novších interpretácií 355

DISKUSIE A ROZHĽADY

Martina Ivanová, Prívlastkové jednočlenné infinitívne vety (malá korpusová sonda) 363

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2009. Slavomír Ondrejovič..... 367
Spoločný seminár o výskume slovenských osobných mien. Iveta Valentová..... 374
Je enklávna slovenčina už *zachránený* jazyk? (O podnetoch a otázkach z knihy *Miroslava Dudka Zachránený jazyk*). Jozef Mlacek..... 378
Kačala, J.: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Mária Myjavcová 387
Pramene k dejinám slovenčiny 3. Martina Kopecká. 393

KRONIKA

Životné jubileum Miloslavy Sokolovej. Martina Ivanová..... 396
Za Františkom Mikom. Slavomír Ondrejovič 401

ROZLIČNOSTI

November oslávime s Walesom. S kým, prosím? Jana Wachtarczyková 405

Obsah 75. ročníka časopisu Slovenská reč 409

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde.

Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@juls.savba.sk**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Osobné údaje potrebné na vyplatenie honoráru (adresa trvalého bydliska, rodné číslo a číslo účtu v banke), ako aj údaje nevyhnutné na identifikáciu autora textu, ktoré sa uvádzajú v časopise za príspevkom (meno, tituly, pracovisko a elektronická adresa), žiadame posielať v tele e-mailovej správy alebo v osobitnej prílohe.

Osobné údaje sa prikladajú k textu pri každom podaní nového príspevku.

Záväznou súčasťou každého príspevku do rubriky Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, je abstrakt v anglickom jazyku, a to vrátane preloženého titulku. Abstrakt v rozsahu okolo 100 slov by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte.

Pravidlá formálnej úpravy textu:

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Slová na konci riadku nerozdeľovať, tvrdý koniec riadku použiť len na konci odsekov. Prvé riadky odsekov odsadzovať.
- Na odlíšenie príkladov od textu použiť *kurzívu,* na odlíšenie typov písma aj **bold,** alebo ^{horný} a $_{\text{dolný}}$ index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Rozlišovať dlhú čiarku – (pomlčku), napr. Altman, G. – Krupa, V., a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu, vedecko-metodologický a pod.
- Grafy a schémy pripojiť v osobitnej prílohe vo formátoch gif, tif alego jpg.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu programu Word *Vložiť poznámku pod čiarou* (ide o tzv. pätové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov:

- Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.
- Krstné mená autorov sa rozpisujú, priezviská autorov sa píšu VERZÁLAMI.
- **Monografia** sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- **Štúdia v zborníku**: DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
- **Článok v časopise**: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.
- **Knižné pramene,** napr. **s**lovníky (ak majú väčší počet autorov): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- **Internetové pramene**, napr.:
  Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online:
  http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html, cit. 4. 11. 2011.
- Zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Online:
  http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/legislatva/zkony/270/1995, cit. 9. 13. 2010.

ISSN 0037-6981 MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 75, 2010. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.
Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.
Registračné číslo 7089.
Evidenčné číslo EV 3695/09

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.
Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER GmbH, Postfach, D-80328, München, Germany. www.kubon-sagner.de

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2010

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 75 – 2010
ČÍSLO 6

Prvé dva príspevky z pera Martina Pukanca a Jaromíra Krška, ktoré uverejňujeme v tomto čísle časopisu Slovenská reč, odzneli 14. novembra 2009 na seminári venovanom PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc. Dopĺňajú teda dvojčíslo (4 – 5) ročníka 2010.

Martin Pukanec

K LOKALIZÁCII METODOVHO HROBU (POHRANICE)

PUKANEC, M.: Towards the Localization of the Methodius' Tomb(Pohranice). Slovenská reč, 2010, Vol. 75, No. 6, pp. 347 – 354. (Bratislava)

According to some sources, Saint Methodius has been entombed in a church in the town called *Kana-/Kata-/Ka-onna, situated on the river of the same name. The reconstruction of this hypothetical fact is based on old texts and historical and onomastic assumptions. If one accepts the fact, then there has only been one river of this name in the former Moravia region. Its present Slavic name is Kadaň, possibly derived from Non-Slavic, Celtic *Kadona < *Kadonna „Holy River" (in the same way as Slavic *katan* comes from Hungarian *katona*). This riveris located near Nitra, the assumed seat of king Svätopluk I., and it flows through the following towns: Štitáre, Pohranice, Lapáš, Golianovo, one of which should have been the town of Kadaň. The name Pohranice must be derived form the ethnonym Pograni „the Pograns", i.e. the inhabitants of the basin of Gran (Hron). It has been these Pograns who could have changed the name of the town and the name of the river, which was called Kadaň as well as Pogran river. Consequently, Saint Methodius could have been entombed in the church in Pohranice, which is one of the oldest in the former Moravia region, being mentioned in 1075.

Na každý rok existencie tzv. Veľkej Moravy pripadá najmenej tucet kníh, ktoré sa ňou zaoberajú. Výlučným predmetom niektorých z nich je hľadanie hrobu sv. Metoda. Ak vnímame históriu ako učiteľku života alebo za niečo, čo píšu víťazi, tak takéto knihy a hľadanie hrobov vôbec môžeme považovať za zbytočné. Okrem uvedených dvoch druhov dejepisu však treba akceptovať aj existenciu tretieho, a to dejepisu vedeckého.

Tento článok sa snaží po desiatkach pokusov hľadania Metodovho hrobu založených na historických hypotézach predložiť archeológom určitú hypotézu onomastickú. V tejto oblasti napokon nič iné ako hypotézy vytvoriť ani nemožno, avšak výhodou týchto hypotéz, ktoré pôsobia často až ako špekulácie, je aspoň to, že ich archeológia môže relatívne ľahko potvrdiť alebo vyvrátiť.

Hľadanie hrobu sv. Metoda sa opiera o viacero starých textov. V Živote Metoda XVII sa píše, že Metoda uložili v „съборьнѣи цр(ь)къви“ (MMFH II, 1967, s. 162). Otázkou je, čo táto *съборьnaja* cirkev, teda kostol, je. Autori MMFH to prekladajú ako „kapitulný chrám“, resp. stoličný, synodálny, hlavný chrám (MMFH II, 1967, s. 162). Vieme, že jediné známe moravské biskupstvo bolo v Nitre. Pri Nitre sa nachádza vrch Zobor, ktorého názov sa etymologizuje aj od slova *съборъ* vo význame „kláštor“ (pozri Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 348), čo by vari mohlo byť rovnako riešenie hádanky.

Ďalšie údaje o Metodovom hrobe nájdeme v tzv. proložných životoch. Boli zložené po Živote Konštantína a Živote Metoda a po panegyrikách, pretože sa o tieto pamiatky obsahovo opierajú. V ich rámci môžeme vyčleniť niekoľko chronologických vrstiev. Najstaršiu z nich tvorí prolóžny život venovaný obom bratom, ktorý bol podľa všetkého napísaný v poslednom roku existencie moravskej školy a bol určený ako stručný prehľad a poučenie duchovenstvu staroslovienskej liturgie v dobe bojov Gorazda a Klimenta s Vichingovou stranou (MMFH II, 1967, s. 164). V tomto proložnom Živote Konštantína a Metoda sa píše, že Metod „leží vo veľkom chráme moravskom na ľavej strane za oltárom svätej Bohorodičky“ (v preklade J. Stanislava, 1978, s. 67, aj tvorcov MMFH II, 1967, s. 166, tam i staroslovienský text).

Táto veta sa pri hľadaní Metodovho hrobu považuje za kľúčovú. Veľa sa diskutuje o termíne *velikaja* cirkev, či ide o prosté vyjadrenie rozmerov kostola, či o synonymum slova *съборьnaja* a terminus technicus. My by sme však chceli upozorniť najmä na adjektívum *moravský*, pretože toto značne obmedzuje možnosti, kde sa hrob sv. Metoda môže nachádzať. Svätoplukova ríša bola totiž rozľahlá, ale nevolala sa Morava. Teda ak napríklad Svätopluk obsadil Čechy či Panóniu, tak to neznamená, že sa Čechy či Panónia premenovali na Moravu, rozloha Moravy zostala nezmenená a Čechy zostali Čechami, Panónia Panóniou atď. Inak aj v Službe sv. Metodovi, ďalšom starom prameni, sa toto potvrdzuje. Začiatok jednej z piesní v preklade J. Stanislava znie: „Teba, blažený, ospevuje zem Moravská, cnostné tvoje telo majúca, i Panónska, posvätiteľu, osvietená tebou, a ľudy ich, zíduc sa, svätia tvoju pamäť“ (Stanislav, 1978, s. 69).

Mladšiu chronologickú vrstvu prolóžnych životov tvoria prolóžne životy venované každému z oboch bratov osobitne. Pri hľadaní hrobu sv. Metoda sú nesmierne dôležité. Proložný Život Metoda a proložný Život Konštantína totiž spolu s Priluckým prologom menujú názov mesta, kde bol Metod biskupom a kde bol pochovaný. V desiatkach rukopisov týchto diel je spomínaný názov v týchto formách: „*v Kanaoně gradě*“, „*v Kanoně gradě*“, „*v gradъ Kaonъ/Kainъ/Nainъ*“, „*v Kataane grade*“ (pozri MMFH II, 1967, s. 242, 311), J. Stanislav uvádza ešte aj „*v Kananoně gradě*“ a takéto formy v rekonštruovanom nominatíve: *Kanonъ*, *Kananъ*, *Kataonъ*, *Kaonъ*, *Kanaonъ*, *Kataanъ*, *Kainъ*, *Nainъ*, *Okean* (1978, s. 71).

Tvorcovia MMFH považujú toto mesto buď za Katániu, kde približne v tom období zomrel istý biskup Cyril, ktorého si mohli zmýliť so sv. Konštantínom a sv. Konštantína so sv. Metodom, alebo skôr za Panóniu, pričom uvádzajú, že je to najjednoduchšia interpretácia. S tým, že je to najjednoduchšia interpretácia, súhlasiť možno, ale nie s tým, že to Panónia naozaj je. Panónia totiž nebola mestom a navyše názov panónskeho sídla Pribinu a Koceľa a viaceré lokality, kde Koceľ staval kostoly, poznáme. Okrem toho Panónia, ako sme už uviedli, nie je na Morave. A na Morave nie je, samozrejme, ani Katánia.

Jazykovedec J. Stanislav najprv uvedené názvy rovnako považoval za pokazené zápisy názvu *Panonъ* (1945, s. 63), ale neskôr si uvedomoval, že je „ťažko povedať, či sa v zápisoch *Kanonъ* atď. skrýva iné meno ako Panónia“ (1978, s. 72). Archeológovia tento problém ignorujú. Napríklad Z. Klanica vo svojej knihe *Tajemství hrobu moravského biskupa Metoděje* v kapitole Správy o pohrebe citáty s názvom mesta vôbec neuvádza (pozri 2007, s. 39).

Onomasticky zaujímavé je najmä zakončenie zachovaných podôb názvu. Otázkou je, či jeho nominatív rekonštruovať ako *-ona* či *-onъ*, príp. *-ono*. Zo štyroch textov v MMFH obsahujúcich analyzované proprium je v troch prípadoch názov v lokáli, s príponou *-oně*, ktorá umožňuje všetky tri možnosti, a iba v jednom prípade v jasnejšom akuzatíve, keď sa píše, že Metoda vysvätil patriarcha za biskupa a poslal ho „въ Моравоу въ градъ Каонъ“, čo je preložené ako „na Moravu do mesta Kaona“ (MMFH II, 1967, s. 243), pričom práve v tomto prípade musíme názov mesta rekonštruovať ako *Kaonъ*, nie *Kaona*. Pod čiarou je ale zapísané *Kaon* a sú tu navyše aj varianty názvu *Kain* a *Nain*.

Práve tieto dva nesmierne dôležité varianty však ukazujú, že predsa len pravdepodobnejšou bude prípona *-ona*. Zachované podoby názvu *Kainъ* a *Nainъ*, čo je najskôr z **Ka-Nainъ*, totiž obsahujú príponu *-inъ*, ktorá môže nahrádzať práve príponu *-ona*. Vieme, že Metodovi žiaci sa po úteku z Moravy usádzali aj v Chorvátsku a práve v jeho onymii máme možnosť vidieť veľa dokladov zmeny *-ona* > *-inъ*. Napríklad ojkonymum *Aen-ona*/*N-ona* sa mení na *N-in*, ojkonymum *Alb-ona* na *Lab-in*, ojkonymum *Nar-ona* v údolí rieky Neretvy sa zrejme odzrkadľuje v názve riečky *Nor-in*, čo je prítok Neretvy, ojkonymum *Skard-ona* dáva *Skrad-in*, ojkonymum *Sal-ona* zas *Sol-in*.

Tento rad ojkoným s pôvodnou príponou *-ona* môže pomôcť pri argumentácii, ako vyzeral nominatív hľadaného názvu, ale nemožno v ňom hľadať mesto s hrobom sv. Metoda, pretože uvedenú príponu *-ona* treba považovať predovšetkým za ilýrsku a na Moravu ju, ak tvrdíme, že ranofeudálny štát Morava bol naddunajský, klásť v žiadnom prípade nemôžeme.

Prípony *-ona* nie sú na európskom kontinente iba ilýrske. Často sa vyskytujú aj v ojkonymii na starom Iberskom polostrove, ten je však od Moravy ešte vzdialenejší. Okrem nich existuje ešte tretia frekventovaná a všeobecne známa prípona *-ona*,

resp. *-onna*. Ide o sufix, ktorý veľmi často vidíme v názvoch európskych riek: vo Francúzsku je to *Dordogne*, *Dronne*, *Garonne*, *Saône*, *Yonne* a mnohé ďalšie, v Nemecku napríklad *Chandon*, vo Švajčiarsku okrem iných *Nozon* a na Slovensku pravdepodobne *Krupinica*, 1262 *Korpona*, *Corpona*, 1266 *Corpona* (pozri Šmilauer, 1932, s. 149, 151, 237 – 368, tam aj iný výklad). To, že ide o hydronymický sufix s konkrétnym významom poukazujúcim na vodu, dokazuje Viedenský (Endlicherov) glosár, v ktorom je k údajnému keltskému *onno* pripísaná latinská glosa *flumen* „rieka" (pozri Bonnefoy, 1993, s. 218). Toto *onno* však nemusí byť keltské, môže byť aj pozostatkom praeurópskeho substrátu.

Argumentom, že názov hľadaného mesta obsahuje práve túto príponu, nemusí byť iba to, že existenciu Keltov či dokonca ešte neindoeurópskych etník na území Moravy nemôžeme popierať, ale aj uvedené zachované podoby názvu v rukopisoch, ako *Kananoně* proti *Kanaoně* či *Kaonъ* proti *Kanonъ*, poukazujúce zrejme práve na spoluhláskovú skupinu *-nn-* v prípone, ktorá spôsobovala ťažkosti pri vyslovovaní.

Ak by existovalo na území Moravy nejaké hydronymum **Kana-(n)-/Kata-/Ka-(n)-onna*, mohlo by dať aj meno mestu s takýmto názvom. Takto dala spomínaná *Krupinica* názov *Krupine*, ale napríklad aj rieka *Gran* historické a dnešné nemecké meno Ostrihomu *Gran* alebo rieka *Nitrava* mestu *Nitrava*. Za predpokladu, že bolo naše uvažovanie doteraz správne, môžeme opustiť cestu argumentácie a vkročiť na o málo pevnejšiu pôdu, pretože rekonštrukcii hydronyma **Kana-(n)-/Kata-/Ka-(n)-onna* zodpovedá na území starej Moravy len jediný názov rieky, ktorá je navyše mimoriadne významná svojou polohou, a to *Kadaň*.

Kadaň je totiž ľavostranným prítokom Nitry, ktorý pramení v podzoborskej obci Štitáre, aj keď nie priamo pod Zoborom, lež pod Tribečom. Ďalej potom preteká neďaleko mesta Nitry Pohranicami, Lapášom, Golianovom a pri Veľkom Cetíne ústi do rieky Nitry. J. Hladký uvádza vo svojej monografii tieto zápisy názvu: 1300 *fluvium Pagran*, 1891 *Kádán patak*, 1892 *Kádán patak*, 1932 *Pogranický potok*, 1950 *Kádán patak*, 1959 *Kadaň*, 1965 opäť *Kadaň* a v tejto podobe až dodnes. Podľa neho hydronymum *Kadaň* pravdepodobne vzniklo z osobného mena **Kadan*, pričom sa odvoláva na publikáciu *Zeměpisná jména Československa*, v ktorej sa takýmto spôsobom etymologizuje starý názov západočeského mesta Kadaň (pozri Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 139). Názov *Pohranický potok* považuje za starší ako *Kadaň*, mal vzniknúť z osadného názvu *Pohranice* (pozri Hladký, 2004, s. 102).

Motivácia pomenovania hydronyma osobným menom je najčastejšie na základe vlastníctva lokality, ktorou daná rieka preteká, takže nie priamo antroponymum *Kadan* > hydronymum *Kadan*, ale antroponymum *Kadan* > názov lokality *Kadan* > hydronymum *Kadan*. Treba však povedať, že o žiadnom *Kadanovi* v tejto oblasti nevieme a ani o lokalite, ktorá by mu mohla patriť, takže nevieme ani to, kedy by mu mohla patriť, a teda s istotou ani to, či je starším názvom *Pohranický potok* alebo *Kadaň*. Zápis *fluvium Pagran* je síce o šesťsto rokov starší ako *Kádán patak*, a preto

nás k takejto domnienke v plnej miere oprávňuje, ale nesmieme zabúdať na to, že je za celé to obdobie ojedinelý, takže nie celkom presvedčujúci. Navyše zo zápisov vidíme, že v 19. a 20. storočí museli existovať oba názvy spoločne, pričom takto to mohlo byť stáročia, až kým sa v povojnovom období nezjednotil názov na *Kadaň*, ktorý teda nemusel nahradiť starší názov, ale mohol len vytlačiť paralelný názov, pretože bol pozdĺž celého toku riečky i mimo neho rozšírenejší.

V rámci našej úvahy však v každom prípade výklad z osobného mena *Kadan*, z ktorého sa etymologizuje české ojkonymum *Kadaň*, pripustiť nemôžeme. Z hláskového i sémantického hľadiska by bol pre nás najpravdepodobnejším východiskom tvar **Kadonna*. Keltské **kato*- znamená „schopný, múdry", doložené je v staroírskom *cath*, *cád*, *cad*, indoeurópsky koreň sa aj na základe latinského *catus* „bystrý" a staroindického *śitá*- „naostrený" rekonštruuje ako **ḱeh*$_3$- (pozri Matasović, 2009, s. 200), pričom -*eh*$_3$- sa menilo na *-*ō*-. Príbuzné s týmto bude aj galsko-latinské *caddos* „posvätný", čo je dôležité, pretože Kelti dávali riekam veľmi často mená z oblasti kultu (pozri príklady Botheroyd – Botheroyd, 1998, s. 406). Hydronymum **Kadonna* „posvätná rieka" by sa podobne ako v prípade *Krupinice* zjednodušilo na **Kadona* a potom by sa zmenilo na slovanské *Kadan* rovnako, ako dalo maďarské apelatívum *katona* slovanské *katan* (pozri Machek, 1971, s. 245).

Ak by sme chceli stotožniť s vykonštruovanou lokalitou *Kadan* ako miestom, kde je hypoteticky pochovaný sv. Metod, niektorú zo štyroch obcí, ktorou riečka *Kadaň* prechádza, teda Štitáre, Pohranice, Lapáš a Golianovo, tak onomasticky najpravdepodobnejšou možnosťou by bolo asi Golianovo so zápismi pôvodného názvu *Ďarmoty*: 1156 *Gurmot*, 1234 *Gurmot, aliud Gurmot* atď. (pozri Kropilák a kol., 1977a, s. 394), pretože toto ojkonymum pochádza z názvu staromaďarského kmeňa *Gyarmat* (porov. Krajčovič, 2005, s. 60), ktorého príslušníci mohli vyvrátiť nejaké významné moravské mesto a dať mu potom svoje meno. Na území obce však niet ani stopy po starom kostole, čo je problémom tejto hypotézy.

V obci Štitáre, v ktorej riečka pramení, sa našlo sídlisko z mladšej doby bronzovej a slovanské sídlisko z tzv. veľkomoravskej doby. Názov ale jednoznačne poukazuje na to, že je to iba remeselnícka osada. Spomína sa v roku 1113 v susedstve majetkov zoborského kláštora ako *Sitar* (pozri Kropilák a kol., 1977a, s. 339) a etymologizuje sa, ako je všeobecne známe, zo *štitár* „výrobca štítov" (porov. Krajčovič, 2005, s. 110). Navyše kostol, aj keď na staršom základe, pochádza až z roku 1785 (Kropilák a kol., 1977a, s. 339).

Obec Lapáš s najstarším dokladom z roku 1113 *Lapas*, potom 1156 *Lopas* atď. (pozri Kropilák a kol., 1977b, s. 133) je síce z onomastického hľadiska menej zaujímavá, ale o to zaujímavejšia z hľadiska historického. Obec totiž patrila Nitrianskemu hradu a zoborskému kláštoru. Farnosť sa v Lapáši spomína v roku 1156 a nachádza sa v ňom jednoloďový gotický kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie (pozri Güntherová a kol., 1968, s. 173), čo môže spĺňať podmienku, že Metod „leží

vo veľkom chráme moravskom na ľavej strane za oltárom svätej Bohorodičky“. Nie je to ale silný argument, pretože patrocíniá sa menili bežne a kostol, napriek tomu, že mohol byť hypoteticky postavený na mieste staršieho kostola, ako sa často robilo, s najväčšou pravdepodobnosťou nesiaha až do tzv. veľkomoravskej epochy.

Názov ostatnej obce, ktorou preteká Kadaň, *Pohranice* je doložený už v roku 1075 ako *Pagran*, v roku 1113 je *Pogran*, 1209 *Pagran*, 1218 *Pagran*, 1232 *Pagran*, 1251 *Pagran*, 1318 *Pogran*, 1322 *Pagran*, 1322 *Kys Pogran*, 1322 *Kys Pagran*, 1479 *Kyspogran*, *Nagpogran*, až 1773 *Pogranicze*, 1948 *Pohranice* (Hladký, 2004, s. 102). V. Chaloupecký usudzoval, že je to od etnonyma *Pohronec*, označujúceho príslušníka kmeňa sústredeného na rieke Hron (pozri Chaloupecký, 1923, s. 187 – 189). Novšie sa etymologizuje od apelatíva *hranica* z praslovanského *granica* (pozri Hladký, 2004, s. 102).

Problémom novšej interpretácie je však to, že do 18. storočia sa v názve nezachovala prípona *-ica* a slovo *granica* je určite už praslovanské. Vrátili by sme sa preto radšej k staršej etymológii, aj keď v mierne posunutom význame. Historik J. Steinhübel v rámci druhej generácie slovanských kniežat v Zadunajsku po páde avarskej moci usudzuje, že Pribislav vládol v Ptujsku, Semika v Dudlebsku, Stojmír v Blatensku a Etgar v kniežatstve niekde v severovýchodnom Zadunajsku, azda s centrom v Ostrihome (pozri Steinhübel, 1995, s.43). Okrem toho vieme, že kráľ Štefan I. učinil počas občianskej vojny, v ktorej dostal pomoc najskôr zo slovenského Podunajska, sľub svätému Martinovi v prítomnosti kniežat Poznana, Honta a Orha, „astantibus ducibus videlicet Poznano, Cuntio, Orhio“ (CDSl I, 1971, s. 45), pričom Poznan bol z Nitry, Hont z Hontu a nemožno vylúčiť, že Orh práve z Ostrihomu, ktorý sa volal *Gran* a mohol dať meno menšiemu kmeňu, resp. mu dala meno rieka, ako usudzoval V. Chaloupecký, ale iba jej najjužnejší tok. Etnonymum **Pograni* by teda znamenalo „bývajúci pri Ostrihome“ alebo najskôr „pri (dolnom) Hrone“. Bolo by typicky vytvoreným slovanským etnonymom, tak aj *Polabi* boli „pri Labe“, *Pomorani* „pri Mori“, *Posuljani* „pri Sule“, *Poršani* „pri Rose“ a napríklad *Zachlumi* „za Chlumom“, *Zagozd(i)* „za Hvozdom“, *Črezpeňani* „cez Penu“ a podobne. Ojkonymum *Pogran* by bolo analogicky napríklad k *Marwan* z roku 1348, najstaršiemu dokladu pre dnešné Moravany nad Váhom (pozri Krajčovič, 2005, s. 52), zakončenie *-an* sa už v etnonyme *Pogr-an* pociťuje ako slovanská prípona. No a názov mesta by potom mohol, na čo sa usilujeme poukázať, po jeho obsadení Pohroncami prekrývať nejaký starší názov. Pohronci by premenovali po meste aj rieku, ale v prípade hydronyma sa na iných miestach toku rieky a mimo neho novší názov neujal.

Najnovší archeologický výskum, ktorý vykonal v obci Pohranice M. Samuel, dokazuje takéto osídlenie: pravek, neolit, železovská skupina, lengyelská skupina, eneolit, doba bronzová, doba laténska, stredovek (pozri Samuel, 2001, s. 170). Keďže prípona *-onna* bola najskôr keltská (i keď sa poukazuje aj na jej možný praeurópsky pôvod), tak pre túto prácu je významné to, že je doložené tiež osídlenie v laténskej dobe, pretože nositeľmi laténskej kultúry boli Kelti. Kostol, ktorý má na rozdiel

od kostola v Lapáši aj románske prvky, sa v Pohraniciach spomína v roku 1075 (pozri CDSl I, 1971, s. 55), takže je to jeden z najstarších písomne doložených kostolov na Slovensku. Či však stál na jeho mieste v roku 885, kedy zomrel Metod, starší, moravský kostol, alebo dokonca siaha minulosť tohto kostola do oných čias, posúdiť, samozrejme, nevieme.

Na záver musíme zopakovať najdôležitejší fakt, a to že pri hľadaní hrobu sv. Metoda sa dajú vytvárať iba hypotézy. Ak možno veriť prolóžnym životom, tak Metod mal byť v hľadanom meste nielen pochovaný, ale mal byť v ňom aj biskupom. Ale o tom, či Metod mal nejaké stabilné sídlo, panujú pochybnosti. Napríklad, ako je známe, sv. Bonifác, apoštol Germánov, takéto sídlo nemal (porov. Dacík, 1997, s. 25). E. Pauliny navyše usudzuje, že Metod ako arcibiskup osobitné biskupské sídlo ani nemusel mať (pozri Pauliny, 1964, s. 226).

J. Stanislav na základe rozboru viacerých textov ukazuje, že pohreb sa konal v Nitre. V Živote Metoda je totiž zmienka, že Metod požehnal pred smrťou knieža, a v Bulharskej legende sa hovorí, že Metod kniežaťu predpovedal, že o tri dni umrie. Z tohto vyplýva, že Svätopluk bol vtedy osobne prítomný a rozlúčil sa s Metodom. Ďalej sa píše, že obrady sa odbavili „latinsky i grécky i slovansky", teda ako prvým jazykom latinským, lebo staré texty zachovávajú poradie nenáhodne, ale prítomnosť latinčiny vôbec mu je argumentom pre prítomnosť vichingovcov. Ich prítomnosť mu dosvedčuje aj Metodovo povzbudzovanie Gorazda a ďalších učeníkov proti vichingovcom. Nato uzatvára, že Metod umrel v prostredí, kde bol panovník, cudzinci, t. j vichingovci, pre ktorých boli aj latinské obrady, a v prostredí, ktoré hrozilo bojmi, ktorým Metod venoval pozornosť do posledných chvíľ, čo ukazuje na prostredie, v ktorom bol Svätopluk aj Viching. Napokon uvádza, že na rovine pod starým nitrianskym hradom je skutočne aj kostol Panny Márie, ktorý sa spomína v roku 1248, a pýta sa, kedy naozaj vznikol (pozri Stanislav, 1945, s. 62, 64 – 65).

Naša analýza nevychádza z rozboru textov, lež z rozboru variantov ojkonyma zachovaných v prolóžnych životoch a Priluckom prologu. Kľúčovou pri našej analýze je prípona ojkonyma. Čítame ju ako *-ona* na základe dochovaných podôb „*v Kanaoně gradě*", „*v Kanoně gradě*", „*v Kataane grade*" a paradoxne najmä „*v gradъ Kaonъ/Kainъ/Nainъ*", pretože slovanská prípona *-inъ* substituuje v chorvátskom prostredí neslovanskú príponu *-ona*. Veľká variantnosť ojkonyma nám nedovoľuje jeho dôkladnejšiu analýzu, ale práve táto variantnosť nám umožňuje kvôli problematickému výskytu konsonantu *-n-* v ňom aspoň hypoteticky uvažovať nad zrejme keltskou hydronymickou príponou *-onna*, ktorá je navyše historicky najpravdepodobnejšia. Onomastický rozbor a následné hľadanie konkrétnej moravskej rieky a konkrétneho moravského mesta nás zaviedli tam, kam J. Stanislava jeho analýza textu, teda do blízkosti Nitry. Aj po hypotetickom určení Pohraníc ako hľadaného mesta môžeme ale uzavrieť, že problém lokalizácie Metodovho hrobu sa ani onomastickou cestou presvedčivo vyriešiť nepodaril.

Literatúra

BONNEFOY, Yves: American, African and Old European Mythologies. Chicago: University of Chicago Press 1993. 296 s.
BOTHEROYD, Sylvia, BOTHEROYD, Paul: Lexika keltské mytologie. Praha: Ivo Železný 1998. 432 s.
CDSl I – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Ed. R. Marsina. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971. 472 s. + 32 s. príloh.
DACÍK, Tomáš: Otazníky nad hrobem sv. Metoděje. Brno: Akademické nakladatelství CERM 1997. 126 s.
GÜNTHEROVÁ, Alžbeta a kol.: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K – P. Bratislava: Obzor 1968. 588 s.
HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2004. 294 s.
CHALOUPECKÝ, Václav: Staré Slovensko. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1923. 424 s.
KLANICA, Zdeněk: Tajemství hrobu moravského arcibiskupa Metoděje. Praha: Futura 2007. 120 s.
KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s.
KROPILÁK, Miroslav a kol.: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1977a. 528 s.
KROPILÁK, Miroslav a kol.: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1977b. 520 s.
LUTTERER, Ivan, MAJTÁN, Milan, ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.
MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1971. 868 s.
MATASOVIĆ, Ranko: Etymological Dictionary of Proto-Celtic. Leden – Boston: Brill 2009. 458 s.
MMFH II – Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno: Universita J. E. Purkyně 1967. 360 s.
PAULINY, Eugen: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964. 246 s.
SAMUEL, Marián: Záchranný výskum a prieskum v Pohraniciach. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2000. Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadámie vied v Nitre 2001, s. 170.
STANISLAV, Ján: Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1945. 92 s. + 15 s. príloh.
STANISLAV, Ján: Starosloviensky jazyk 1. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 372 s.
STEINHÜBEL, Ján: Veľkomoravské územie v severovýchodnom Zadunajsku. Bratislava: Veda 1995. 100 s.
ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha a Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova 1932. xliii + 564 s. + 3 prílohy.

Mgr. Martin Pukanec, PhD,
Katedra slovenského jazyka
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína filozofa
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
e-mail: puqans@gmail.com

Jaromír Krško

NIEKTORÉ SLOVENSKÉ HYDRONYMÁ VO SVETLE NOVŠÍCH INTERPRETÁCIÍ

KRŠKO, J.: Some Slovak Hydronyms from the Point of View of New Interpretations. Slovenská reč, 2010, Vol. 75, No. 6, pp. 355 – 362. (Bratislava)

The paper deals with the existing interpretations of some Slovak hydronyms and presents some denominations from the new points of view as well. The author analyzes the hydronyms such as Váh, Žarnovica, Rajčanka, Muráň, Bystrica,Slaná, Turiec, Perina and others. The latest points of view arise from confrontations with the works of colleagues in Russia, Belarus and Ukraine.

Ľudské poznanie sa nevyvíja priamočiaro, a tak sa stáva, že v procese poznávania sa ľudia vracajú späť k predchádzajúcim názorom, ktoré sa pritom prehodnocujú a dopĺňajú o nové a nové vedomosti a posúvajú poznanie špirálovito dopredu. Návrat k názorom a myšlienkam iných býva často inšpiráciou. Práve pri výskume slovenskej hydronymie musíme konfrontovať viaceré staršie názory s novšími poznatkami neslovanských i slovanských hydronomastikov, pretože v hydronymách sú dochované slovanské, ale aj predslovanské jazykové vplyvy. V ostatnom čase sa ukazujú inšpiratívne najmä ruské, bieloruské a ukrajinské výskumy nielen v oblasti ich národnej hydronymie, ale toponymie vo všeobecnosti. Odhliadnuc od ich národných špecifík, pokiaľ ide najmä o etnické vplyvy iránskych, tureckých a ďalších národov migrujúcich východnou časťou Európy, viaceré etymológie posúvajú doterajšie poznanie a názory o motivácii slovenských hydroným dopredu.

V priebehu dvoch až troch rokov by sa mal ukončiť výskum hydronymie povodia Váhu v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Etymológie tohto názvu nie sú dodnes jednoznačné a jasné. Logickejšie argumenty (pokiaľ ide o osídľovacie procesy) uvádzajú zástancovia predslovankého pôvodu názvu (napr. E. Schwarz, V. Šmilauer, B. Varsik a ďalší), ktorí pôvod názvu vidia v germánskom *wâg* vo význame *prúd*. Historik B. Varsik tieto názory podporuje logickým tvrdením, že názvy veľkých vodných tokov musia pochádzať od obyvateľov, ktorí tu žili pred príchodom Slovanov a tieto názvy Slovania od nich prevzali a adaptovali do svojho jazyka. Prvý zápis rieky Hron (a jeden z najstarších zápisov názvu rieky na Slovensku) pochádza z obdobia rokov 166 – 180 z pera rímskeho cisára Marca Aurélia v podobe *Granoua* (Krško, 2008, s. 78 – 80). B. Varsik k tomu dodáva, že „ťažko môžeme predpokladať, že by Slovania neboli našli nejaké zvyšky starého predslovanského obyvateľstva aj pri dolných tokoch rieky Váhu, Nitry a Ipľa.“ (Varsik, 1990, s. 7). Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisy názvu *Váh* pochádzajú zo začiatku 12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore.

Na druhej strane však konfrontácia doterajších názorov o pôvode pomenovania Váh s novšími poznatkami ukrajinských hydronomastikov potvrdzuje názory Š. Ondruša, ktorý hydronymum Váh dáva do súvislosti z praslovanským apelatívom *vagъ, vaga* vo význame *z hrubého konára vysekaná žrď*. V tomto prípade by motivantom pomenovania boli ohrady zo žrdí a dosák postavené na brehoch toku. Takúto motiváciu majú podľa Š. Ondruša viaceré vodné toky u východných Slovanov, napr. *Žerď, Žerdeva, Batiná, Batog* (Ondruš, Š. 2004, s.122), ale takto motivované hydronymá opisujú aj O. P. Karpenková (2003, s. 98) a V. P. Šuľgač – *Жердь* (Šuľgač, 1998, s. 331). Oni však uvažujú o motivácii indoeurópskym (ďalej len ide.) základom **ger-* vo význame *hýbať, kriviť* tvrdiac: „U takomu razi gidronim *Žerdja* mig bi tlumačitisja jak ‚kriva, zvivista (rička)" (Šuľgač, 1998, s. 332). O. P. Karpenková (2003) pri výklade hydroným *Zeremjanka, Zerenljanka, Zereminъ, Zeremenišče* vychádza zo základov *zerema/zeremja, žeremja*, ktoré vznikli z praslovanských foriem **zerma/*zermę, *žermę* < ide. **ger-/*ĝer-* vo význame *krútiť, vrtieť, hýbať*.

Iný výklad ponúka Š. Ondruš praslovanským apelatívom *jugъ* v prvotnom význame *svetlo* pochádzajúce z ide. základov **veg-*:**vog-*. Apelatíva *jug-, ug-* vo význame *svetlo* motivovali hydronymá *Ug, Už, Jug* (Ondruš, Š. 2004, s. 122). O. P. Karpenková však názvy *Už, Uš/Uša, Jug*... dáva do súvislosti s psl. koreňmi **ǫž-, *ǫg-,* ale vo význame „ščos krive, zignute" (Karpenko, 2003, s. 197). Sémanticky sa vraciame späť k predochádzajúcej motivácii zahnutým, krivým tvarom koryta. Najväčšie zakrivenie má Váh v oblasti Žiliny (v minulosti sa uvažovalo o Kysuci ako o pramennej časti Váhu a dnešný horný tok považovali za jeho ľavostranný prítok (porov. Šmilauer, 1932, s. 328; Majtán, 1996, s. 137), Vrútok a Kraľovian.

Ide. koreň **ger-/*ĝer-* vo význame *krútiť, vrtieť, hýbať* môžeme dať do súvislosti s interpretáciou hydronyma *Žarnovica* (1254 *Sornouca*, 1258 fl. *Zeroycha*, fl. *Sornovicha*, 1391 fl. *Zarnocha*...), ktoré pomenúva hornú časť potoka Teplica (povodie Turca). Donedávna sa motivácia tohto názvu interpretovala tým, že v koryte potoka sa vyskytovali kamene, ktoré sa používali na výrobu mlynských žarnovov (psl. *žьrny* > *žrъnovъ*). O. P. Karpenková (2003, s. 84 – 85) analyzuje ukrajinské hydronymá *Žerev, Žereva* a ich pôvod vysvetľuje psl. základom **žerv-* < **žьrv-* (< ide. **ger-*) s významom „viť, krútiť, vrtieť; hýbať, hnúť" a sémantiku dokladá viacerými dialektizmami z ruštiny, bieloruštiny a ukrajinčiny, ktorých lexémy „zberigajuť u svoij semantici ideju krutinnja, vertinnja" (Karpenko, 2003, s. 85). Apelatívum *žarnov* opisuje V. Machek (1968) ako „ruční mlýn složený ze 2 kamenů, v dřeṁ věném podstavci" a jeho staroslovienska podoba bola *žrъnovъ*. Dôležitým dokladom na ide. etymón sú iné (neslovanské) podoby – litovsky *girnos*, staro-horno-nemecky *quirn*, gótsky *qaírnus* – ide. základ bol **g^{u}er-/*g^{u}r-* s príponou *-nu-*. V. Machek uvádza, že celé „zařízení mělo pův. název *mlinъ*, žernov byl jen jeden z roztíracích kamenů". (Machek, 1968, s. 726). Spodný (statický) kameň bol obložený drevom –

„domácí ruční žernov býval zasazen v kadlubu vydlabaném z jednoho kusu dřeva, mlýnský žernov byl obedněn dlužemi jako díž“ (Machek, 1968, s. 342) a mal názov *kadlub* alebo *lub*. Žarnovom sa teda musel označovať kameň, ktorý sa hýbal, krútil a rozotieral o spodný kameň sypané obilie na múku. Krútivý pohyb sémanticky súvisí s ide. koreňom **ger-*, ktorý sa v praslovančine transformoval do podoby **žerv-* < **žьrv-*. Na základe tejto analýzy môžeme uvažovať o motivácii hydronyma Žarnovica krútiacou sa vodou v hornom toku (pomedzi skaly, preliačiny a pod.).

Novšiu interpretáciu môžeme predstaviť aj pri hydronyme *Rajčanka* – významný ľavostranný prítok horného Váhu s dĺžkou 47,6 km. Prítokom Rajčanky[1] je *Rajecký potok* – obidve hydronymá boli motivované ojkonymom Rajec[2]. *Rajský potok* sa nachádza aj v povodí Kysuce. *Rajčiansky potok* (s variantom *Rajec*) môžeme nájsť aj v povodí Nitry (Hladký, 2004, s. 168) a v slovenskej (či slovanskej) toponymii by sme určite zaznamenali mnoho toponým so základom *raj-*. V doterajšej onomastike sa uvažovalo o motivácii psl. apelatívom **rajь* vo význame *miesto večnej blaženosti*, prípadne išlo o motiváciu osobným menom (porovnaj napr. výklad hydronyma *Rajecznica* (Duma, 1999, s. 86) ale aj výklady ojkonyma *Ráj* v diele *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (Hosák – Šrámek, 1980, s. 354 – 355). S. Rospond uvažoval o motivácii hydronymom s psl. základmi *ri-/rě-, roj-* (< z ide. koreňa *rei-/roi-* vo význame *tiecť*), ktoré sa nachádzajú aj v apelatíve *rieka* (česky *řeka,* poľsky *rzeka*) – citované podľa Hosák – Šrámek, 1980, s. 354. Najnovšie názory onomastikov sa prikláňajú k výkladu, že psl. apelatívum **rajь* malo aj význam *vlhké, blatisté miesto*. Odvolávajúc sa na logické závery, obraz biblického raja je spojený s bujnou vegetáciou. Kde inde by mohla rásť takáto vegetácia, ak nie na vlhkom (a teplom) mieste? Takéto lokality naši predkovia určite radi vyhľadávali, pretože tu nachádzali úrodnú pôdu a v okolí bolo dostatok lovnej zveri. Tento názor by mohla podporiť aj analýza geomorfologickej stavby takto pomenovaných lokalít v slovanských krajinách.

Vlhké miesta v spojitosti s vodou motivovali podľa novších výkladov aj pomenovania *Muráň* v povodí Hrona a povodí Slanej. Donedávna sa tieto hydronymá dávali do súvislosti s okolitým skalnatým terénom a vysokými skalnatými bralami pripomínajúce *múr*. Š. Ondruš však motiváciu názvu dáva do súvislosti so základom *mur-* vo význame *mokrina, bahno*. Oporu pre takúto interpretáciu nachádzame aj v ruských a ukrajinských apelatívach *mur, murava* a ich deminutívnych podobách *muravka, muravoňka, muravočka* vo význame *tráva rastúca na bahnitých lúkach* (tak aj Smaľ, 2008, s. 174). Môžeme teda uvažovať o psl. apelatíve **murъ* (< ide. *meu-, mou-, mu-*) – k tomu aj Ondruš (2000, s. 69). O. L. Smaľ uvádza, že takto

[1] Stredoveké pomenovanie Rajčanky bolo *Žiilnka*, *Žilina* – podľa miesta ústia – pri meste Žilina.

[2] Kráľ Belo III. vydal v roku 1193 listinu, v ktorej sa Rajec prvýkrát spomína pri vytyčovaní hraníc majetku darovaného kráľom ako *Raich*. Prvá písomná zmienka o Rajci ako meste pochádza z roku 1397.

nazývaná tráva rastie „na vogkich miscjach z porušenim travjanim pokrivom pri dorogach jak burjan“ (Smaľ, 2008, s. 174). Označenie trávy je podľa nášho názoru sekundárne a bolo motivované vlhkým miestom, na ktorom rastie, pretože v opačnom prípade by sa v slovanskej slovnej zásobe apelatívom *murava* označovala tráva vo všeobecnosti, a nie len určitý druh trávy rastúci na podmočených miestach. Paralely s ide. koreňom *meu-, mou-, mu-* možno napokon nájsť aj v psl. apelatíve **mulъ* vo význame *bahno, nepriezračná usadenina*, čomu zodpovedá dnešné slovenské *múľ*.

V horskom prostredí s veľkým spádom sa vyskytujú hydronymá *Bystrá, Bystrica, Bystrička, Bystrianka* (povodie Turca, Oravy, Kysuce, Rajčanky, Nitry, Hrona...), ktoré vznikli z psl. apelatíva **bystrica* (< psl. **bystrъ*) označujúceho prudkú horskú riečku. V. P. Šuľgač v súvislosti s takto motivovanými hydronymami pripomína, že názvy Bystrica sú charakteristické pre celý slovanský svet (Šuľgač, 1998, s. 56). V dnešných slovenských nárečiach adjektívum *bystrý* (< psl. **bystrъ(jь)*) má význam rýchlo sa pohybujúci dopredu, rýchlo tečúci (o rieke, potoku). Sekundárny význam psl. slova **bystrъ* je *čistý* (pozri k tomu Králik, 1997). V súvislosti s našimi úvahami o primárnej motivácii hydronyma psl. apelatívom alebo o sekundárnej motivácii ojkonymom (pozri k tomu Krško, 2009) je zaujímavý názor Ľ. Králika, že „nie je vylúčené, že pri časti miestnych názvov (podčiarkol J. K.) typu *Bystrá, Bystré* možno predpokladať aj pôvodnú sémantiku typu *Světlá nad Sázavou*“ (Králik, 1997, s. 18). Potvrdenie domnienky Ľ. Králika by totiž viedlo k tomu, že psl. východisko **bystrъ* sa v minulosti uplatňovalo vo všeobecnosti na označenie svetlého (< čistého) miesta a nielen na označenie čistej, priezračnej vody (pozri Králikove ďalšie argumentácie na označenie svetlého miesta, oblohy... – Králik, 1994, s. 98).

Medzi názvy motivované slanými (mineralizovanými) prameňmi môžeme zaradiť aj hydronymá *Slaná, Soľný potok, Slanec, Slanica*. Takéto názvy sa nachádzajú v slovanských jazykoch veľmi často. Medzi onomastikmi sa v minulosti viedli diskusie, či ide o označenie slanej vody (pozri k tomu opis takejto diskusie u B. Varsika, (1990, s. 6). Zaujímavé vysvetlenie prináša R. Krajčovič v súvislosti s hydronymom *Slaná* na juhu Slovenska (pravostranný prítok Tisy ústiaci v Maďarsku). R. Krajčovič nielen hydronymum *Slaná*, ale aj ojkonymá typu *Slanec, Slančík...* vysvetľuje existenciou soľnej cesty vedúcej z Veľkej Moravy do Sedmohradska (Krajčovič, 2005, s. 66 – 71, novšie napr. Krajčovič, 2006, s. 320 – 325). Podľa R. Krajčoviča bola takto motivovaná rieka Slaná (prítok Tisy). Soľnou cestou by sa dali vysvetliť aj názvy v povodí Oravy (už v dávnoveku viedla soľná cesta popri Váhu, cez Oravu na sever do poľskej Wieliczky). Vo všeobecnosti možno uvažovať o tom, že hydronymá typu *Slaná* boli motivované minerálnym žriedlom, ktorý pri prameni môže obsahovať minerálne soli, prípadne prameň vyviera z rašelinového (kyslého) podložia.

Metaforické vyjadrenie sily, nespútanosti vodného toku – podľa zvieraťa *tura* (< psl. **turъ*) dokladajú hydronymá *Turín*, *Turochov potok* (Majtán – Rymut, 2006, s. 131), *Turie*, *Turík*. Podľa viacerých výkladov motivácie by sme sem mali zaradiť aj názov *Turiec* (ľavostranný prítok Váhu i pravostranný prítok Slanej). Motiváciu turom pripúšťa najmä V. Šmilauer, ktorý zdôrazňuje poznámku E. Mályusza, že nejde o divokého tura, ale domestikovaného, teda, že rieku pomenovalo pastierske obyvateľstvo. Tejto tradície sa pridržajú aj P. Florek, B. Varsik, Ľ. Sičáková, Š. Ondruš a v duchu tejto tradície sme postupovali aj v monografii *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003). Zaujímavý názor vyslovuje V. P. Šuľgač (1998, s. 304), ktorý pri psl. východisku **Turьcь* pripúšťa motiváciu viacerých hydroným významom „duriť, hnať" – „stosovno gidroosnov, to voni mogli byti motivovanimi vidpovidnimi apeljativami, por. napriklad blr. *turéc* ‚bistriň, švidka tečija na ričci', spivvidnosne *z turýcь* ‚turiti, švidko gnati', ros. dial. *turítь* ‚švidko bigti', *turitьsja* ‚pospišati' i pod.". Motiváciu slovesom *duriť* má napr. oravský potok *Duriak* (Majtán – Rymut, 2006, s. 34). Motivujúce sloveso *duriť* sa však v starších etymológiách dávalo aj do súvislosti s pôvodným názvom rieky Turiec – Duria, ktorá označovala východnú hranicu Vanniovho kráľovstva oproti Dákom (Florek, 1941, s. 26). Iný výklad ponúka povesť o kňazovi Turanovi, za panovania ktorého bol „Turiec veľkým jazerom. On dal, podľa povesti, okrajové vrchy jazera pri Strečne prekopať, jazero vysušiť a po svojom vypudení od Rimanov na získanom úrodnom území utiahol sa a založil si kráľovstvo s hlavným mestom Eturum (Ethurum)." (Florek, 1941, s. 26 – 27). Povesť o pôvodnom jazere, jeho vypustení do Váhu a vysušení spája M. Golema (2008) s mytologickým indoeurópskym alebo praslovanským dedičstvom – postavou svätého Blažeja ako „pokračovateľa" Velesa – démonického protivníka Perúna. M. Golema dokladá viacero verzií dochovaných povestí, v ktorých vystupuje sv. Blažej ako Blažej Tur, divý Tur, vodný bujak (byvol) Tur strážiaci krásnu kňažnú Margitu alebo ako vodník ťahajúci ľudí do vody, či bučiaci „vodný buják". Blažej Tur v jednej z verzií povesti za pomoci diabla preorie cez skaliská brázdu a vypustí jazero a vypustená voda vytvorí dnešný Váh (pozri Golema, 2008, s. 156). Slovanské mytologické dedičstvo pracuje teda s démonickým protipólom najvyššieho pohanského boha Perúna. Veles predstavuje u Slovanov opačnú stranu, stranu zla. Nemožno však vylúčiť aspekt sily, ktorý sa personifikoval do zvieraťa tura. Oblúkom sa vraciame k predchádzajúcim motiváciám zvieraťom, prípadne k motivácii silou.

Ostatnou interpretáciou, ktorej by sme chceli na tomto mieste venovať pozornosť, je názov potoka *Perina*, resp. aj názvu *Podperina*. Ide o dva prítoky Dúbravského potoka v katastri obcí Dúbravy a Očová – *Perina* je ľavostranným prítokom a *Podperina* je pravostranným prítokom Dúbravského potoka. Obidve hydronymá sú doložené len z ozalitových máp a vodohospodárskych plánov, preto sa nenachádzajú v publikácii Hydronymia povodia Hrona (Krško, 2008), ale len v pôvodnom rukopise.

V oboch prípadoch bolo prvotným motivantom toponymum *Perina*, ktoré následne motivovalo vedľajší onymický objekt nazvaný *Podperina*. Tieto dva názvy následne motivovali vodné toky pretekajúce popri nich. Hoci je príspevok zameraný na novšie interpretácie hydroným, v tomto prípade ide o výnimku, pretože svoju pozornosť sústredíme na toponymum. Jeho interpretácia motivácie je však veľmi zaujímavá. Toponymum *Perina* je v tejto podobe štandardizované a zapísané vo všetkých mapách (vodohospodárske, základné, turistické...). Rovnakú podobu nachádzame aj na mape druhého vojenského mapovania z r. 1846. Pôvodné znenie tohto oronyma však muselo byť *Perín* a podľa viacerých názorov išlo o slovanské kultové miesto zasvätené najvyššiemu zo slovanských bohov – Perúnovi. M. Golema (2006) pripomína, že „v jeho blízkosti je staré vyvýšené hradisko a zároveň monumentálny skalný útvar *Kaľamárka* s dokázaným slovanským osídlením, ktoré za neznámych okolností zaniklo a vyhorelo v 11. storočí." (Golema, 2006, s. 134). Takto motivovaných oroným nachádzame u Slovanov pomerne mnoho – v Macedónsku (*Peren*), v Bulharsku (*Pirin*), v Rusku (*Peryň, Perynja*), v Poľsku (*Przegynia*), ale aj v Litve (*Perkúnija*), v Rakúsku (*Parndorf*). M. Golema dáva tieto kultové miesta (spolu s toponymami *Velestúr, Lavrín* a ojkonymom *Ihráč*) do súvislosti s pôvodným pohanským kultom, ktoré sa neskôr transformovali v zmenených politicko-náboženských podmienkach strednej Európy do pustovní. Cirkev sa totiž snažila „neutralizovať" pôvodné pohanské kultové miesta kresťanskými kláštormi, prípadne pustovňami v horách – porovnaj napr. dvojice Veča (< Veca), prípadne *Šaľa* kontra *Diakovce*, *Modly* (dnes časť Martina) kontra *(Turčiansky svätý) Martin*, *Leľa* kontra *Kostoľany*, ojkonymá *Šarkan* a *Diva* kontra poloha arcibiskupstva v Ostrihome... (k tomu aj Krajčovič, 2005).

Naznačená problematika interpretácie motivantov niektorých slovenských hydroným je veľmi zaujímavá a pútavá. Analýza vybraných hydroným povodia Váhu, potvrdzuje kontinuitné osídlenie oblastí Slovenska. Celistvejší obraz praslovanských apelatívnych východísk – motivantov slovenských vodných tokov získame po zozbieraní a dôkladnej analýze diachrónnej hydronymie všetkých slovenských tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tu sa otvára priestor pre komparáciu doteraz analyzovanej hydronymie iných slovanských štátov – Čiech, Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Srbska...

Príspevok predstavuje časť grantového projektu Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/0447/09 *Analýza synchrónnej a diachrónnej hydronymie povodia Váhu*.

Literatúra

DUMA, Jerzy: Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy. Warszawa: Towarystwo Naukowe Warszawskie 1999. 199 s.

FLOREK, Pavol: Turčiansky Sv. Martin v stredoveku. Martin: Matica slovenská 1941. 172 s.

GOLEMA, Martin: Stredoveká literatúra a indoeurópske mytologické dedičstvo. 1. vyd. Banská Bystrica: UMB, Pedagogická fakulta, Banská Bystrica 2006. 252 s.

GOLEMA, Martin: Svätý Blažej ako „vlčí pastier" v textovej tradícii z českého, slovenského a maďarského prostredia. In: Studia mythologica Slavica, XI, 2008, s. 147 – 172.

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. 1. vyd. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta 2004. 294 s.

HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. II. (M – Ž). Dodatky, doplňky, přehledy. Praha: Academia, nakladatelství čs. akademie věd 1980. 962 s.

KARPENKO, Oľga, Petrivna: Gidronimikon Centraľnogo Polissja. Kijiv: Institut ukrajinskoj movi NAN Ukrajini 2003. 317 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. 1. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Veľkomoravská soľná cesta v Potisí zdokumentovaná historickou toponymiou. In: Acta onomastica XLVII 2006. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 320 – 325.

KRÁLIK, Ľubor: Z jazyka slovenského piesňového folklóru. In: VARIA III. Materiál z III. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra – Piesok, 2. – 3. XII. 1993). Zost. M. Nábělková a P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Pedagogická fakulta UMB, 1994, s. 95 – 100.

KRÁLIK, Ľubor: K otázke praslov. **bystrъ, *bъrzъ*, čistý' a ich derivátov. In: Slavica Slovaca, 1997, roč. 32, č. 1, s. 18 – 23.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003. 167 s.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Hrona. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2008. 351 s.

KRŠKO, Jaromír: Der Motivationswandel bei der Entstehung von Eigennamen. In: Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky. IV. česká onomastická konference (15.–17. září 2009, Ostrava). Sborník příspěvků. Eds. J. David, M. Čornejová, M. Harvalík. Ostrava – Praha: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě – Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, s. 283 – 291.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia, nakladatelství ČSAV 1968. 866 s.

MAJTÁN, Milan: Spoločenské fungovanie toponyma. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1980, s. 43 – 49.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava: VEDA 1996. 191 s.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. Zv. 1. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2000. 240 s.

ONDRUŠ, Šimon: Genéza zemepisného mena Nitra a osobného mena Svorad. In: Nitra v slovenských dejinách. Ed. R. Marsina, A. Ruttkay, Bratislava 2002, s. 56 – 64.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. Zv. 3. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2004. 232 s.

SIČÁKOVÁ, Ľuba: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. 1. vyd. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ 1996. 108 s.

SMAĽ, O. L: Mikrotoponimi mista Kieva: ostriv Muromec i ozero Muravka. In: Studii z onomastiki ta etimologii. Kyjev: Institut ukrajinskoj movi NAN Ukrajini 2008, s. 171 – 177.

ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1932. 564 s. + 3 s. príloha.
ŠUĽGAČ, Viktor, Petrovič: Prasloviansk ij gidronimnij fond (fragment rekonstrukcií). Kyjev: Institut ukrajinskoj movi NAN Ukrajiny 1998. 368 s.
VARSIK, Branislav: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí. 1. vyd. Bratislava: Veda 1990. 184 s.

Mgr. Jaromír Krško, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: krsko@fhv.umb.sk

Martina Ivanová

PRÍVLASTKOVÉ JEDNOČLENNÉ INFINITÍVNE VETY (MALÁ KORPUSOVÁ SONDA)

IVANOVÁ, M.: Attributive Monocomponent Infinitive Sentences (Small Corpus Probe). Slovenská reč, 2010, Vol. 75, No. 6, pp. 363 – 366. (Bratislava)

The study deals with the collocations „SUBST + AKO + INF“ and their syntactic status determining the writing of comma in the selected types of constructions. Reviewing the items of the Slovak National Corpus, the most frequent nouns realized within this type of constructions are identified. The corpus research proves that the attributive monocomponent infinitive sentences undergo complex sentence contractions, which can result into the syntagma with a simple attribute within the particular group of nouns. This process is reflected in the irregular comma writing realized within the corpus texts.

V príspevku zaoberáme problematikou kolokačných spojení SUBST + AKO + INF. Pokúsime sa analyzovať ich syntaktický status a s tým súvisiacu otázku písania čiarky v týchto typoch konštrukcií. Zo syntaktického hľadiska je písanie čiarky podmienené tým, či sa daný neurčitok hodnotí ako prívlastok rozvíjajúci nadradené podstatné meno alebo ako vetný základ prívlastkovej vedľajšej vety.

Problematikou funkcie neurčitku rozvíjajúceho podstatné meno sa zaoberal už J. Ružička vo svojej monografii *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* (1956); v kapitole *Infinitívny atribút* (s. 152 – 164). V nej sa autor pokúšal stanoviť jednotlivé sémantické triedy podstatných mien, pre ktoré je charakteristické rozvitie neurčitkovým prívlastkom. Dospel k názoru, že takýto prívlastok je charakteristický pri podstatných menách s modálnym významom vôľa, rozhodnutie, povinnosť, nevyhnutnosť, potreba, možnosť, nemožnosť, schopnosť konať dej a pod (s. 153). J. Ružička sa pritom nezaoberal otázkou, či sa daný prívlastok dá vyjadriť aj vedľajšou vetou.

Tento problém analyzuje aj J. Kačala vo svojej monografii *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* (2009a, s. 114 – 115), keď v rámci jednotlivých skupín jednočlenných viet vymedzuje ako samostatnú podskupinu neurčitkové konštrukcie s funkciou prívlastku. V štúdii *Jednočlenné neurčitkové vety podmienené konštrukčne* (Kačala, 2009b) sa spomínané prípady hodnotia ako konštrukčne podmienené neurčitkové jednočlenné vety.

Zo syntaktického hľadiska prichádzajú do úvahy dve možné interpretácie neurčitkovej konštrukcie: ako vetného základu prívlastkovej vedľajšej vety, resp. ako prívlastku. Vetnozákladová interpretácia neurčitkovej konštrukcie v rámci prívlast-

kovej vedľajšej vety predpokladá pred výrazom *ako* písanie čiarky, naopak, ak budeme neurčitkovú konštrukciu hodnotiť ako prívlastok (teda ako jednoduchý vetný člen), čiarka sa pred výrazom *ako* písať nebude.

Syntaktickú interpretáciu neurčitkovej konštrukcie ako vetného základu prívlastkovej vedľajšej vety možno oprieť o niekoľko argumentov. V prvom rade možno vznik prívlastkovej vedľajšej vety vysvetliť ako prípad elipsy modálneho prvku s významom možnosti, resp. nemožnosti: *Zdá sa, že každý má svoje vlastné <konvencie>, ako* [možno/môžeme/sa dajú] *oddeľovať odseky.* Možno predpokladať, že v daných prípadoch sa elipsa modálneho prvku lexikalizuje, čím tieto neurčitkové konštrukcie získavajú modálny významový odtienok. Modálny významový odtienok je charakteristický aj pre neurčitkové jednočlenné vety, v ktorých sa vetný základ vyjadruje neurčitkom slovies označujúcich zmyslové vnímanie: *Z cesty* [možno/môžeme/sa dá] *vidieť až do kuchyne.* (porov. Ružička, 1956, s. 78). Argumentom v prospech vetnozákladového chápania neurčitkovej konštrukcie je i status vzťažného zámena *ako*, ktoré z logicko-sémantického hľadiska v danom prípade označuje spôsobovú modifikáciu deja vyjadreného slovesom v neurčitku, takže sa dá nahradiť multiverbizovaným spojením *akým spôsobom*: *Zdá sa, že každý má svoje vlastné <konvencie>, ako (akým spôsobom) oddeľovať odseky.* Z funkčno-slovosledného hľadiska ide o spájací výraz, o čom svedčí najmä jeho ustálená pozícia medzi podstatným menom a neurčitkom.

V otázke písania čiarky v tomto type konštrukcií sa J. Kačala (2009, s. 331) opiera najmä o rozdiel medzi prirovnávacími konštrukciami majúcimi vetný ráz (a predpokladajú písanie čiarky) a konštrukciami s platnosťou slovného prirovnania. V tejto súvislosti konštatuje: „Je zjavné, že vetnosť v neurčitkovom type jednočlennej vety danému syntaktickému útvaru dodáva práve neurčitok, ktorý postačuje na konštituovanie jednočlennej vety aj v iných, analogických prípadoch, a preto aj v rozoberaných jednočlenných vetách s neurčitkovým vetným základom treba pred spájacím výrazom písať čiarku.“

Stav v písaní čiarky v tomto type konštrukcií v jazykovom úze sme sa pokúsili overiť prostredníctvom analýzy korpusového materiálu získaného z korpusovej verzie prim-4.0-vyv, keďže práve databáza korpusových údajov je výhodným zdrojom na výskum syntagmatických vzťahov, najmä otázok valencie, kolokácií a pod. (porov. Cvrček, 2008). Pri vyhľadávaní sme postupovali prostredníctvom príkazov tag a word. V prvom rade sme si prostredníctvom príkazu tag vyhľadali všetky substantíva so substantívnou paradigmou [tag=„SS…“]. V tomto subkorpuse sme si následne prostredníctvom pozitívneho filtra našli všetky prípady, v ktorých sa dané substantívum objavovalo v kolokácii s výrazom *ako* ([word=”ako“]) a infinitívom ([tag=”VIe+“]). Osobitne sme vyhľadávali prípady, keď sa pred výrazom *ako* čiarka nepísala, a osobitne prípady, keď sa v textoch čiarka objavila ([tag=„Z“]).

Písanie čiarky pred výrazom *ako* sa v korpusovom materiáli realizovalo v 7 094 prípadoch: *Nie je ani <náznak>, ako riešiť vznik veľkej nezamestnanosti po zastavení atómovej elektrárne.; Počítačoví začiatočníci majú <problém>, ako napísať špeciálne znaky.; Britskí výskumníci však prišli s jednoduchou <metódou>, ako vyrobiť lacné video obrazovky.* V súbore najfrekventovanejších substantív (uvádzame len substantíva s frekvenciou ≥ 30) sa v danej konštrukcii typicky realizujú substantíva: *spôsob* (2 254), *možnosť* (636), *cesta* (356), *otázka* (212), *problém* (172), *návod* (158), *plán* (139), *prostriedok* (131), *riešenie* (100), *rada* (71), *metóda* (67), *nápad* (61), *príležitosť* (61), *návrh* (54), *šanca* (46), *príklad* (43), *postup* (41), *myšlienka* (40), *predstava* (35), *nástroj* (34), *trik* (33), *recept* (32), *starosť* (31).[1] Okrem substantív s modálnym významom tu ide najmä o substantíva s kognitívnym významom (*nápad, myšlienka, predstava*), resp. ilokučným príznakom (*otázka, návod, rada, návrh*).

V druhej podskupine sme na základe korpusového výskumu zaznamenali 2 839 prípadov, v ktorých sa čiarka pred vzťažným zámenom *ako* nerealizovala: *Toto je jediná <možnosť> ako hovoriť o demokratických hodnotách v našej krajine.; Práve v týchto filmoch je ukrytá posledná a asi aj najväčšia <šanca> ako hrať o tretie a posledné voľné miesto.; Pre bežného čitateľa je však aj <príručkou> ako zvládať psychické problémy vlastnými silami.* V súbore najfrekventovanejších substantív (uvádzame len substantíva s frekvenciou ≥ 20) v danej konštrukcii nachádzame substantíva: *spôsob* (556), *možnosť* (273), *cesta* (119), *návod* (50), *prostriedok* (44), *riešenie* (41), *problém* (38), *otázka* (33), *príležitosť* (27), *nápad* (21), *východisko* (21), *plán* (21), *šanca* (20).

V jazykovom úze možno vznik kolokácií, v ktorých vzťažné zámeno nie je uvedené čiarkou, vysvetliť ako prípad kontrakcie súvetných konštrukcií (Grepl – Karlík, 1998), založenej na eliptickom mechanizme. Okrem ustálenej elipsy modálneho elementu sa v konkrétnych prípadoch eliduje aj samotné vzťažné zámeno v syndetickej funkcii. Ide tu teda o stupňovitý proces, výsledkom ktorého je prehodnotenie 1. pôvodného zloženého vetného základu, resp. prísudku na 2. jednoduchý vetný základ s modálnym sémantickým odtienkom, ďalej na 3. prívlastkový neurčitok rozvitý vzťažným zámenom, ktoré nie je uvedené čiarkou, a následne na 4. prívlastkový neurčitok, pri ktorom sa vzťažné zámeno elidovalo: 1. *Práve v týchto filmoch je ukrytá posledná a asi aj najväčšia šanca, ako možno/môžeme/sa dá hrať o tretie a posledné voľné miesto.* → 2. *Práve v týchto filmoch je ukrytá posledná a asi aj najväčšia šanca, ako hrať o tretie a posledné voľné miesto.* → 3. *Práve*

[1] J. Kačala (2009b) uvádza podstatné mená viacerých významových okruhov, napríklad: *spôsob* či pl. *spôsoby, cesta, pravidlo* alebo pl. *pravidlá, otázka, plán* aj pl. *plány, návrh,* často aj pl. *návrhy, rada, návod*, *forma, možnosť,* ako aj pl. *možnosti, východisko, nádej, myšlienka,* prípadne pl. *myšlienky, učenie, koncepcia.*

v týchto filmoch je ukrytá posledná a asi aj najväčšia šanca ako hrať o tretie a posledné voľné miesto. → 4. *Práve v týchto filmoch je ukrytá posledná a asi aj najväčšia šanca hrať o tretie a posledné voľné miesto.*

Možno konštatovať, že jednotlivé stupne daného procesu sú dôkazom, že realizácia neurčitkového prívlastku pri vymedzenej skupine substantív je z transformačného hľadiska výsledkom kompresie syntagmy, založenej na postupnom odstraňovaní redundantných komponentov syntagmatického radu (porovn. Dolník, 2003), ktorá vyúsťuje do kontrakcie súvetnej štruktúry a prehodnotenia vety na vetný člen. V tomto zmysle rozkolísanosť písania čiarky v príslušnom type konštrukcie odráža stupňovitosť daného procesu.

Literatúra

CVRČEK, Václav: Morfologická paradigmatika a korpus. In: Grammar & Corpora. Gramatika a korpus. Sborník příspevků ze stejnomenné konference 25. – 27. 9. 2007, Liblice. Praha: Academia 2006, s. 151 – 160.

DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.

KAČALA, Ján: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Martin: Matica slovenská 2009a. 134 s.

KAČALA, Ján: Jednočlenné neurčitkové vety podmienené konštrukčne. In: Kultúra slova, 2009b, roč. 43, č. 6, s. 321 – 332.

RUŽIČKA, Jozef: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956.188 s.

SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010. Dostupný na internete: http://korpus.juls.savba.sk

Mgr. Martina Ivanová, PhD.
Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
17. nov. 1, 080 78 Prešov
e-mail: ivanovmartina@gmail.com

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2009

1. V roku 2009 vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) pokračovalo vo svojej činnosti v rovnakom zložení ako v predchádzajúcich rokoch: riaditeľ prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., zástupca riaditeľa prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., vedecká tajomníčka ústavu PhDr. Sibyla Mislovičová a predseda vedeckej rady prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (k zmene došlo až začiatkom roku 2010). Ústav ostal naďalej rozčlenený na sedem oddelení: a) oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca Alexandra Jarošová), b) oddelenie súčasného jazyka (vedúci Juraj Dolník), c) oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci Matej Považaj), d) oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (vedúci Ľubor Králik, e) dialektologické oddelenie (vedúci Pavol Žigo), f) oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca Mária Šimková) a g) oddelenie lingvistických dát (vedúci Gabriel Gaži). Koncom roka 2009 pracovalo v JÚĽŠ SAV 18 vedeckých pracovníkov (2 s hodnosťou DrSc., 16 s hodnosťou CSc., resp. PhD., 3 s vedecko-pedagogickou hodnosťou profesora, 1 docenta), 32 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 4 pracovníci so stredoškolským vzdelaním. Priemerný vek kmeňových zamestnancov ústavu bol ku koncu roka 50 rokov, priemerný vek vedeckých pracovníkov 51 rokov.

2. Vedecká činnosť JÚĽŠ SAV prebiehala v rámci výskumných grantových úloh, ktoré schválila grantová agentúra VEGA, projektov riešených v rámci štátnej objednávky, ale aj ďalších výskumných úloh. Boli to tieto projekty:

a) Slovenčina ako kultúrny jav a médium kultúry (č. 2/0152/09, vedúci projektu J. Dolník), b) Spracovanie obchodnovednej terminológie pre potreby Slovenskej terminologickej databázy s dôrazom na analýzu terminologických neologizmov (č. 2/0091/09, J. Levická), c) Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch (2/0089/09, I. Valentová), d) Etymologický výskum slovenskej lexiky – 2. etapa (č. 2/0129/09, individuálny riešiteľ Ľ. Králik, e) Slovník slovenských nárečí – tretí zväzok (č. 2/0028/09, M. Smatana), f) Slovanský jazykový atlas (č. 2/0076/09, A. Ferenčíková), g) Slovník súčasného slovenského jazyka – 3. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná a editačná príprava rukopisu a lexikologicko-lexikografický výskum) (č. 2/0007/09, A. Jarošová), h) Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra (2/0078/09, M. Považaj), Konfrontačný výskum kolokácií v slovenčine a nemčine (č. 1/0006/09, M. Šimková)

K projektom budovaným v rámci štátnych programov vedy a výskumu a štátnych objednávok okrem prípravy Slovníka súčasného slovenského jazyka (2005 – 2012) patrí budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku − 2. etapa (č. zmluvy 0967/2006, M. Šimková).

K medzinárodným projektom v rámci medziakademickej dohody patria a) Inovačné procesy v slovanských jazykoch (koordinátor Instytut slawistyki PAN vo Varšave, zo slovenskej strany J. Bosák), b) Slovanský jazykový atlas koordinátor JÚĽŠ SAV, zodp. riešiteľ A. Ferenčíková, spoluriešitelia: Bulharsko, Bosna a Hercegovina, Bielorusko, Česká republika, Nemecko, Chorvátsko, Poľsko, Rusko, Srbsko, Slovinsko, Ukrajina), c) Princípy a metódy tvorby výkladového slovníka (koordinátor JÚĽŠ SAV, A. Jarošová), d) Slovenský jazyk v Maďarsku (S. Ondrejovič). K projektom v rámci 7 rámcového programu patrí a) Konceptuálne modelovanie zosieťovania centier vysokokvalitného výskumu v oblasti slovanskej lexikografie a ich digitálnych zdrojov (Inštitút matematiky a informatiky bulharskej akadémie vied, riešiteľ zo slovenskej strany R. Garabík, riešitelia ešte z Poľska, Ruska, Slovinsko, Ukrajiny), b) Slovenčina online (R. Garabík, spoluriešitelia Nemecko, Veľká Británia, Litva, Poľsko), c) Slovenská terminologická sieť (Slovenský odbor Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre preklad, A. Jarošová).

3. V rámci edičnej činnosti vydal JÚĽŠ SAV v roku 2009 tieto knižné publikácie:

a) DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: Veda 2009. 374 s., b) JÓNA, Eugen: Novohradské nárečia. Ed. Pavol Žigo. Bratislava: Veda 2009. 164 s., c) ONDREJOVIČ, Slavomír: The Slovak Language, Languages in Slovakia. Bratislava. Ministry of Foreign Affairs of Slovak Republic. 30 s., d) BEHÝLOVÁ, Júlia – SMETANOVÁ, Yulia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009. 509 s., e) NLP. Corpus Linguistics, Corpus Based Research. Ed. Radovan Garabík – Jana Levická. Brno: Tribun EU 2009. 406 s., f) Metalanguage and Encoding Scheme Design for Digital Lexicography. Ed. Radovan Garabík. Brno: Tribun EU 2009. 194 s., g) SLOVKO 2009: Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika a gramatický výskum. Ed. Jana Levická – Radovan Garabík. Brno: Tribun EU 2009. 406 s., h) Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 8. – 10. 11. 2006). Zost. Gabriela Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009., i) História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Jazykovedné štúdie XXVI. Ed. Gabriela Múcsková. Bratislava: Veda 2009. 216 s., j) Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009. 212 s., k) Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004

v Bratislave. Ed. Matej Považaj. Bratislava: Veda 2009. 215 s., l) Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. Mária Šimková. Bratislava: Veda 2009. 518 s., k) VALENTOVÁ, Iveta: Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti. Bratislava: Veda 2009.

Okrem toho vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich i zahraničných) pracovníci ústavu publikovali 94 štúdií, vedeckých a odborných článkov, 26 recenzií vedeckých prác. Do periodickej tlače (do časopisov Kultúra slova, Slovenská reč, Forum, Academia, Normalizácia, Poistné rozhľady, Quark, Revue o dejinách a spoločnosti, Rodina a škola, Roľnícke noviny, Správy SAV a iných) pripravili vyše 132 popularizačných príspevkov, jubilejných medailónov, nekrológov a správ a tlačovým a elektronickým médiám poskytli viac ako 48 rozhovorov.

4. Jazykovedný ústav aj v r. 2009 organizoval, resp. spoluorganizoval viaceré vedecké podujatia:

a) Medzinárodnú konferenciu *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*, ktorá sa konala na počesť K. Buzássyovej 11. a 12. 3. 2009 v Kongresovom centre majolika v Modre, organizoval JÚĽŠ SAV v spolupráci so SJS pri SAV. Na podujatí sa zúčastnilo 49 lingvistov, z toho 8 zo zahraničia (Česko, Srbsko) a odznelo 30 príspevkov, z čoho bolo 8 zo zahraničia (z oblasti lexikológie a lexikografie, slovotvorby, morfematiky, morfológie, sociolingvistiky, kontrastívnej a všeobecnej jazykovedy).

b) *XIX. kolokvium mladých jazykovedcov*, ktoré sa konalo 18. – 20. 11. 2009 v Modre-Harmónii, organizoval ústav v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Na podujatí sa zúčastnilo 82 účastníkov, z toho zo Slovenska 53, z Českej republiky 21, z Poľska 4, zo Srbska 3 a z Maďarska 1.

c) Seminár *Metajazyk a návrh kódovania štruktúry v digitálnej lexikografii (Inovatívne riešenia štruktúry slovníkového hesla v slovanskej lexikografii*), ktorý sa konal 15. – 16. 4. 2009 v Bratislave, organizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu JÚĽŠ SAV v rámci projektu 7. RP MONDILEX. Z podujatia, na ktorom bolo 35 účastníkov, z toho 22 zahraničných (z Českej republiky, Ukrajiny, Poľska, Ruska, Bulharska, Slovinska, a Francúzska), vyšiel zborník.

d) *5. medzinárodná konferencia v oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka a korpusovej lingvistiky* sa konala 25. – 27. 11. 2009. Zorganizovalo ju takisto oddelenie Slovenského národného korpusu JÚĽŠ SAV a zúčastnilo sa na ňom 40 domácich a zahraničných účastníkov (Česká republika, Poľsko, Ukrajina, Bulharsko, Rusko, Španielsko, Francúzsko, Nemecko, Rakúsko, Holandsko a Nový Zéland). Hlavnými témami konferencie boli korpusová lingvistika, gramatický výskum založený na korpusoch, hovorené korpusy, paralelné korpusy, nástroje textovej analýzy, tvorba a využitie jazykových zdrojov, lingvistické zložky informačných systémov, jazykové databázy, preklad s počítačovou podporou, lokalizácia a lexiko-

grafia, didaktika vyučovanie cudzích jazykov s počítačovou podporou, korpusový lexikografický a terminologický výskum, rečová analýza a syntéza.

e) k 100. výročiu narodenia významného jazykovedca *Eugena Jónu* usporiadal JÚĽŠ SAV spolu so SJS pri SAV vedecký seminár, ktorý sa konal 21. apríla 2009. Zúčastnilo sa na ňom 60 účastníkov a odznelo 24 referátov týkajúcich sa diela a života prof. E. Jónu. (Príspevky z podujatia vyšli v Slovenskej reči.)

f) 14. 10. 2009 JÚĽŠ zorganizoval v Bratislave spolu so SJS pri SAV a Ministerstvom kultúry SR vedecký seminár k životnému jubileu *Milana Majtána*, na ktorom sa zúčastnilo 46 lingvistov a vystúpilo 24 prednášateľov (príspevky z podujatia takisto vyšli v Slovenskej reči).

g) 15. 10. 2009 sa v Bratislave uskutočnil aj seminár k životnému jubileu *Jána Bosáka*, na ktorom sa zúčastnilo 34 účastníkov (príspevky z podujatia vyšli v Jazykovednom časopise).

5. Ústav mal k 31. decembru 2009 štyroch interných a troch externých doktorandov (R. Sabo, M. Kopecká, A. Ramšáková, D. Petrakovičová) a 7 externých doktorandov (V. Benko, E. Čulenová, B. Chocholová, A. Karčová, D. Majchráková, P. Patinková, J. Píšová), z toho 4 doktorandi sú pracovníkmi ústavu (V. Benko, B. Chocholová, A. Karčová, D. Majchráková). Významnými doplnkami vedeckej výchovy boli doktorandské semináre pod vedením J. Dolníka a XVIII. kolokvium mladých jazykovedcov s početnou zahraničnou účasťou.

6. Pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci alebo konzultanti diplomových prác (11), ako školitelia doktorandov (9), ako vedúci alebo konzultanti diplomových a bakalárskych prác (52), oponovali dizertačné a habilitačné práce (7), pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských i doktorských dizertačných prác (8) a boli členmi komisií a oponentmi v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách (3). Mnohí pracujú v spoločných odborových komisiách pre doktorandské štúdium ako členovia, ale aj ako vedúci (J. Dolník) v odbore 73-03-9 slovenský jazyk, v odbore 73-01-9 všeobecná jazykoveda, 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny – germanistika, 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny v odbore 2-1-28 slovanské jazyky a literatúra – slavistika a v odbore 73-19-9 konkrétne jazykové skupiny – orientalistika. Ďalší pracovníci ústavu pôsobili ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

7. Viacerí pracovníci ústavu sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (na Filozofickej fakulte Univerzity karlovy (Ústav slavistických a východoevropských studií) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, na Filozofickej fakulte a na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Fi-

lologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave a v Inštitúte modernej komunikácie v Bratislave a na Bratislavskej vysokej škole práva v Bratislave). Ich prednášky a semináre sa týkali dejín jazyka a jazykovedy (J. Dolník, P. Žigo, M. Nábělková), všeobecnej a teoretickej jazykovedy (J. Dolník), slovenčina v súčasnej komunikácii (S. Mislovičová), lexikológie (N. Janočková), morfológie (N. Janočková), syntaxe (J. Dolník), štylistiky (J. Dolník, S. Mislovičová) a lingvistických základov translatológie (J. Dolník), štruktúrna a areálová lingvistika (M. Nábělková). Spolu pracovníci ústavu odprednášali na univerzitách 278 hodín prednášok a uskutočnili 64 hodín seminárov.

8. 4. – 6. novembra 2009 sa Slovensko ako riadny člen Európskej federácie národných jazykových inštitúcií (European Federation of National Institutions for Language, EFNIL) zúčastnilo prostredníctvom JÚĽŠ SAV na 7. výročnom zasadaní tejto organizácie v Dubline, ako aj na konferencii Národné, regionálne a menšinové jazyky v Európe, na ktorej S. Ondrejovič predniesol prednášku *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku a novelizácia Zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky*.

Pokračovalo sa v projekte v rámci medzinárodného interdisciplinárneho projektu *Globalizacija – etnizácia*, ktorého koordinátorom je Ústav slavistiky Ruskej akadémie vied v Moskve. Kapitoly, ktoré vypracoval S. Ondrejovič v spolupráci s V. Krupom, boli preložené do ruštiny.

9. Pracovníci ústavu K. Buzássyová, A. Ferenčíková, A. Jarošová, Ľ. Králik, M. Majtán, P. Žigo sa ako členovia a J. Bosák ako predseda zúčastňovali na činnosti medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov. S. Ondrejovič a J. Dolník boli členmi Societas Linguistica Europaea, S. Ondrejovič aj Medzinárodnej sociolingvistickej asociácie v Sofii INSOLICO, Medzinárodnej fonetickej spoločnosti v Prahe, Spoločnosti pre dejiny jazykovedy v Münsteri a členom Slovak Studies Association v USA. J. Dolník bol členom Societas Linguistica Europea, spoločnosti Österreichische Sprachgesellschaft, predsedom Spoločnej odborovej komisie v oblasti slovenského jazyka a germanistiky, ale aj členom Akreditačnej komisie Ministerstva školstva. A. Jarošová bola členkou Európskej asociácie lexikografov EURALEX a Asociácie TELRI, J. Dolník, J. Bosák a M. Majtán boli členmi redakčných rád zahraničných periodík (Slovo a slovesnost, Studia Linguistica Polono-Slovaca, Eslavistica Complutense).

Viacerí pracovníci ústavu (A. Ferenčíková, K. Gajdošová, R. Garabík, M. Chochol, N. Janočková, Ľ. Králik, A. Jarošová, A. Karčová, J. Levická, D. Majchráková, S. Ondrejovič, M. Šimková, D. Zvončeková, P. Žigo) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Česku, Maďarsku, Poľsku, Slovinsku, Macedónsku, na Ukrajine, v Rusku, Bielorusku, Rakúsku, Nemecku, Ír-

sku, Dánsku a Belgicku) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívilo 11 vedeckých pracovníkov (z Česka, Bulharska, Slovinska, Ruska a Japonska).

10. Pracovníci ústavu sa ako po iné roky aj v roku 2009 zúčastňovali na aktivitách pre ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie, vypracúvali expertízy (napr. pripomienkovali novely zákona o štátnom jazyku), posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov a vyhlášok, zúčastňovali sa na tvorbe a ustaľovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií, ako aj v rámci slovenskej terminologickej siete. Dvaja zamestnanci ústavu boli členmi Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka (K. Buzássyová, A. Ferenčíková), členmi rozličných komisií Ministerstva kultúry SR a Ministerstva školstva SR (A. Ferenčíková, M. Považaj), členmi rezortných terminologických a názvoslovných komisií (Ľ. Králik, M. Majtán, M. Považaj, I. Vančová). M. Považaj bol predsedom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a členom komisie Ministerstva obrany a Bezpečnostnej rady SR. K. Buzássyová členkou Edičnej rady SAV.

Pracovníci ústavu boli aj hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov (Jazykovedného časopisu, Kultúry slova, Slovenskej reči, periodík Revue aktuálnej kultúry, Studia Academica Slovaca, Slavica Slovaca a Správ Slovenskej akadémie vied), členmi výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, výboru Slovenskej onomastickej komisie pri SAV, výboru Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, výboru Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry, Komisie pre vedecký a odborný preklad pri Literárnom fonde. Dvaja pracovníci ústavu (J. Dolník, S. Ondrejovič) pôsobili aj v komisii pre jazykovú politiku Národného konventu SR. Ústav sa významne zúčastnil aj na príprave nového zväzku Encyklopaedia Beliana.

11. Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie v r. 2009 v rámci listovej a telefonickej jazykovej poradne a prostredníctvom elektronickej pošty vybavili 1 820 listov a e-mailov a odpovedali na viac ako 10 000 telefonických otázok. Rady v otázkach slovenského jazyka poskytovali aj ďalší pracovníci ústavu a mnohí pracovníci sa zapájali do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry prednáškovou činnosťou pre účastníkov Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií a redaktorov tlačových médií, pre prekladateľov, ale aj pre pracovníkov štátnej a verejnej správy.

Pracovníci JÚĽŠ posudzovali ako aj po minulé roky jazykovú a terminologickú stránku zákonov, vyhlášok a vládnych nariadení pre Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo školstva SR a Úrad vlády, poskytovali odborné poradenstvo v otázkach jazyka, vlastných mien (názvov verejných priestranstiev) a terminológie orgánom štátnej správy a samosprávy

(S. Duchková, K. Kálmánová, M. Majtán, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová), posudzovali jazykovú a terminologickú stránku slovenských technických noriem (A. Jarošová, S. Mislovičová, M. Považaj, I. Vančová).

Ústav spolupracoval so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a ustaľovaní slovenskej odbornej terminológie a pri terminologickej revízii technických noriem. Výsledkom spolupráce sú publikované slovenské technické normy (najmä I. Vančová).

12. Pracovníci ústavu sa aktívne zúčastnili na mnohých prednáškach a seminároch o terminológii, štandardizácii a prekladaní európskych dokumentov, o počítačovej lexikografii, o význame a obsahu priezvisk na Slovensku, o zdokonaľovaní prejavu v materinskom jazyku pre prekladateľov a tlmočníkov Európskej komisie, Európskeho parlamentu, Súdneho dvora, Dvora audítorov a Európskej centrálnej banky v Luxemburgu, o jazyku a štýle pre moderátorov Rádia FM v Slovenskom rozhlase, o pravidlách slovenského pravopisu, o štátnom jazyku a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov matričných úradov v Inštitúte verejnej správy, o jazykovej kultúre a komunikácii v úradnom styku pre pracovníkov Ministerstva vnútra SR v Inštitúte verejnej správy v Bratislave a pod. Odzneli populárne príspevky v tlači, v rozhlase (Slovenčina na slovíčko – M. Považaj), desiatky rozhovorov v tlači, rozhlase a v televízii o slovenskom jazyku a jeho kultúre. A. Ferenčíková a I. Gáfriková boli členkami hodnotiacej poroty súťaže žiakov základných a stredných škôl *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

13. Ústav na svojej webovej stránke (www.juls.savba.sk) sprístupnil viaceré slovníkové diela a jazykovedné publikácie. Ide o tieto publikácie: a) Štvrté, doplnené a upravené vydanie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*, b) Šesťzväzkový *Slovník slovenského jazyka*, ktorý vychádzal v rokoch 1959 – 1968, c) M. Majtán *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997),* d) päť zväzkov publikácie L. Dvonča *Slovenskí jazykovedci – Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov*, čím verejnosť získala prehľad o vedeckej, odbornej a popularizačnej publikačnej činnosti slovenských jazykovedcov v rokoch 1925 až 2005, e) štyri zborníky sociolingvistických štúdií z edície *Sociolinguistica Slovaca* (editor S. Ondrejovič), f) Kolektívne dielo *Morfológia slovenského jazyka*, ktoré vyšlo v r. 1966 a ktoré už nebolo verejnosti prístupné v distribučnej sieti, hoci ide o základný opis gramatickej stavby spisovnej slovenčiny, g) Kolektívne dielo *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* z r. 1989, významné z hľadiska poznania tendencií rozvíjania slovnej zásoby, h) Základné dielo Ľ. Štúra *Nauka reči Slovenskej*, v ktorom Ľ. Štúr opisuje slovenský jazyk kodifikovaný v polovici 19. storočia, ch) deväť zborníkov štúdií mladých jazykovedcov *Varia*, ktoré boli prednesené na Kolokviu mladých jazykovedcov. Bola

sprístupnená aj *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* z r. 1902 od S. Czambla, *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931 a 1940, 7. zv. *Historického slovníka slovenského jazyka* a ďalšie zborníky, ktoré ústav medzitým vydal. Okrem toho ústav na svojej webovej stránke sprístupňuje staršie ročníky jazykovedných časopisov, ktoré vydáva: *Jazykovedný časopis, Kultúra slova* a *Slovenská reč*.

Ústav na internetovej adrese http://korpus.savba.sk sprístupnil aj Slovenský národný korpus (550-miliónový korpus textov). Tí, ktorí prejavujú profesionálny záujem o slovnú zásobu slovenčiny, ale aj iní používatelia slovenčiny (didaktici, prekladatelia atď.) majú možnosť získať obraz o najnovšej slovnej zásobe súčasnej slovenčiny a jej fungovaní v texte.

14. Stav knižničných fondov JÚĽŠ SAV k 31. decembra 2009 bol takýto: počet knižných jednotiek 26 070, z toho prírastok 280; počet dochádzajúcich periodík je 26, z toho 12 domácich, 14 zahraničných; počet dizertácií 107.

15. Pracovníci JÚĽŠ SAV získali aj v roku 2009 aj viacero ocenení. Prezident Slovenskej republiky odovzdal Kláre Buzássyovej za mimoriadne zásluhy o rozvoj v oblasti vedy, osobitne jazykovedy a lingvistickej tvorby, vysoké štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra II. triedy. Slavomír Ondrejovič dostal ako člen Centra excelentnosti Kolektívne identity z rúk ministra školstva cenu za vedecko-technický tím roka. Pavol Žigo bol ocenený pamätnou medailou pri príležitosti 90. výročia vzniku Univerzity Komenského. Mira Nábělková dostala od Masarykovej univerzity v Brne striebornú medailu univerzity.

prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk

Spoločný seminár o výskume slovenských osobných mien

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe pripravuje výskumný projekt *Slovenské priezviská v Maďarsku.* Jeho cieľom je utvorenie syntetického diela, v ktorom by sa priezviská Slovákov žijúcich na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku spracúvali v reprezentatívnom rozsahu. Výsledky výskumu majú nadväznosť na *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (Budapešť, 1993), ktorý vyšiel pri príležitosti XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave (1993), a *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*, ktorý vydal Výskumný ústav Slová-

kov v Maďarsku v r. 1996. Systematický výskum osobných mien si však vyžaduje teoretické a metodologické prístupy výskumu a spracovania zozbieraného antroponymického materiálu, ktorý sa uskutočňuje aj na území Slovenska, preto na základe obojstranných prípravných stretnutí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV a vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku vznikla dohoda o spolupráci pri tvorení koncepcie tohto projektu.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci s Maticou slovenskou a Slovenskou onomastickou komisiou zorganizovali spoločný metodický seminár o výskume slovenských osobných mien, ktorý sa konal 17. – 19. mája 2010 v Bratislave v budove Matice slovenskej. Cieľom tohto podujatia bolo určiť jednotný prístup k výskumu priezvisk, rodných (krstných) mien a živých osobných mien na území Slovenska aj Maďarska, oboznámiť výskumné kolektívy s teóriou osobných mien a metodológiou doterajších výskumov a poznatkov slovenských bádateľov a analyzovať predbežnú koncepciu a čiastkové východiská, ktoré pripravili maďarskí slovakisti predbežnými sondami v dostupných prameňoch.

Z maďarských slovakistov sa na seminári zúčastnili Alžbeta Uhrinová-Hornoková, Anna Divičanová, Mária Žiláková, Ján Chlebnický, Tünde Tušková a Alexander J. Tóth. Zo slovenskej strany okrem usporiadateľov seminára prišli aj viacerí onomastici z filozofických a pedagogických fakúlt, ktorí sa venujú alebo mienia venovať výskumu osobných mien, napr. Jaromír Krško, Gabriela Slezáková, Marcela Kopičáková (Banská Bystrica), Andrej Závodný (Trnava) a i.

Účastníkov seminára privítali riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Pavol Žigo, predseda Matice slovenskej Jozef Markuš a jej podpredseda Miroslav Bielik. Seminár referátom *Koncepcia projektu Slovenské priezviská v Maďarsku* otvorila prof. Anna Divičanová, ktorá v súčasnosti pôsobí na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti. Patrí k zakladateľom špeciálneho vedeckého pracoviska Slovákov v Maďarsku, Slovenského výskumného ústavu, bola jeho prvou riaditeľkou, hlavnou odbornou poradkyňou a dodnes zastáva funkciu členky vedeckej rady Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Referentka poukázala na význam výskumu slovenských priezvisk v Maďarsku v súvislosti so skúmaním migrácie slovenských osadníkov v minulosti, s praxou udeľovania rodinných mien a s etnickým povedomím na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. Potom priblížila pripravovaný projekt výskumu a spracovania priezvisk Slovákov v Maďarsku. Predbežne sa uvažuje o atlasovom spracovaní, ktoré by zachytilo aj pôvod a frekvenciu priezvisk v jednotlivých enklávach v Maďarsku, kde žijú Slováci. Dotkla sa aj otázky pomaďarčovania priezvisk a ako osobitnú skupinu vyznačila pomaďarčené priezviská, ktoré sa vyskytujú len v jednej zo skúmaných lokalít.

V druhom referáte *Výskum živých osobným mien na Slovensku* I. Valentová predstavila teóriu a metódu výskumu a spracovania živých osobných mien podľa

metodológie V. Blanára, ktorá je zameraná predovšetkým na funkčné hľadisko fungovania vlastných mien, na mimojazykovú stránku vlastných mien – sémantické príznaky a opis mena ako prvku pomenovacieho systému. Poukázala na možnosť použiť metódu modelovania osobných mien, ktorou sa dá spracovať a charakterizovať úradné i neúradné (živé) pomenúvanie osôb z hľadiska synchrónneho i diachrónneho, možnosti charakteristiky obsahovej i jazykovej stránky živého pomenúvania, metodológiu výskumu živých mien a tradíciu výskumu a spracovania živých osobných mien na Slovensku.

Druhý deň dopoludnia odznel rozsiahly, široko koncipovaný referát M. Majtána *Vývin pomenúvania osôb a priezvisk na území Slovenska.* M. Majtán charakterizoval vývin pomenúvania od osobného mena v jednomennej pomenúvacej sústave, cez vznik prímen ako doplnkových mien od 13. storočia, uviedol rozličné spôsoby ich tvorenia, proces ustaľovania a postupné prehodnocovanie na dedičné prímená až po kodifikáciu dvojmennej pomenovacej sústavy. V druhej časti referátu poukázal aj na rôzne možnosti výskumu slovenských priezvisk, ich spracovania, a to vedeckým alebo skôr popularizačným spôsobom s využitím lexikálno-sémantického aj genealogického hľadiska, či možnosti čisto frekvenčného slovníka ap. Predstavil a ukázal koncepcie, na základe ktorých vyšli slovníkové a monografické práce, ktoré charakterizujú priezviská v susedných krajinách: popularizačná publikácia o poľských priezviskách K. Rymuta Nazwiska Polaków, spracovanie chorvátskych priezvisk P. Šimunovića Naša prezimena, Moldanovej prácu Naše příjmení a iné. Rozsiahle materiálové diela Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske autorov V. Putanca a P. Šimunovića a desaťzväzkový Słovnik nazwisk współcześnie w Polsce używanych od K. Rymuta s priezviskami a údajmi o ich distribúcii a geografickom rozšírení by tiež mali poslúžiť ako vzor. Súčasťou diskusie bola aj databáza priezvisk Slovákov nachádzajúca sa na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Pripravil ju P. Ďurčo a obsahuje stav zachytený v roku 1995. Možno z nej zistiť výskyt a frekvenciu priezvisk v lokalitách na Slovensku v r. 1995 (zvlášť sú zachytené ženské a mužské priezviská a ich hláskové varianty ako výstupy výskumu). Okrem monografie D. Dudka, v ktorej autor spracoval vyše 4 000 priezvisk Slovákov v bývalej Juhoslávii uplatnením lexikálno-sémantického hľadiska, nemáme iné monografické ani knižné slovníkové dielo, kde by boli zachytené a charakterizované priezviská Slovákov. Dopyt po knižných vydaniach tohto druhu je nielen zo strany lingvistov, onomastikov, ale aj širšej verejnosti. Svedčí o tom aj zväčšujúci sa počet otázok týkajúcich sa zisťovania pôvodu priezvisk do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. V ďalšej diskusii M. Majtán vysvetľoval aj možný pôvod priezvisk, ktoré uvádzali účastníci seminára. Veľký záujem javili aj o zisťovanie pôvodu priezvisk známych osobností.

V popoludňajších hodinách účastníci diskutovali o nových podnetoch z prednesených referátov, napr. o spracovaní priezvisk Slovákov v Maďarsku nie formou atlasu, ale frekvenčného slovníka, o možnosti rozšíriť výskum úradných mien v plánovaných slovenských ostrovoch v Maďarsku v druhej etape výskumu osobných mien aj o výskum živých mien na základe dotazníka V. Blanára alebo jeho zjednodušenej verzie od I. Valentovej, využitie možností digitálneho spracovania apod. Diskusia prebiehala v tvorivom a priateľskom duchu, užitočné pripomienky ku koncepcii predniesli aj účastníci z pedagogických a filozofických fakúlt.

Diskusia pokračovala aj posledný deň seminára, ktorý sa už konal v oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. M. Majtán, vedúci oddelenia Ľ. Králik a I. Valentová oboznámili slovakistov z Maďarska s materiálom v kartotékach oddelenia a odbornou onomastickou literatúrou, ktorá sa nachádza v onomastickej príručke, s plánovaným onomastickým projektom spracovania slovenskej anojkonymie ako prioritne digitálneho slovníka podľa koncepcie *Slovníka pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, ako aj možnosti využitia digitálnej databázy pri spracovaní osobných mien.

Na záver sa riaditeľka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Alžbeta Uhrinová-Hornoková poďakovala ostatným organizátorom za poučný a motivujúci seminár a spoluprácu pri zostavovaní koncepcie, metodológie a za ochotu ďalšej vzájomnej spolupráce aj pri výskume priezvisk Slovákov na území Maďarska.

Seminár mal vedecký aj inštruktážno-metodologický charakter a bol určený pre vedeckých pracovníkov, ktorí by mali v budúcnosti záujem podieľať sa na tomto projekte alebo na inom výskume slovenských osobných mien. Všetci jeho účastníci potvrdili aktuálnosť, význam a perspektívnosť tohto projektu, ktorý má byť pokračovaním doterajších výskumov našich krajanov v zahraničí a prínosom v utváraní celistvého obrazu o ich minulosti, vývine aj prítomnosti. Usporiadatelia veria, že seminár bol dobrým odrazovým mostíkom a motiváciou ďalšieho antroponomastického výskumu nielen pre maďarských slovakistov a slavistov, ale aj slovenských onomastikov a na prehĺbie ich spolupráce.

Mgr. Iveta Valentová, PhD.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: ivetav@juls.savba.sk

Je enklávna slovenčina už *zachránený* jazyk? (O podnetoch a otázkach z knihy *Miroslava Dudka Zachránený jazyk*)

Uvedený názov knihy profesora Miroslava Dudka (vyšla v edícii Knižnica Dolnozemského Slováka v rumunskom nadlackom Vydavateľstve Ivan Krasko v roku 2008 a má 205 strán) môže u niekoho vyvolávať asociácie hraničiace s lacným optimizmom, teda asociácie či myšlienky ostro kontrastujúce s doteraz prevládajúcimi poznatkami o čiastočnom alebo aj úplnom ústupe slovenčiny v jazykovej komunikácii slovenských menšín v zahraničí. Keď si však čo len zbežne všimneme celú jej náplň a aspoň trochu pozornejšie aj argumentačné postupy autora pri riešení aj tých najcitlivejších otázok spojených so slovenčinou ako minoritným jazykom, zisťujeme, že tu aj pri autorovom zdravom (opatrnom, veci nijako neprikrášľujúcom) optimizme v hodnotení situácie tohto jazyka, vychádzajúcom z jeho hlbokého poznania stavu aj v tej najmenšej minorite, ako aj z obdivuhodného prehľadu o riešení daných otázok vlastne v celosvetových lingvistických rozmeroch, naozaj nejde o nejaký selankovitý obraz slovenčiny mimo Slovenska (preto je azda namieste otáznik na konci názvu nášho textu), že tu však zároveň ide o obraz aj materiálovo aj metodicky či vlastne skôr metodologicky zreteľne u nás najkomplexnejší, plne zodpovedajúci stavu dnešného poznania skúmaných skutočností. Už týchto niekoľko rámcových zistení signalizuje, že ide o dielo, ktorému treba venovať sústredenejšiu pozornosť. Ak k nim pridáme aj spomenuté konštatovanie, že práca vyšla v neveľkom, ale už etablovanom nakladateľstve v Nadlaku a v tiež neveľkom náklade, vychodí nám poznatok, že o nej treba hovoriť jednak formou typickej recenzie a jednak formou úvah a zamyslení o istých okruhoch sledovanej problematiky. Keď toto konštatovanie konkretizujeme smerom k povahe tohto nášho textu, už tu možno predoslať, že on celkom cielene bude mať naznačený podvojný charakter, že v ňom budú jednak pasáže viac-menej recenzné a jednak pasáže usilujúce sa o využitie, možno kde-tu aj rozvitie alebo aspoň domýšľanie istých autorových podnetov zo sledovanej knihy. Obidva signalizované prístupy k nej sa budú v nasledujúcom texte prestupovať, začať však jednoznačne treba základnými informáciami o samom diele ako celku.

Miroslav Dudok do knihy Zachránený jazyk zaradil dvanásť štúdií. Niektoré z nich sú viac-menej nezmenenými podobami štúdií publikovaných v rozličných zborníkoch, ďalšie – a tých je väčšina – sú skôr modifikáciami pôvodných štúdií, resp. osobitnými prácami, ktoré na nejaké autorove predchádzajúce štúdie a výskumy zreteľnejšie či voľnejšie nadväzujú. Ani v jednom ani v druhom spomenutom prípade nejde o niečo z tej oblasti, v súvislosti s ktorou sa žargónovo a pejoratívne hovorí o „recyklácii“ už publikovaných myšlienok a výsledkov: Práve naopak, aj tie zo štúdií, ktoré sa tu objavujú v nezmenenej podobe, nadobúdajú v da-

nom súbore celkom nové dimenzie – ukazujú sa totiž už nie iba ako výsledok autorovho bádateľského záujmu o niektorý špecifický, úzky okruh zo širokej problematiky skúmania slovenčiny ako menšinového jazyka, ale ako organická súčasť či zložka jeho uceleného a systematického prístupu k sledovaniu týchto otázok. Výrečným potvrdením tejto skutočnosti, teda autorovej systematickej práce v oblasti skúmania slovenčiny v jej uplatňovaní a vývine mimo hraníc samého Slovenska, je sama kompozícia knihy.

Kniha obsahuje štyri kapitoly, spomenuté štúdie sú náplňou iba prvých troch z nich. Tou štvrtou kapitolou – skôr kapitolkou – sú *Tézy o zachovaní slovenčiny ako minoritného jazyka alebo „desatoro" zachovávania slovenčiny*, v ktorých autor na rozdiel od biblického Desatora celkom imperatívnou formou vyslovuje pokyny pre jazykový, ale zároveň aj pre širší kultúrny a celý spoločenský život príslušníkov slovenskej menšiny v záujme toho, aby sa o ich jazyku mohlo povedať to, čo hovorí prvá časť názvu tejto ani nie dvojstranovej kapitolky aj názov celej knihy, že totiž minoritná slovenčina je a zostane *zachráneným jazykom.* Predchádzajúce tri kapitoly sa cez jednotlivé štúdie dotýkajú troch okruhov sledovanej problematiky. V prvej kapitole ide najmä o potrebnú konceptualizáciu pojmov *enklávna* a *diasporálna slovenčina*, ale aj o predstavenie autorových novátorských myšlienok o *pluricentrickom vývine modernej slovenčiny* a o *pulzačných vektoroch vývinu enklávnej slovenčiny*. Jej obsah dopĺňajú ďalšie dve štúdie, ktoré sú jednak aplikáciou naznačených i rozvitím ďalších autorových teorém (porov. napr. atribúty fungovania slovenčiny nielen v zahraničí, ale aj na Slovensku, ako sa uvádzajú hneď v druhej štúdii tejto kapitoly) a jednak zachytením istých stránok existencie a uplatňovania slovenčiny vo Vojvodine. Druhá kapitola nadväzuje najmä na ostatné dve spomínané štúdie z prvej časti a spracúva obraz o slovenčine v menšinových prostrediach Dolnej zeme, konkrétne v Rumunsku, Maďarsku a vo Vojvodine. Jednotlivé štúdie z nej síce vo viacerých smeroch na seba nadväzujú, ale na druhej strane každá z nich je aj obsahovo aj metodicky a teoreticky ináč orientovaná, a tak aj cez ne ako celok dostávame nielen obraz o stave slovenčiny v sledovaných prostrediach a podmienkach, ale aj názorné poučenie o premenách teoretickej reflexie zisteného stavu, teda popri inom aj ďalšie rozvitie autorovho pojmoslovného inštrumentária zodpovedajúceho súčasnej situácii v medzinárodných výskumoch danej problematiky. V dvoch štúdiách tretej kapitoly sa celé autorovo bádateľské inštrumentárium rozširuje o vybrané otázky bilingvizmu a o koncepciu tzv. hosťujúceho kódu. Ako vidieť, medzi jednotlivými okruhmi i kapitolami sú evidentné a viacsmerné presahy, ale práve toto autorské vyčlenenie jednotlivých okruhov a spolu s tým aj ich zreteľné prepojenie, zreťazenie dáva sledovanej knihe pečať síce mnohostranného, mnohoaspektového, zároveň však celkom konzistentného výkladu o slovenčine za hranicami Slovenska.

Už sám výpočet tematických okruhov, ktorým sa autor v knihe venuje, zreteľne napovedá, ba priamo presviedča, že tu ide o problematiku, ktorá sa len dosť zriedka stávala a vlastne aj doteraz stáva náplňou lingvistického diskurzu u nás, že je to teda v našich reláciách kniha výsostne aktuálna. Ešte závažnejšie je zistenie, že autor svojím dielom nechce iba jednoducho priložiť – obrazne povedané – ďalšiu tehličku alebo skôr ďalšie tehličky k doterajším domácim i zahraničným prácam o daných otázkach a vecne obohatiť doterajšiu databázu poznatkov o sledovanej problematike (jeho kniha však napriek tomu túto databázu vysoko oceňuje, všestranne na ňu nadväzuje, prakticky nič z nej neobchádza bez povšimnutia a vo všeličom ju aj sama zreteľne obohacuje), že jeho práca je inováciou predovšetkým z hľadiska teórie aj celej metodológie výskumu týchto otázok. Autor sa totiž už v úvode svojej práce programovo hlási k tomu, že sa neuspokojuje s metódami deskriptívnej a preskriptívnej lingvistiky, že sa neorientuje na prosté lingvistické diagnostikovanie a jazykovú terapiu (ich „doterajšie plody často neurodili plodom alebo zlyhali"), že jeho cieľom je postupovať podľa koncepcie a metód preventívnej lingvistiky (s. 8). Jej uvedenie do nášho diskurzu sa v knihe objavuje hneď popri vymedzovaní kľúčových pojmov celej práce, pri určovaní náplne pojmov enklávna a diaspórna slovenčina, čo je predmetom už v prvej štúdii prvej kapitoly. Je preto logické, že aj naše sledovanie danej problematiky aj uvažovanie aspoň o niektorých bodoch autorovej interpretácie vyznačených pojmov sa bude odvíjať práve odtiaľto.

Ešte predtým, ako sa dostaneme k mnohorakej problematike sledovanej knihy, žiada sa autorovi tohto textu vysloviť malú poznámku o jednom názve, ktorý sa vyskytol na dvoch miestach, pričom raz sa podľa autora skúmaného diela uplatnil v podobe *diasporálny*, druhý raz si autor týchto poznámok dovolil uviesť podobu *diaspórny.* Autor poznámok si presne uvedomuje, že vo všetkých platných slovníkoch a príručkách je iba podoba *diasporálny.* Jeho námet na úvahu o tejto otázke sa opiera o dve skúsenosti. Tou prvou je spomienka na roky pôsobenia s akademikom Ľ. Novákom na prešovskej filozofickej fakulte. V našom bežnom (katedrovom) úze bolo v tom čase jednoznačne ustálené hovoriť v súvislosti s katedrou len o katedrálnej schôdzi, o katedrálnych povinnostiach a pod. Ľudovít Novák sa nás krátko po svojom príchode, keď sme raz zasa začali spomínať katedrálne zasadnutie, s jemnučkým podpichnutím pýtal, či máme to zasadnutie v katedrále. Veľmi rýchlo sme sa azda všetci preorientovali na katedrové zasadnutie, katedrovú schôdzu atď. Druhou je sám text sledovanej knihy. Autor má v nej nielen samo slovo *diasporálny,* ale aj názvy *dialektálny, sociolektálny, hagiolektálny, generolektálny, interdialektálny.* Podľa príručiek sú tu už názvy s formantom -ný. A práve jeho preferencia pôvodnejších podôb (aj v jeho texte možno nájsť napríklad aj podobu *interdialektný*) navodzuje myšlienku pripomenúť podobnú možnosť posunu a inovácie aj pri odvodzovaní adjektíva od mena diaspóra. Zároveň s týmto návrhom autor pripomína, že jeho

postoj nechce byť nejako nasilu (azda aj za tú cenu, že bude presadzovať doteraz kodifikačne neakceptované, hoci potenciálne iste možné slovo; ostatne, toto slovo už nie je iba slovom potenciálnym, materiály Slovenského národného korpusu už potvrdzujú jeho osihotený výskyt v praxi) preinačovaním, „zdokonaľovaním" alebo „opravou" čohosi z enklávneho úzu, čo sa v jazyku autora sledovanej knihy miestami, takmer stopovo ozýva – to by išiel proti duchu celej sledovanej knihy (proti prihláseniu sa jej autora nie k jazykovej terapii, ale k jazykovej prevencii, ako aj proti jeho koncepcii pluricentrického vývoja slovenčiny, o ktorom sa bude širšie hovoriť v ďalších častiach tohto textu) a vlastne aj proti zameraniu všetkých svojich už uvedených aj nasledujúcich poznámok od nej odvodených.

Po tomto nesmelom odbočení aj po vstupných charakteristikách celej sledovanej knihy prechádzame na tomto mieste výkladu k zaznamenaniu a miestami azda aj interpretácii a komentovaniu istých autorových formulácií, pravdaže, najmä tých, ktoré znamenajú v našom diskurze o týchto otázkach evidentný prínos, ktoré rozvíjajú a prehlbujú samo pojmoslovie tejto časti našej lingvistiky, ktoré dávajú v nejakom smere podnety.

Už sme naznačili, že k takýmto bodom autorovho výkladu patrí hneď prvá kapitola s jej vymedzovaním spomínaných pojmov enklávna a diasporálna či diaspórna slovenčina. Autor tu nadväzuje na výskumy slovenských etnológov (menovite najmä J. Botíka) orientované na špecifikáciu slovenských enkláv a slovenskej diaspóry v zahraničí. Rozlišovacím znakom je v týchto súvislostiach kompaktnosť alebo heterogénnosť (v opozícii s kompaktnosťou by sa tu azda malo hovoriť skôr o difúznosti, hoci v danej situácii ide, pravdaže, aj o heterogénnosť, tá však už mieri na trochu inú dimenziu menšín) slovenskej komunity v zahraničí. Na pozadí takejto diferenciácie autor potom uvádza charakteristiku súčasného stavu a tendencií v uplatňovaní slovenčiny vo vyše 30 štátoch vlastne z celého sveta, pričom v jeho výpočte sú už zahrnuté aj najnovšie pohyby súvisiace s odchodom mnohých Slovákov za prácou do netradičných oblastí slovenského vysťahovalectva (napr. Veľká Británia, Škandinávia, ale aj Austrália, Argentína – o tejto poslednej autor plánuje osobitnú štúdiu atď.). Z autorových výkladov upútava pozornosť najmä fakt, ako tu veľmi jemne špecifikuje jednak všeobecnú tendenciu prechodu od enklávnej slovenčiny k diasporálnej (ani zďaleka tu totiž nejde len o situáciu slovenčiny v Maďarsku, ale napríklad aj v Brazílii, kde bola podľa jeho zistení pôvodne sekundárna slovenská enkláva – Slováci z bývalej Juhoslávie a z Bulharska – a teraz tu možno hovoriť už len o diaspóre alebo až individuálnych uplatneniach slovenčiny) a jednak viaceré ďalšie potrebné stupne na tejto škále, teda aj také pojmy, ako je *individuálny* jazyk (v tomto smere autor nadväzuje na výsledky novších výskumov podľa koncepcie tzv. *sociálnych sietí*), ďalej tzv. *spiaci* jazyk, *utajený* jazyk (tu sa spomína prípad slovenčiny v Dolnom Rakúsku a nadväzuje sa na príslušné zistenia S. Ondrejoviča),

napokon aj *vystriedaný* jazyk s prípadným medzistupňom, ktorý autor konštatuje v USA a označuje ho tamojším termínom *melting pot* (teda taviaci hrniec či kotol, inými slovami stav, v ktorom sa uchovávajú iba rudimenty – ako hovorí sám autor – slovenčiny). Mnohé z takto podložených poznatkov sa uvádzajú už v tejto kapitole, ale viacero ich je aj v náplni nasledujúcich kapitol.

Okrem množstva nových poznatkov o statuse slovenčiny v rozličných menšinových prostrediach prináša táto štúdia aj viaceré ďalšie dôležité vecné zistenia, ale zároveň aj ďalšie teoretické aj pojmoslovné pohyby. Ak sa v starších obdobiach a najmä u nás doma hovorilo o jazyku slovenských menšín často ako o tzv. zakonzervovanom jazyku (autor túto predstavu spája s tým, že aj odborné opisy tu ponúkali skôr akýsi folklorizujúci, resp. až skanzenizujúci obraz tohto jazyka), M. Dudok sa hlási k myšlienke, že aj jazyk menšín sa vyvíja – príznačné je už jeho motto k tejto kapitole, myšlienka D. Crystala, že iba mŕtvy jazyk sa nevyvíja – a že tento vývin nemusí a vlastne ani nemôže ísť vo všetkých bodoch paralelne s vývinom jazyka v materskej krajine. Aj pri konštatovanej prevládajúcej tendencii (od enklávy k diaspóre, prípadne až k spiacemu či individuálnemu, resp. dokonca k vystriedanému jazyku) autor zaznamenáva aj isté pozitívnejšie skutočnosti, pričom celkom v závere tejto kapitoly vyjadruje myšlienku, že niekedy „už aj samotný záujem o diasporálnu slovenčinu spúšťa revitalizačné procesy aktívnejšieho jazykového používania“ (s. 30), a zároveň už tu plastickejšie formuluje – v predstihu pred spomínanými záverečnými Tézami o zachovaní slovenčiny – isté možné cesty k uchovaniu, *záchrane* menšinovej slovenčiny, keď píše: „ Preto azda treba hľadať nové cesty, ktoré spomalia proces zániku slovenčiny za hranicami materskej krajiny a reálne umožnia stagnáciu tohto procesu, resp. v optimistickejšom horizonte umožnia revitalizáciu diasporálnej slovenčiny“ (s. 26). Z ďalších pojmov a faktov z tejto kapitoly zaznamenajme ešte aspoň nie celkom bežné pojmy *dolnozemská slovenčina, bilingválna únava* a *zónolekt* (týmto posledným názvom sa špecifikujúco vo vzťahu k povahe slovenčiny v iných enklávach a diaspórach vystihuje charakter vojvodinskej slovenčiny, hoci na druhej strane sa zároveň pripomína, že aj vo Vojvodine v istých sférach už slovenčina funguje skôr ako jazyk diaspóry), ako aj zreteľnú špecifikáciu poznania stavu slovenčiny v Maďarsku, keď sa tu hovorí o piatich mikroregiónoch, v ktorých má slovenčina povahu enklávneho jazyka, a o ostatných oblastiach s existenciou slovenčiny ako diaspórneho jazyka.

Kým všetko doteraz uvedené možno aj pri mnohých autorových inovačných krokoch chápať predsa len najmä ako aplikáciu koncepcií overených už pri výskume iných jazykov, pečať zreteľnej osobitosti dávajú autorovmu prístupu k jazyku predovšetkým dva pojmy z inštrumentária jeho výkladu, a to pojmy *pluricentrický vývin modernej slovenčiny* a *pulzačné vektory enklávnej slovenčiny.* Každému z nich autor venuje samostatnú štúdiu, obidva sú popritom evidentne prítomné aj vo výstavbe

väčšiny ostatných štúdií (nájdeme ich napríklad aj v už doteraz spomínaných dvoch štúdiách, ktoré sú v knihe predtým, ako prídu štúdie venované cielene práve týmto pojmom), takže celkom zreteľne patria do podložia celej jeho koncepcie chápania a výkladu sledovanej problematiky. Prvý z pojmov sa vzťahuje na celý slovenský jazyk, teda aj na slovenčinu na Slovensku, rovnako ako na celú spomínanú škálu uplatňovania nášho jazyka hocikde na svete, druhý špecifikujúco skúma – v nadväznosti na autorom prijatú spomenutú tézu o vývine enklávnej slovenčiny –, aké činitele zohrávajú podstatnú úlohu pri vývine slovenčiny v enklávach. Hoci autorova interpretácia jedného aj druhého pojmu je našej odbornej verejnosti známa z pôvodných štúdií už dávnejšie, toto ich zapojenie do širšej autorskej koncepcie výkladu sledovaných otázok dáva námety pristaviť sa pri niektorých ich rozmeroch a pri ich vklade do riešenia príslušnej problematiky. Začneme niekoľkými poznámkami o autorovej koncepcii pluricentrického vývinu slovenčiny.

Nielen filológom, ale aj čoraz širšej neodbornej verejnosti sú známe fakty o existencii viacerých podôb nemčiny, angličtiny alebo španielčiny. Ani laika neprekvapovalo, že sa v takýchto súvislostiach hovorí v pluráli o nemčinách, angličtinách či španielčinách. Hovoriť však o slovenčinách, to sa pri až veľmi opakovaných formuláciách o slovenčine ako o malom jazyku, ako o jazyku malého národa zdalo ako čosi nemožné, hádam až nelogické. M. Dudok však už predchádzajúcim výpočtom existenčných podôb slovenčiny, ako aj nadväzujúcim výkladom o vývine slovenčiny aj v menšinovom postavení ukázal, že vývin tohto jazyka má v jednotlivých konkrétnych prostrediach a podmienkach svoje špecifiká, že tu teda možno oprávnene hovoriť o pluricentrickom vývine slovenčiny. V tejto súvislosti je zaujímavá autorova myšlienka, že téza o pluricentrickom vývine nášho jazyka nie je len záležitosťou z oblasti príslušnej časti lingvistického pojmoslovia, z lingvistického metajazyka, ale že je aj vecou živej komunikácie, živej jazykovej praxe. Ak budeme ďalej domýšľať tieto autorove formulácie, celkom zákonite sa dostaneme aj ku konštatovaniu o ich špecifickom postavení a chápaní u používateľov v materskej krajine a špecifickom poslaní a chápaní u používateľov v menšinovom prostredí. Pre Slováka na Slovensku môže byť toto poznanie na jednej strane zdrojom hrdosti či aspoň povedomia, že jeho jazyk je – podobne ako vyššie spomínané „svetové“ jazyky – rozšírený (alebo aspoň roztrúsený) po mnohých krajinách takmer na celom svete, na druhej strane zasa skôr varovaním, aby hneď nedvíhal prst, keď v reči zahraničného Slováka zachytí nejakú odchýlku od bežných noriem domáceho jazyka, aby hneď každú takúto odlišnosť neopravoval ako jeho chybu, mnohé z nich môžu byť práve dôsledkom osobitného vývinu slovenčiny v inakšom a inom prostredí. Pre zahraničného či menšinového Slováka môžu byť tieto poznatky jednak oporou v situáciách, keď mu hrozí už spomínaná bilingválna únava, a jednak zdrojom sebavedomia, že jeho jazyk aj pri viacerých rozdieloch oproti slovenčine v materskej krajine je s tou-

to slovenčinou v podstate identický (tézu o tejto identite, o tom, že vojvodinská slovenčina je integrálnou súčasťou slovenského jazyka, zdôrazňuje M. Dudok rovnako explicitne, ako ju vyzdvihovali napr. vojvodinskí slovenskí kultúrni činitelia, keď sa krátko po pravopisnej reforme v r. 1954 prihlásili k jej realizácii vo vojvodinskej slovenskej jazykovej praxi). A keď tieto poznatky, vyplývajúce z postulátov o pluricentrickom vývine slovenčiny, prepojíme s univerzálnejšími faktami a poznatkami o prirodzenom jazyku ako o osobitnej civilizačnej hodnote, pre jedného aj pre druhého, teda rovnako pre Slováka na Slovensku ako aj pre menšinového Slováka, z toho vyplýva prirodzená úcta k vlastnému jazyku i potreba starostlivosti o jeho rozvíjanie. Ale to sme už pri prvej zo spomínaných Téz o zachovaní slovenčiny. Autor v nej špecificky hovorí iba o zachovaní menšinovej slovenčiny, ale v podmienkach globalizácie, keď istú starosť o zachovanie, resp. priamo o záchranu svojho jazyka vyslovujú aj príslušníci oveľa väčších národov, ako sú Slováci, platí táto téza – mutatis mutandis – aj o celej slovenčine, teda aj o slovenčine na Slovensku. Uveďme si ju a domýšľajme: „Váž si svoj rodný jazyk, aby si ho vážilo a tolerovalo aj dominantné spoločenstvo: uchováva v sebe neopakovateľné a nenahraditeľné hodnoty, ktoré ani jeden jazyk nevytvorí za nás: slovenčina, ako každý iný jazyk, je civilizačným výdobytkom“ (s. 183). Vo vzťahu k menšinovej – aj tej vo Vojvodine – slovenčine nielen formulácia tejto a nielen formulácie ostatných deviatich Téz o zachovaní slovenčiny, ale aj viaceré formulácie z práve rozoberanej štúdie o pluricentrickom vývine slovenčiny (opäť si pripomeňme, že autor ako najvšeobecnejšiu tendenciu tu konštatuje vývin od enklávnej k diaspórnej podobe, ba aj k ešte okrajovejším formám existencie slovenčiny) raz explicitnejšie, inokedy aspoň implicitne signalizujú, že tento vývin nie je vždy rozvojom a že teda aj celý text sledovanej knihy hovorí viacej o *zachraňovanom* či *zachraňujúcom sa* ako o *zachránenom* jazyku.

Druhým z uvedených pojmov je pojem pulzačné vektory enklávnej slovenčiny. Aj tu autor nadväzuje na spomenuté myšlienky o osobitnom vývine nášho jazyka ako menšinového, aj tu však zároveň sleduje ďalšie dimenzie tejto vývinovosti. Odvolávajúc sa na mnohé zistenia všeobecnej teórie vývinu menšinového jazyka, predovšetkým na to spomedzi nich, podľa ktorého je množina činiteľov pôsobiacich na rozvoj jazyka v takomto postavení pomerne široká, sám konštatuje, že aj na vývin enklávnej slovenčiny (najmä tej vojvodinskej, ale do istej miery aj tej v Maďarsku a Rumunsku) vplývajú viaceré rôznorodé faktory a že toto ich pôsobenie má pulzačnú povahu, v istých miestnych, spoločenských, kultúrnych aj historických podmienkach výraznejšie pôsobia jedny a druhé ustupujú do úzadia, v iných podmienkach sú v popredí skôr ďalšie. Jeho výklad, opierajúci sa najmä o uvedené presne doložené dáta o stave používania slovenčiny aj v tých najproblematickejších situáciách, sa stáva pri sledovaní tohto pojmu aj presvedčivým a zároveň aj náležite vyargumentovaným. Práve vďaka takýmto novším prístupom k celej problematike slovenčiny

ako menšinového jazyka môže potom autor jednak prehĺbiť to systematické poznanie faktov o vojvodinskej slovenčine, ktoré sa o nej nazhromaždili od Godrových čias až po Máriu Myjavcovú a ďalších súčasných bádateľov i samého autora knihy, a jednak môže jemnejšie špecifikovať isté vývinové trendy v nej podľa jednotlivých oblastí alebo rovín jazyka, keď napríklad zisťuje, že vo sfére fonetických a fonologických javov možno vzťah vojvodinskej slovenčiny k spisovnej chápať najmä ako vzťah varietnosti, kým vzťahy na rovine lexikálnej pokladá skôr za prejav variantnosti (s. 54 a i.). Práve na takomto podloží môže autor formulovať svoje myšlienky o vojvodinskej slovenčine ako o regiolekte, resp. zónolekte, teda o jazyku, ktorý sa mu javí ako priesečník rozličných vplyvov, ako podoba, v ktorej sa krížia východiskové slovenské javy jednak s balkánskymi a jednak s mediteránnymi elementmi(s. 120). Prepojením takýchto prístupov k charakteristike vojvodinskej slovenčiny s komunikačným prístupom špecifikujúcim pojmy komunikačná sféra a komunikačný typ môže autor následne vyčleňovať jej päť základných komunikačných sfér (rodinná, skupinovo-profesijná, konfesionálna, bežná, resp. polooficiálna a verejná) a až dvanásť špecifickejších komunikačných oblastí (s. 120 – 122). Z prepojenia postulátov tejto štúdie s myšlienkami o pluricentrickom vývine slovenčiny môže autor – hoci aj v predstihu – vyvodzovať voľnejšie, esejistickejšie štylizované pasáže o slovenčine ako o malom a veľkom jazyku (tu nadväzuje aj na viaceré práce S. Ondrejoviča), ako o glokálnom jazyku, ako o spiacom aj o živom jazyku, ako o jazyku, ktorý je celkom osobitný, singulárny, ale ktorý má aj svoju pluralitu atď. Počítať s takouto mnohorakosťou slovenčiny, to nepatrilo a vlastne ani dodnes nepatrí medzi bežné prístupy k nášmu jazyku.

K miestam, kde autor posúva a prehlbuje domáce výklady o slovenčine ako o jazyku menšiny, kde obohacuje náš výskum sledovanej problematiky o novšie rozmery, patria okrem spomínaných pojmov aj viaceré ďalšie špecifikácie. Zaiste k nim patrí jeho vymedzovanie vzťahov medzi jazykovou politikou a jazykovým manažmentom, ďalej určenie súvislostí aj rozdielov medzi bežným preberaním prostriedkov z iného jazyka a tzv. hosťujúcim kódom, jeho premyslená aplikácia niektorých téz o bilingvizme na konkrétne situácie slovenčiny v dolnozemskom prostredí (najmä vo Vojvodine), jeho registrácia a využitie istých podnetov zo široko sa rozvíjajúcich koncepcií ekolingvistiky, envirolingvistiky atď. Keď toto všetko spojíme s vyššie spomínanými autorovými teoretickými prístupmi k danej problematike a keď zároveň konštatujeme (a povaha autorovho výkladu nám to dovoľuje konštatovať), že tu nikde nejde o nejaké eklektické spájanie nesúrodých prístupov, ale že práve naopak autorov výklad sa vyznačuje zreteľnou konzistentnosťou, potom už tu pred záverom môžeme povedať, že sledovaným dielom Miroslava Dudka nadobúda celý náš diskurz o príslušných otázkach nové dimenzie, blížiace sa k najpriebojnejším interpretáciám danej problematiky.

Pred signalizovaným záverom tohto textu sa žiada ešte malé pristavenie pri spomínaných a čiastočne aj predstavených Tézach o zachovaní slovenčiny ako minoritného jazyka. Už sa o nich povedalo, že sa vyznačujú imperatívnosťou. Naozaj, každá téza sa začína imperatívom slovesa: od prvých *váž si, používaj, povzbudzuj, podporuj* atď. až po desiate *neklesaj*. Oná imperatívnosť je však iba alebo predovšetkým záležitosťou lokučnej stránky autorových formulácií, na rovine ilokučnej majú všetky tézy skôr povahu rady, odporúčania, želania, možno niekde až prosby. Túto ich platnosť podporujú či aspoň naznačujú už samy štylizácie jednotlivých téz: v ôsmich prípadoch je kladné sloveso, len posledné dve sa začínajú slovesom v zápore – okrem spomínaného desiateho *neklesaj* je tu aj deviate *neuzatváraj sa.* Pri štylizácii téz je rovnako dôležitá skutočnosť, že spomenuté rady, odporúčania atď. sa formulujú nie ako jednorazový a teda priamy pokyn, ale skôr ako pokyny so širšou, možno až nadčasovou platnosťou: Nie je tu napríklad *použi*, ale *používaj,* nie *povzbuď,* ale *povzbudzuj,* nie *podpor,* ale *podporuj* atď. Ešte podstatnejšie je však to, že každá téza obsahuje okrem naznačeného pokynu aspoň celkom stručné vysvetlenie, nejaký náznak argumentácie, ktorý pritom nevisí tak povediac vo vzduchoprázdne, ale sa logicky a celkom zreteľne odvíja od autorových teoretických postulátov z predchádzajúcich častí knihy. Tým získavajú tézy na presvedčivosti a azda aj na príťažlivosti. Ich presvedčivosť je o to väčšia, že v každej z nich je pokyn, rada, odporúčanie nielen smerom k jazyku, ale vlastne smerom azda ku všetkým okolnostiam a podmienkam, ktoré s používaním slovenčiny ako minoritného jazyka nejako súvisia. Jazyk či jeho používanie sa tu vždy nejako spája s celým národným, kultúrnym, spoločenským životom menšiny, rady smerom k jazyku sa tu prepájajú s radami pre uvedené stránky spoločenského života minority. Samo zaradenie Téz o zachovaní slovenčiny ako minoritného jazyka na koniec celej sledovanej práce môže pripomínať „ružičkovské“ Tézy o slovenčine na konci príslušného zborníka Kultúra spisovnej slovenčiny, orientácia, ako aj štylizácia každej z Dudkových Téz však signalizujú, že aj pri istej vzdialenejšej, voľnejšej filiácii so staršími Tézami o slovenčine v tomto prípade ide o text tematicky, metodologicky aj pragmaticky zreteľne odlišný.

Neveľká knižka *Zachránený jazyk* je dielom autora, ktorý ako azda nikto pred ním pozná z vlastných výskumov nielen situáciu slovenčiny v jeho rodnej Vojvodine, ale vlastne aj na celej Dolnej zemi, teda jej situáciu aj v Maďarsku, Rumunsku aj Bulharsku (u nás doma sa len pomerne málo vie o rozličných výskumných aktivitách aj konkrétnych projektoch, ba už aj výsledkoch spoločných úsilí dolnozemských Slovákov z uvedených krajín; autor sledovanej knihy patrí vždy medzi popredných činiteľov v týchto pohyboch), ktorý však systematicky sleduje aj tie najmenšie prejavy slovenčiny hocikde na svete a ktorý dokáže celé toto poznanie reflektovať podľa najproduktívnejších moderných metód a koncepcií výskumu minoritných jazykov

vo všeobecnosti. Je to dielo, v ktorom sa náležite a produktívne zužitkúva všetko, čo o minoritnej slovenčine zistili systémovolingvistické aj napredujúce sociolingvistické výskumy, a zároveň cielene uplatňuje aj metodiky viacerých najnovších prúdov skúmania danej problematiky. Tým všetkým sa táto kniha Miroslava Dudka stáva dielom, ktoré výrazne obohacuje naše výskumy slovenčiny ako minoritného jazyka, dielom, ktoré dáva mnohé podnety aj smerom k poznaniu doteraz menej sledovaných dimenzií slovenčiny všeobecne. Pri takýchto kvalitách by si kniha zaiste zaslúžila – nechcem sa tu dotýkať zásluh dolnozemského vydavateľa – pozornejšiu apretáciu.

prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc.
Sídlisko č. 217, 900 42 Dunajská Lužná
e-mail: jozef.mlacek@gmail.com

Kačala, J.: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Martin: Matica slovenská 2009. 134 s.

Popredný slovenský jazykovedec Ján Kačala svojou najnovšou knihou *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* nadväzuje na svoje predchádzajúce analytické diela z oblasti slovenskej syntaxe: *Doplnok v slovenčine* (1971), *Sloveso a sémantické štruktúra vety* (1989) a *Syntaktický systém jazyka* (1998). Čiastkové syntaktické témy spracúval aj v rade podnetných časopiseckých štúdií. S témou členitosti vety úzko súvisí aj autorova monografia *Systém jazykových kategórií* (2006), kde okrem iného hodnotí aj zástoj jazykových kategórií v syntaktickom jazykovom subsystéme. Monografická štúdia *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* sa nám teda v istom zmysle javí ako syntéza doterajšieho autorovho subtílneho vedeckého bádania v oblasti syntaktického systému slovenského jazyka.

V úvodnej, prvej časti monografie (s.10 – 29) autor zdôvodňuje potrebu analýzy gramatickej a sémantickej členitosti vety a vykladá vecné, teoretické a metodologické hľadiská analýzy témy členitosti vety. Vychádza najmä z koncepcie členitosti vety Jozefa Ružičku, ktorú tento zakladateľ modernej slovenskej syntaktickej teórie nastolil vo svojich syntaktických prácach ešte v polovici minulého storočia a ktorá bola uplatnená aj v akademickej Morfológii slovenského jazyka (1966), a to najmä pri rozlišovaní osobných a neosobných slovies a pri rozlišovaní slovies podľa intencie slovesného deja, čo všetko sa priamo vzťahuje práve na členitosť vety.

Ako zásadný odklon od staršej jazykovednej orientácie, keď sa rozdiel medzi dvojčlennými a jednočlennými vetami vnímal iba na základe formálnogramatických

vlastností vety, J. Kačala, opierajúc sa o súčasnú orientáciu jazykovedy na výskum sémantiky, a to nielen všeobecne, ale i v syntaxi, považuje za potrebné dať medziiným odpoveď na otázku, ako „práve vetná sémantika ovplyvnila a ovplyvňuje koncept gramatického jadra, prípadne všeobecnejšie vetného jadra.“ (s. 23). Na základe sémantických syntaktických analýz autor zdôrazňuje, že „sémantika konkrétneho pomenovania upotrebeného v danom syntaktickom útvare stáva sa konštitutívnym činiteľom syntaktickej konštrukcie ako celku v tom zmysle, že isté pomenovanie na základe svojej sémantiky si vo vetnej pozícii záväzne vyžaduje istý gramatický a sémantický typ podradeného člena.“ (s. 23). Tak napr. prísudkové slovesom si na základe svojej sémantiky môže vyžadovať prítomnosť príslovkového určenia miesta alebo spôsobu, alebo zasa podstatné meno so všeobecným významom záväzne máva vo vete pri sebe prívlastok. Aj pri jadre vety má okrem gramatickej formy vety rozhodujúcu úlohu i sémantika vety založená na sémantických vlastnostiach slov v centrálnej pozícii vo vete. Práve tento fakt otvoril cestu ku konceptu sémantickej štruktúry vety. Pokiaľ ide o vzťah medzi gramatickou a sémantickou štruktúrou vety, autor vychádza z toho, že gramatická stavba vety aj pri tejto novej koncepcii „je a zostáva nosným základom vety ako komplexnej systémovo-komunikatívnej jednotky a že vetná sémantika je rovnocenným partnerom gramatickej stavby vety.“ (s. 26). Od sémantiky prísudkového slovesa totiž závisí okrem iného aj samotná členitosť vety, ale práve tak aj prítomnosť alebo neprítomnosť konkrétneho rozvíjacieho vetného člena (napr. predmetu, príslovkového určenia, prívlastku).

V druhej časti knihy (s. 30 – 46) autor podáva históriu členitosti vety, a to hlavne z aspektu poňatia duálnosti vety ako abstraktnej systémovej jednotky, pričom tvrdí, že každá veta je v podstate utvorená buď ako dvojčlenná, alebo ako jednočlenná. Pozornosť venuje hlavne chápaniu javu jednočlennosti vety u niektorých významnejších slovenských i českých a prípadne aj inoslovanských jazykovedcov počnúc začiatkom druhej polovice 19. storočia a končiac súčasnosťou. V tejto svojej monografii autor dvojčlenné a jednočlenné vety chápe, pravdaže, ako rovnocenné, no výraznejšiu pozornosť venuje vetám jednočlenným. Odôvodňuje to tvrdením, že práve pri vymedzovaní podstaty, typov a konkrétnych podôb v texte sú jednočlenné vety v porovnaní s dvojčlennými problematickejšie, takže sa u jednotlivých autorov niektoré z týchto vetných štruktúr hodnotia odlišne.

Tretia časť knihy má názov *Syntaktická, intenčná a lexikálno-morfologická podstata konceptu členitosti vety* (s. 48 – 69). Tu sa vlastne začína rozvíjanie nastoleného konceptu členitosti vety. Koncept členitosti vety autor tu ozrejmuje z uvedených troch hľadísk. Základné východisko formuloval takto: „Keďže základnou jazykovokomunikatívnou jednotkou je veta, lexikálne prostriedky s ich významami a usporiadanie vybratých lexikálnych prostriedkov podľa ustálených gramatických a sémantických pravidiel sa volí tak, aby veta ako súčasť daného jazykového prejavu

čo najúčinnejšie plnila svoje základné, teda komunikatívne poslanie“ (s. 48). Túto myšlienku autor potom opiera o vlastnosti slovesa ako nositeľa dynamického príznaku buď v pozícii prísudku dvojčlennej vety, alebo vetného základu jednočlennej vety. Od lexikálno-morfologických vlastností slovesa totiž závisí, či je veta dvojčlenná alebo jednočlenná. Lexikálno-morfologické vlastnosti slovies sú síce podmienené jednak rozdielom medzi osobnými a neosobnými slovesami a jednak príslušnosťou k intenčným typom, lenže tieto vzťahy medzi lexikálno-morfologickým a syntaktickým subsystémom sú len relatívne pevné, lebo v jazyku fungujú aj bohaté mechanizmy sémantickej, intenčnej, gramatickej a slovotvornej derivácie, v dôsledku čoho osobné slovesá môžu pri sémantickej derivácii prejsť k neosobným a opačne, pričom vzniká zmena v intenčnej hodnote daného slovesa a súčasne aj zmena v príslušnosti danej vety k vetnému typu. Tieto svoje zistenia autor dokumentuje príkladmi zo sémantickej, intenčnej a slovotvornej derivácie. Osobitnú pozornosť venuje deriváciám so slovkom *sa*, pričom poukazuje na rozdiel medzi prípadmi, keď slovko *sa* má funkciu samostatnej gramatickej morfémy, a prípadmi, keď je *sa* slovotvornou morfémou. V oboch prípadoch sa táto derivácia odráža aj v zmene vetnej stavby.

Pozoruhodné sú tiež autorove zistenia o dôsledkoch istých v súčasnosti živých slovotvorných postupov pri tvorení jednak subjektovo-objektových a subjektových slovies a jednak objektových (bezsubjektových) slovies zo substantívnych zákadov. Ide o také derivácie, ktoré prinášajú zjavné obohacovanie slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, no ktoré v konečnom dôsledku zvýrazňujú aj gramatické a sémantické rozdiely najmä medzi intenčnými typmi subjektovo-objektových a objektových (bezsubjektových) slovies. Tak subjektovo-objekotvý intenčný typ sa posilňuje tvorením kauzatívnych slovies príponami *-iť* (dokonavé) a *-ovať* (nedokonavé), napr. *spriemerniť – spriemerňovať, zatrávniť – zatrávňovať*. Tento typ sa rozširuje aj tvorením ďalších slovies zo substantívnych základov príponami *-iť* a *-ovať*, ktoré sú ináč spravidla jednovidové nedokonavé, napr. *rybárčiť, záhradkárčiť, predsedovať, prázdninovať*. K subjektovo-objektovým slovesám patria tiež slovesá utvorené zo základov prevzatých slov, napr. *kamuflovať – zakamuflovať*, *monitorovať, zintenzívniť – zintenzívňovať*. V súčasnej slovenčine zo základov prevzatých slov tiež vznikajú slovesá subjektového intenčného typu, napr. *víkendovať, havarovať, diétovať*. Typ subjektovo-objektových slovies sa okrem toho aj v súčasnej slovenčine rozširuje o predponové dokonavé slovesá utvorené z nedokonavých slovies subjektového typu, napr. *letieť – preletieť oceán, plávať – oboplávať ostrov*.

Autorovej pozornosti neunikli ani prípady, keď sa deriváciou zo substantívnych základov v súčasnej živej reči rozmnožujú neosobné slovesá, ináč všeobecne považované za neproduktívny typ slovies. Vzťahuje sa to na tieto skupiny slovies: 1. slovesá typu *zjesenieť sa – zjesenievať sa, zvolebniť sa – zvolebnievať sa*; 2. bezsubjektové

slovesá (pôvodne subjektovo-objektové) v spojení so stavovým datívom, napr. *preskakovať niekomu – preskočiť niekomu, šibať niekomu – zašibať niekomu, zapínať niekomu – zapnúť niekomu*; 3. bezsubjektové objektové slovesá (vznikli tiež intenčnou deriváciou zo subjektovo-objektového typu), napr. *odnieslo (most), zaplavilo (pivnicu), privalilo (robotníka)*. Zaujímavý je tiež postreh o prípadoch, keď sa z neosobného slovesa odvodzuje sloveso osobné, ako je to pri slovesách *snežiť – zasnežiť, zasnežovať lyžiarske trate*. Sú to zatiaľ síce zriedkavé prípady, ale z hľadiska dynamických procesov prebiehajúcich v súčasnej slovenčine ich možno považovať za perspektívne.

Na záver tejto interpretácie autorovho pohľadu na dynamické javy v oblasti slovesnej derivácie a na ich súvzťažnosť s členitosťou vety žiada sa ešte pripomenúť, že autor vypozorované javy hodnotí aj z hľadiska obohacovania vyjadrovacích možností súčasnej slovenčiny, ako aj z hľadiska štylistického (buď ako expresívne, alebo hovorové, alebo ako neologizmy).

V štvrtej časti knihy (s. 57 – 67) autor sa zaoberá otázkou syntaktickej synonymie a analyzuje ju ako jav, ktorý úzko súvisí s témou členitosti vety. Je totiž príznačné, že synonymickým vzťahom sú spojené vety s rozdielnym sémantickým a gramatickým jadrom vety. A čo je tiež dôležité, synonymické dvojice sú prevažne výsledkom vzájomnej vetnej derivácie. Najčastejšie sa stáva, že sa z dvojčlennej vety odvodzuje veta jednočlenná (napr. *Cestoval som dobre. – Cestovalo sa mi dobre.*), ale nie sú zriedkavé ani prípady s opačným smerom derivácie (napr. *Vonku je zamračené. – Vonku máme zamračené.*). Do tohto kontextu ústrojne spadajú aj synonymické vety so zloženým prísudkom a zloženým vetným základom, ktorých súčasťou sú modálne pomocné slovesá alebo modálne vetné príslovky.

Osobitný prípad z hľadiska smeru vetnej derivácie predstavujú dvojice, kde nemožno jasne určiť, ktorá z viet je základná a ktorá odvodená (napr. *Bolia ma kríže. – Bolí ma v krížoch.*), a tak ich autor hodnotí ako samostatné vetné jednotky, ktoré na základe ich paradigmatických a sémantických vzťahov zaraďujeme k príslušným vetným typom.

Pri synonymických dvojiciach autor venuje tiež pozornosť rozdielom v paradigme ich vetného jadra: predikátu dvojčlennej vety a fundamentu jednočlennej vety, ale práve tak naznačí aj významový odtieň medzi synonymickými vetami.

V piatej časti knihy (s. 68 – 72) autor za pomoci daných syntaktických a iných jazykových javov odôvodňuje koncept členitosti vety. Na prvom mieste zdôrazňuje, že členitosť vety je v syntaktickom systéme slovenského jazyka prirodzeným a pevne zakotveným javom a že samotný koncept členitosti vety je dôležitým teoretickým konceptom pri opise a výklade slovenskej skladby. Ďalej tento koncept chápe v tesnej spätosti s javmi označovanými ako gramatická a sémantická perspektíva vety, ktoré sú vlastné iba dvojčlenným vetám. Iba tam totiž môžeme hovoriť o aktívnej alebo o neaktívnej (pasívnej) gramatickej perspektíve (v závislosti od toho, či je prísudkové slo-

veso v činnom alebo v trpnom rode). Pri jednočlenných vetách je gramatické a sémantické jadro nerozčlenené, a tak tu ani nemožno hovoriť o perspektíve vety. Koncept členitosti vety má teda výraznú oporu už v samom fakte, že je určovanie gramatickej a sémantickej perspektívy obmedzené iba na dvojčlennú vetnú štruktúru. Ako ďalší syntaktický jav podporujúci koncept členitosti vety autor uvádza prechodníkovú polovetnú konštrukciu a jej zviazanosť iba s dvojčlennou vetou. Ďalej potom uvádza lexikálno-gramatické javy, ktoré sú viazané výlučne na jednočlenné vetné štruktúry, ako je nemožnosť výskytu neosobných slovies typu *mrholí, hrmí, blýska sa*, ale i slovies z okruhu *smädí ho, uľavilo sa mu* v dvojčlenných vetách, potom sem patrí výskyt tzv. stavového datívu iba v odvodených jednočlenných vetách typu *Zíva sa mu. – Nechce sa mu ležať*., ako aj ešte zopár ďalších dôkazov na podporu jestvovania dvojčlenných a jednočlenných viet ako osobitných syntaktických konštrukcií.

V šiestej časti (s. 73 – 79) autor komentuje niektoré iné riešenia členitosti vety, s akými sa možno stretnúť u E. Paulinyho, potom u F. Miku, Ľ. Nováka a M. Sokolovej.

Do siedmej časti knihy (s. 80 – 90) autor zhrnul svoje vysvetlenia k prípadom, keď sa nám isté vety z hľadiska vetnej členitosti javia nejednoznačné alebo sporné. Vzťahuje sa to medziiným na vety s nulovým (všeobecným) gramatickým podmetom, potom na vety s genitívnym podmetom a s prísudkom v tvare 3. osoby a v súvislosti s tým aj na vety s nulovým podmetom a s prísudkovým slovesom v tvare imperatívu, a napokon aj na vety s nulovým podmetom, v ktorých v pozícii podmetu stojí spojenie číslovky s podstatným menom v gentíve. V tejto súvislosti autor tiež zaujal stanovisko k vetám s tzv. oslovovacím nominatívom a s prísudkom v tvare imperatívu a napokon i k vetám so zámenami *to* a *ono*, ktoré sa raz pokladajú za formálny podmet a veta za dvojčlennú (napr. *To prší. – Ono prší.*), inokedy majú vo vete vlastne funkciu odkazovacích alebo nadväzovacích častíc a nie sú teda vetným členom, takže sa môžu vyskytnúť aj v jednočlenných, aj v dvojčlenných vetách (napr. *Ono sa s lepšími nástrojmi ľahšie pracuje. – To sme sa my sami postarali o nápravu.*).

Za ťažiskovú pasáž možno rozhodne označiť predposlednú, ôsmu časť knihy (s. 91 – 125), kde autor svoje mnohostranné zvažovanie problematiky vetnej členitosti v slovenskom jazyku završuje prehľadom základných typov dvojčlennej a jednočlennej vety. Triedenie viet podľa stavby gramatického a sémantického jadra autor síce urobil ešte skôr v monografii *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (1989), kde sú vetné typy ináč znázornené aj schematicky, no teraz na pozadí rozpracovaného konceptu členitosti vety sa tento prehľad javí v novom svetle. Tu sa presviedčame, ako je rozoznávanie vetných typov úzko zviazané s členitosťou gramatického a sémantického jadra vety, ale aj s inými javmi, ktoré ovplyvňujú gramaticko-sémantické vlastnosti vetného jadra.

Základné dvojčlenné vetné typy a základné jednočlenné vetné typy autor pozoruje v ich protikladových vzťahoch, a tak ich osobitne aj rozpracúva. V rámci zák-

ladných typov dvojčlennej vety rozlišuje deväť a v rámci základných typov jednočlennej vety dvanásť základných typov. V rámci jednotlivých základných typov sa potom v osobitných odsekoch pozastavuje pri podtypoch daného typu založených na odlišnosti v lexikálnosémantickom obsadení jadrových členov vetnej konštrukcie, teda predikatívnej syntagmy, resp. vetného základu, potom na prítomnosti a slovnodruhovej charakteristike obligatórnych rozvíjacíh vetných členov (objektu, príslovkového určenia), na prítomnosti modálnych, fázových alebo limitných slovies vo vetnej schéme (ide o zložený prísudok alebo vetný základ).

Pri základných typoch dvojčlennej vety v slovenčine za najbežnejší označuje typ so subjektovo-objektovým slovesom v predikáte. Celkove v dvojčlenných vetách osobitne posudzuje rozmanité realizácie podmetu a tak isto sa venuje aj kvalifikácii prísudkovej časti vetného jadra. Tak okrem bežnej vetnej stavby s nominatívnym podmetom spracúva aj prípady, keď je podmet v genitíve, potom si všíma vety s tzv. zloženým podmetom, tiež vety so subjektovým doplnkom. Pri prísudku dvojčlennej vety berie do úvahy predovšetkým typy s aktívnou a s neaktívnou (pasívnou) gramatickou perspektívou. Trochu podrobnejšie je rozpracovaná problematika neslovesno-slovesného prísudku, ako aj viet s neaktívnou (pasívnou) perspektívou. Keďže v súvislosti s realizáciou pasívnej perspektívy vety v praxi vznikajú isté dilemy ohľadom používania opisného pasíva a zvratného pasíva autor uzaviera: „...tieto dva druhy sú navzájom synonymné, ale nie sú v každom prípade navzájom zameniteľné.“ (s. 103) V súvislosti s objektom ako obligátnym členom vetnej stavy so subjektovo-objektovým slovesom v prísudku uvádza rozmanité možnosti obsadenia pozície objektu.

Pri základných typoch jednočlennej vety sú medziiným cenné kvalifikácie podtypov s neurčitkom vo vetnom základe a tiež podtypy s neslovesno-slovesným vetným základom a za povšimnutie stojí tiež „veľmi bohatý repertoár“ neslovesných jednočlenných typov, kde autor okrem iného konštatuje, že tu nejde o nejaké okrajové vetné typy, ale práve naopak: tieto typy sú integrálnou súčasťou systému spisovného jazyka a „svojimi špecifickými črtami /.../ prispievajú k bohatosti a rozmanitosti vyjadrovacích prostriedkov a možností prirodzeného jazyka.“(s. 123)

V poslednej časti, v závere, (s. 126 – 128) autor stručne rekapituluje obsah svojej monografie. Súhlasíme s ním, že „Koncept členitosti má výrazný praktický rozmer v tom, že všetky reálne sa vyskytujúce vety v slovenskom jazyku je možné zaradiť do jedného z týchto základných typov a z druhej strany všetky prípady viet možno pomocou tohto konceptu primerane vedecky opísať a vysvetliť.“ (s. 126) Túto jeho konštatáciu možno dokonca vztiahnuť aj na zložené vety v slovenčine, lebo aj tie sa koncipujú na princípe členitosti, a to tak hlavné vety, ako aj vety vedľajšie.

Na záver tohto nášho listovania v monografii Jána Kačalu *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* nemožno nevyjadriť presvedčenie, že nielen táto jeho kniha, ale aj všetky jeho doterajšie práce z oblasti syntaxe budú raz osožne využité pri

koncipovaní i konečnej realizácii akademickej syntaxe slovenského jazyka, diela, ktoré sa bolo začalo pripravovať ešte za čias Jozefa Ružičku, ale dodnes zostáva iba vrúcnym prianím. Potrebujeme ešte vyzdvihnúť, že autor sa i v tejto knihe predstavil ako dobrý štylista, lebo jeho výklad je jadrný a ľahko prístupný na vnímanie. Jedinú namietku možno mať k ilustratívnym dokladom k jednotlivým vetným typom či podtypom, kde sa uvádzajú prevažne doklady z literárnej praxe. Je namieste, že autor danú problematiku neobmedzuje na jednoduchú vetu, lebo sa daný jav zvyčajne lepšie vyníma v širšom vetnom kontexte, v zloženej vete, ale z praktických dôvodov by asi bolo dobre pozorovanú vetnú jednotku vyznačiť kurzívou, aby to v takej zložitejšej súvetnej jednotke aj menej zasvätený používateľ vnímal správne.

Keď sa ku knihe Jána Kačalu *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* vyjadrujeme z pozície slovenského jazyka používaného v menšinovom slovenskom jazykovom spoločenstve, uzavierame, že je to kniha, ktorá v takom špecifickom spoločenstve, akým je aj slovenské jazykové spoločenstvo v srbskej Vojvodine, môže užitočne prispieť k obohateniu a kultivácii syntaktickej zložky spisovného slovenského jazyka. Možno tiež právom očakávať, že aj zostavovatelia učebníc pre slovenské školy v prostredí vojvodinských Slovákov knihu uvítajú ako spoľahlivú pomôcku pri orientácii v slovenskej syntaxi.

doc. Dr. Mária Myjavcová
Šafárikova 1/a
214 70 Báčsky Petrovec
S R B S K O
e-mail: mmyjavcova@gmail.com

Pramene k dejinám slovenčiny 3. Red. R. Kuchar a I. Valentová. Bratislava: Veda 2008. 264 + 32 s.

Autorský kolektív Historického slovníka slovenského jazyka z oddelenia dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pripravil v r. 2007 do tlače s posledným, siedmym zväzkom slovníka v poradí už tretie vydanie Prameňov k dejinám slovenčiny. Posudzovaná publikácia, ktorú redaktorsky zostavili R. Kuchar a I. Valentová, je výberom písaných jazykových pamiatok, ktoré prezentujú relatívne ustálený spôsob kultúrneho vyjadrovania našich predkov v rôznych životných situáciách v mladšom predspisovnom období slovenského jazyka. Hlavným zámerom zostavenia tohto výberu bolo predstaviť tieto jazykové pamiatky, ktoré doteraz neboli publikované v starších ani novších edíciách.

Východiskom výberu písaných textov bola pramenná základňa pre Historický slovník slovenského jazyka, najmä jazykové pamiatky od 16. do 18. storočia, ktoré sa nachádzajú v domácich archívoch a v Prameňoch sú usporiadané podľa žánrov. Obraz vývinu kultúrnej slovenčiny pred bernolákovskou kodifikáciou, jej dobová žánrová, štýlová i lexikálna pestrosť sú v antológii tematicky rozdelené do štyroch kapitol. Prvá kapitola obsahuje administratívno-právne písomnosti. Z areálového hľadiska je rozčlenená na štyri menšie časti, a okrem iného je aj zdrojom informácií o viacerých slovenských nárečiach. Oblasť Liptova je zastúpená *Protokolom Liptovského Trnovca* (16. – 17. st., s. 15 – 56) a *Protokolom Troch Sliačov z r. 1578 – 1636* (s. 57 – 83). Z Protokolov sa v rámci svedeckých výpovedí čitateľ dozvie o rôznych občianskych a majetkových sporoch, ktoré mali medzi sebou obyvatelia obcí, susedia i členovia rodín medzi sebou (hádky, nactiutŕhanie, krádeže, ničenie majetku). Súčasťou Protokolov sú aj zápisy a potvrdenia o predaji a kúpe hnuteľného i nehnuteľného majetku (*pohnuty i nepohnuty statek*), zmluvy upravujúce vlastnícke vzťahy po uzavretí manželstva, testamenty a inventárne súpisy majetku. Jazykové pamiatky sú bohaté najmä na lexiku a podávajú svedectvo o formálnych náležitostiach písomností. Oblasť Hontu je reprezentovaná *Mestskou knihou slobodného banského mesta Pukanca z r. 1654 – 1679* (s. 84 – 97), ktorá obsahuje žaloby a zápisy o majetkových sporoch. Pre skúmanie syntaxe sú zaujímavé Súdne spisy (s. 98 – 137), ktorými je v Prameňoch zo zemepisného hľadiska zastúpená Trnava a jej okolie. V spisoch sú zaznamenané zápisy o žalobách a majetkových sporoch, výpovede a vypočúvania svedkov, ktoré majú charakter dialógov, napr. A: *Čo ste geste ukradli a kde?* B: *Ginsse nisst.* A: *Kde ste teda ti ssiraki, platno a ginsse weczi wzali?* B: *Ga sem nisst newidel.* A: *Kedi si bol w Trnawe w/aresste a prečo?* B: *Ga sem ne bol nikdi.* (s. 132 – 133). Poslednou časťou prvej kapitoly sú *Artikuly súkenníckeho cechu mesta Skalice* (s. 138 – 148). Artikuly predstavujú predpisy, podľa ktorých sa mali riadiť členovia cechu, určovali sa nimi povinnosti členov, i podmienky, po splnení ktorých mohli mladí tovariši vstúpiť do cechu.

V kapitole Odborno-náučné spisy sa bohatosťou lexiky a terminológie niektorých vedných disciplín (samozrejme, na vtedajšej úrovni rozvoja) a historickej gramatiky vyznačuje *Kalendár* zo začiatku 18. stor. (s. 151 – 173). Text Kalendára je primárne zameraný na poveternostné podmienky počas jednotlivých ročných období i počas každého mesiaca v roku (napr. *Zapadnj wietr nagwic fúka, nekdy y polednj, aczkoliw czastokrat w rocze desstje biwagi, predcza wssak negsú znamenjte priwaly, az když snjehi slezu. W letje biwa mnoho powjetri, wssak ale bez znamenjteg sskody.*, s. 158). Údaje o počasí informovali poľnohospodárov o pestovaní plodín, o ich úrode, príp. neúrode (napr. *Owoce. Bude hrussek neczo wicz nežli jablek. Trnek a stressnj welmy malo, y malo orechú a žaludú maličzko.*, s. 160), spomínajú sa aj informácie o škodcoch a ich množstve (napr. *Žižale. Bude mnoho žab, hadú a kobilek neb ko-*

ničzku. Cžerwy radj rostu w obilach., s. 163). Bohatosť lexiky Kalendára dopĺňajú i medicínske výrazy, napr. *uskosti srdcze, hlaw bolenj, slabostj a neduhy jater a žalúdka*. Jazyková pamiatka *Tokaji chirurgus* (s. 174 – 181) predstavuje rady ľudom, ako sa správať v rôznych situáciách, čo robiť, keď sa ovca nezaujíma o jahňatá, ako si pripraviť síru a soľ mudrcov, čo všetko je potrebné na vypálenie zlatej a rozmarínovej vodky. Rady vinárom, ako uskladňovať víno v pivnici, ako sa starať o sudy, ako pripraviť mušt a recepty na šalviové, bazové, anízové i višňové víno ponúka tzv. *Vinárska knižka* (s. 181 – 202) obsahujúca výrazy z vinárstva (*wino, oberačky, musst, press, hrozná*).

Náboženská spisba (s. 205 – 214) zahŕňa výber niektorých kázní z kázňovej tvorby dosiaľ neznámeho autora Petra Trnovského. Texty sa vyznačujú náboženskými termínmi a citátmi zo Svätého písma.

Svedectvom kontaktu našej kultúry s latinskou kultúrou sú v rámci prekladovej tvorby *Sententiae* (s. 217 – 225). Ide o latinské príslovia od neznámeho autora preložené do súdobej kultúrnej slovenčiny, z ktorých sú mnohé aktuálne i dnes, napr. *Kdy se mi nesstastne dege, poznam, kdo mi dobre prege.*, s. 219; *Nekdy mame promluwiti, nekdy rozumne mlčeti.* s. 223; *Žadnemu do hubi pečene holubi bez prace nepadagj.*, s. 223. Posledným textom je preklad časti Homérovej Iliady (s. 225 – 245). Jazyk pamiatky je poznačený češtinou s prvkami západoslovenských nárečí.

Záver Prameňov tvoria poznámky, vysvetlivky, slovník výrazov z publikovaných textov a obrazová príloha v podobe fotokópií niektorých textov.

Publikácia Pramene k dejinám slovenčiny 3 predstavuje súbor písaných jazykových pamiatok, v ktorých sa odzrkadľuje vývin slovenčiny v mladšom predspisovnom období (15. – 18. stor.). Bohatá žánrová i štýlová rôznorodosť textov je svedectvom, že kultúrna slovenčina bola schopná spĺňať mnohé funkcie jazyka na dobrej úrovni. Pramene k dejinám slovenčiny 3 predstavujú bohatý študijný materiál nielen pre oblasť lingvistiky (najmä pre historickú lexikológiu a gramatiku), ale aj pre etnológiu, históriu, kulturológiu. Určené sú nielen bádateľom a študentom spomínaných vedeckých odborov, ale i laickej verejnosti. Hoci je niekoľkoročná práca na Historickom slovníku slovenského jazyka už ukončená, edícia Pramene k dejinám slovenčiny týmto výberom nekončí. Autori zamýšľajú pokračovať v začatej práci dotvárania obrazu o jazyku i živote našich predkov.

Mgr. Martina Kopecká
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: martinak@juls.savba.sk

Životné jubileum Miloslavy Sokolovej

6. jún 2010 bol dňom okrúhleho životného jubilea Miloslavy Sokolovej, významnej slovenskej lingvistky a vysokoškolskej pedagogičky, pôsobiacej na Inštitúte slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc., sa narodila 6. 6. 1950 v Trhovišti na východnom Slovensku. V rokoch 1969 – 1973 absolvovala štúdium slovenského jazyka a literatúry a nemeckého jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. Po jeho úspešnom ukončení začala pôsobiť ako odborná asistentka na Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ.

Vo svojej poslednej monografii *Nový deklinačný systém slovenských substantív* (2007) Miloslava Sokolová pri návrhu na vymedzenie a usporiadanie deklinačných tried a vzorov používa metaforu vejára, ktorá rešpektuje štruktúrované rozpätie makroparadigmy vo výskumoch deklinácie substantív. Nazdávam sa, že sa nedopustím násilnej analógie, ak si jej metaforu vejára vypožičiam v tomto príspevku. Metafora roztvoreného vejára sa totiž automaticky núka pri pohľade na rozpätie vedeckovýskumnej činnosti jubilantky. V roku 2000 vyšla v *Slovenskej reči* bilancujúca štúdia Daniely Slančovej, mapujúca vedeckovýskumnú a publikačnú činnosť jubilantky do roku 2000. Vo svojom príspevku sa preto pokúsim zamerať primárne na neuralgické body výskumu Miloslavy Sokolovej po roku 2000, pričom rozhodujúcim nebude chronologické, ale tematické kritérium.

Začiatok vedeckovýskumného pôsobenia jubilantky je úzko spätý s problematikou dialektológie, špeciálne so zemplínskymi nárečiami, ako aj s problematikou onomastiky. Najvýraznejšie pôsobenie sa však v jej prípade spája s oblasťou morfosyntaxe. V osobnosti Miloslavy Sokolovej má svoju fundovanú výskumníčku a vykladateľku predovšetkým sloveso. Už v monografii *Sémantika slovesa a slovesný rod* (1993), ktorej východiskom bola habilitačná práca *Funkčno-sémantická kategória genus verbi v spisovnej slovenčine* (1984), sa M. Sokolová venuje problematike gramatickej kategórie diatézy v slovenčine. Monografia zároveň načrtáva metodologickú filozofiu, ktorá spočíva v tom, že v každom monografickom diele okrem fundovaného opisu skúmaného javu autorka zároveň predostrie otázky či naznačí problémy, ktoré otvárajú nové potenciálne výskumné smerovanie. V tejto monografii nachádzame minimálne dva takéto impulzy, konkrétne problematiku intencie a valencie a problematiku sémantického triedenia slovies, ktoré autorka rozvíja v ďalších dielach, a to vo vysokoškolskom učebnom texte *Kapitolky zo slovenskej morfológie* (1995) a v lexikografickom projekte *Valenčný slovník slovenských slovies* (1998) v spoluautorstve s Jolanou Nižníkovou.

Ak 90. rokom možno z hľadiska vedeckovýskumného zamerania jubilantky priradiť prívlastok verbocentrické, nasledujúce kvinténium nesie prívlastok morfematické. Morfematický výskum, ktorý by bolo možné označiť metaforicky ako geológiu lingvistiky, sa v prípade jubilantky završuje v dvoch lexikografických prácach – *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999) a *Slovníku koreňových morfém slovenčiny* (2005, 2007). V oboch dielach je jubilantka nielen hlavnou redaktorkou, ale aj spiritum movens autorského tímu. *Morfematický slovník slovenčiny* ako vôbec prvý slovník morfematiky v slovenčine vznikal v rokoch 1994 – 1998. Miloslava Sokolová je autorkou úvodnej kapitoly o teoretických zásadách morfematickej segmentácie. Medzi základné kritériá aplikované v slovníku patrí minimálna segmentácia jednotiek, pri ktorej autorka vychádzala z kritérií navrhnutých Jánom Bosákom a doplnených postupom pri segmentácii kompozít. Na základe podnetu Jána Horeckého sa pri segmentácii brali do úvahy aj sémantické vzťahy medzi lexémami. Derivatologický aspekt pri segmentácii lexém sa ešte výraznejšie aplikuje pri morfematickej segmentácii v *Slovníku koreňových morfém slovenčiny*, a to predovšetkým pri delimitácii infigovaných a sufixálnych morfém, kde slovník v niektorých prípadoch modifikuje aj riešenia prijaté v *Morfematickom slovníku slovenčiny*. Jedným z kľúčových momentov v oboch lexikografických prácach bolo vyriešenie vzťahu medzi synchrónnym a diachrónnym pohľadom na morfematickú štruktúru. Už v *Morfematickom slovníku slovenčiny* Miloslava Sokolová deklaruje, že hoci je slovník rezultátom synchrónneho výskumu morfematiky, za správne nepovažuje striktné oddeľovanie synchrónneho a diachrónneho pohľadu. V oboch lexikografických dielach sa tak prostredníctvom zvolenej morfematickej segmentácie a spracovania jednotiek v príslušných slovotvorných útvaroch zachytávajú aj demotivačné procesy zasahujúce dané jednotky, pričom stupňovitosť demotivačných procesov sa v slovníku premieta do prijatých „škálovitých" riešení. Na základom stupni stojí zachytenie slovotvornej demotivácie jednotky vyjadrené jej odštiepením sa z pôvodného slovotvorného hniezda v rámci príslušného súboru radixov, ktoré vedie k vzniku polysémneho radixu. Na vyššom stupni identifikujeme prípady demotivačných procesov zasahujúcich do morfematickej štruktúry jednotky prostredníctvom vymedzenia potenciálnych segmentov. Najvyšší stupeň demotivácie sa spája s perintegráciou morfematickej štruktúry jednotky a s následným konštituovaním nového radixu. Perintegrované radixy sa v slovníku označujú osobitným číselným indexom. Treba podotknúť, že pri príprave *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* autori otázky diachrónie konzultovali s recenzentom slovníka, etymológom Ľuborom Králikom.

V rámci derivatologických výskumov treba osobitne spomenúť zborník *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)* (2006), venovaný pamiatke Jána Horeckého. Práve na jeho monografiu *Fonologia latinčiny* (1949) nadväzuje Miloslava Sokolová vo svojej štúdii

Fonematické štruktúry radixov. V centrálnej štúdii *Štatistické spracovanie apelatívnych radixov* jubilantka v spolupráci s Jánom Genčim prináša komplexné počítačové a štatistické spracovanie materiálu apelatívnych radixov zo *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* z hľadiska vymedzenia a kvantifikovaného zhodnotenia javov radixovej polysémie, radixovej homonymie, radixovej alomorfnosti a radixovej variantnosti. Významná v kontexte vysokoškolskej didaktickej aplikácie morfematického výskumu je rozsiahla, takmer 60-stranová štúdia *Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách.*

Prvé roky dvadsiateho prvého storočia sú vo vedeckovýskumnom pôsobení jubilantky charakteristické nielen intenzívnymi morfematickými výskumami, ale aj výskumami v oblasti korpusovej lingvistiky. Miloslava Sokolová sa stáva vedúcou grantu *Morfosyntaktický výskum v Slovenskom národnom korpuse* (2004 – 2006) a tiež hlavnou oponentkou morfologickej anotácie Slovenského národného korpusu. Z publikačných výstupov je potrebné spomenúť hlavne zborník *Sondy do morfosyntaktického výskumu na korpusovom materiáli* (2006), kde je editorkou, spoluautorkou úvodnej časti *Možnosti a medze lingvistického výskumu v Slovenskom národnom korpuse* (spoluautorky: M. Šimková, M. Ivanová) a autorkou štúdií *Výskum aktívneho participia préterita* a *Výskum transgresívu v slovenčine* (spoluautorka: Z. Bugajová). V kontexte morfologických výskumov je tiež dôležitá rozsiahla štúdia *Možnosti vytvorenia slovenskej morfológie na korpusovom základe* (2004), v ktorej sa zaoberá možnosťou kreovania morfosyntaxe na korpusovom základe. Možno konštatovať, že M. Sokolová v prácach založených na korpusovom výskume využíva výhody, ktoré „gramatika na korpusový pohon“ ponúka. Jej prístup k skúmaným javom však nie je výhradne deskriptívny, nepodlieha „zvodom“ korpusových štatistík bez dostatočného zhodnotenia javov a zachováva si aj zdravú mieru skepticizmu voči reprezentatívnosti korpusových zistení. Dá sa povedať, že deskriptívna materiálová báza sa v jej prípade interpretačne zhodnocuje v dôslednom explanačnom opise, rešpektujúcom systémovolingvistický aspekt skúmaných javov. Manifestovať to možno na príklade štúdií publikovaných v zborníku *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine* (2009), v ktorých sa na úrovni monografickej komplexnosti spracúva problematika vidu a slovesného spôsobu. Spomínanými štúdiami sa zároveň autorka rámcovo navracia ku skúmaniu problematiky slovesa.

Druhým slovným druhom, ktorému M. Sokolová venuje intenzívnu vedeckovýskumnú pozornosť, je substantívum. Výsledkom vyše desaťročného systematického výskumu deklinácie slovenských substantív je monografia *Nový deklinačný systém slovenských substantív* (2007). Autorka už v úvode pri hľadaní optimálneho modelu deklinačného systému vysvetľuje princíp roztvárania vejára, ktorý by zachytával bohatosť, šírku, ale na druhej strane logiku fungovania slovenskej deklinácie. V Sokolovej teoreticko-metodologickom rámci ide o „poloroztvorený vejár“, ktorý

z hľadiska jazykovosystémového opisu úspešne prechádza medzi Skyllou tradičného systému s jeho hendikepom výnimiek a Charybdou počítačových opisov a ich nevýhodami v podobe zložitosti zaraďovacích pravidiel pre bežného používateľa. Dôležitým momentom autorkinej teoreticko-metodologickej koncepcie je rozlišovanie viacerých rovín abstrakcie, konkrétne úroveň deklinačných algoritmov, resp. deklinačných makroskupín, ďalej deklinačných tried, deklinačných vzorov a deklinačných podvzorov. Pri voľbe jednotlivých deklinačných vzorov sa rešpektuje frekvencia príslušného substantíva, ako aj faktory rozhodujúce pre príslušnú paradigmu substantív, čím sa v Sokolovej koncepcii deklinačný vzor stáva skutočným prototypovým exemplárom v rámci príslušnej kategórie. Pri charakteristike vzorov je potrebné vyzdvihnúť tri momenty. V prvom rade korpusový výskum substantív umožňuje autorke dôkladne vyhodnotiť jednotlivé deklinačné vzory z hľadiska ich receptivity, ako aj kvantifikovať prípady deklinačnej oscilácie medzi vzormi. V tomto kontexte sa ako obzvlášť prínosné ukazuje v rámci variantnosti diferencovanie medzi prípadmi tzv. paralelnej, hybridnej, kombinovanej a variantnej paradigmy. Osobitne treba vyzdvihnúť skutočnosť, že Sokolovej monografia ako prvá v kontexte slovenskej lingvistiky prináša vyčerpávajúcu a podrobnú charakteristiku jednotlivých deklinačných vzorov na základe komplexu či zväzku faktorov (fonetického, morfologického, morfematického, derivačného, syntaktického, sémantického a štylistického). M. Sokolová precíznou interpretáciou fungovania faktorov v rámci jednotlivých deklinačných vzorov ukazuje, že napriek zdanlivej živelnosti a nepravidelnosti možno v podloží deklinačného systému identifikovať systémové mechanizmy fungovania deklinačných paradigiem.

Okrem otázok morfosyntaxe sa M. Sokolová venuje sociolingvistike, komparatívnej jazykovede, vyučovaniu slovenčiny ako cudzieho jazyka či feministickej lingvistike. V 90. rokoch boli jej sociolingvistické výskumy zamerané na jazykovú situáciu na východnom Slovensku, ich výsledky publikovala v štúdiách v spoluautorstve s D. Slančovou: *Variety hovorenej podoby slovenčiny* (1994), *Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku* (1995), *Vokatív ako kontaktový jav* (1995), *Výsledky a perspektívy sociolingvistického výskumu prešovských vysokoškolákov* (1997), *Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine* (1998). Jej komparatívne výskumy sa venujú vzťahom slovenčiny a nemčiny, slovenčiny a češtiny, najnovšie aj slovenčiny a poľštiny. Z najvýznamnejších komparatívnych štúdií možno spomenúť práce *Komunikatívna efektívnosť českých kontaktových javov v súčasnej slovenčine* (1991), *České kontaktové javy v slovenčine* (1995), *Slovenčina a čeština – vzájomné interferencie* (1997), z novších napríklad *Funkčnost česko-slovenských kontaktových jevů v současnosti* (2003) (spoluautorka Květoslava Musilová). Záujem o česko-slovenské jazykové kontakty M. Sokolová zužitkovala aj pri písaní vysokoškolských učebníc, zo starších možno spomenúť napr.

Český jazyk. (Diferenčné javy a cvičenia.) (1991), novšie *Slovenčina a čeština. Synchrónne porovnanie s cvičeniami* (2005) (spoluautorky K. Musilová, D. Slančová). Výsledkom jej trojročného pôsobenia na Univerzite v Regensburgu je vysokoškolská učebnica *Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami* (2006) (spoluautori Ingeborg Ohnheiser, Jolana Nižníková a Sebastian Mancuso). Ide o kompendium praktickej gramatiky, cvičení a textov, ktoré v kontexte existujúcich učebníc slovenčiny pre cudzincov predstavuje koncepčne inovatívnu a materiálovo bohatú publikáciu.

V neposlednom rade treba spomenúť aj participáciu Miloslavy Sokolovej pri koncipovaní *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006). Jej lexikografické „konzultácie" s hlavnými redaktorkami slovníka sa zameriavajú na optimalizáciu gramatického aparátu, resp. optimalizáciu metajazykových zápisov lexikálnych jednotiek v SSSJ.

Vejár skrýva v sebe obraz, ktorý sa odhalí po jeho rozprestretí. Nazdávam sa, že po rozprestretí vejára vedeckovýskumných aktivít jubilantky sa pred našimi očami tiež defiluje obraz – obraz fundovaného bádateľa a objavovateľa hĺbok a zákutí slovenčiny v deskriptívne precíznom a explanačne dôkladnom opise.

Na záver si dovolím si jedno krátke osobné vyznanie: okrem vedeckovýskumných aktivít Miloslava Sokolová značnú časť svojej energie venuje práci so študentmi najmä počas seminárov, konzultácií, pri vedení diplomových, rigoróznych a dizertačných prác. Jedným z týchto študentov som bola prvýkrát pred pätnástimi rokmi aj ja. Nazdávam sa, že bez jej inšpirácie a pomoci by dnes (nielen) moje profesionálne smerovanie malo za sebou inú podobu. Preto by som chcela jubilantke zaželať mnoho kilometrov na turistických potulkách a bežkárskych výletoch, mnoho kilogramov nazbieraných húb a čerešní, mnoho metrov štvorcových vypestovaných kvetov a objavených prírodných zákutí v priestore jej rodného východného Slovenska. K tomu všetkému azda už len zdravie a prítomnosť najbližších ľudí.

Mgr. Martina Ivanová, PhD.
Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
17. nov. 1, 080 78 Prešov
e-mail: ivanovmartina@gmail.com

Za Františkom Mikom

13. novembra 2010 sa vo veku 90 rokov a 7 mesiacov navždy pretrhla niť života doktora honoris causa, prof. PhDr. Františka Mika, DrSc. (nar. 13. apríla 1920 v Lipanoch), jedného z najvýznamnejších a – v tom pravom zmysle – aj najoriginálnejších, najbrilantnejších a, dalo by sa dokonca povedať, i „najzáživnejších" slovenských jazykovedcov a literárnych vedcov. Tieto atribúty sa týkajú nielen jeho mysliteľskej a bádateľskej činnosti, ale aj štýlu, ktorým písal svoje knihy a štúdie a ktorým sa vyznačovali jeho prednášky i rozhovory s ním. Prihováral sa nám štýlom, ktorý na spôsob eseje spájal v sebe presnosť a výstižnosť vyjadrení, ale najmä duchaplnosť s výrazným osobnostným akcentom. Výskyt esejistickej parafrázy sám zdôvodnil tak, že ani vo vedeckom metajazyku nechcel prísť o kvalitu jedinečnosti, takú príznačnú pre literárno-umelecké diela, ktoré sám interpretoval. Aj vďaka svojmu štýlu dosiahol vo svojich analýzach subtílnosť, ako aj zázračnú súhru vypozorovaných odtieňov, k čomu sa sotva dá iba racionálne „dopracovať", ale omnoho skôr inštinktívne „dozrieť". František Miko stelesňuje jedno i druhé.

Ako je všeobecne známe, bola to osobnosť s veľmi pestrými záujmami v rôznych oblastiach a disciplínach, z ktorých v každej zanechal svoje stopy vybudovaním fundamentov či aspoň zažatím ohníčkov, ktoré sa rozhoreli u jeho nasledovníkov a žiakov. Nie všetci z nás mali to šťastie mať ho za učiteľa, a ani každý z nás nemohol byť prítomný na jeho vychýrených seminároch. Ale všetci máme k dispozícii jeho texty a mnohí sme sa mohli stretnúť s ním aspoň na prednáškach a kto mal ešte o kúsok väčšie šťastie, mohol sa s ním pohrúžiť do rozhovorov, ktoré tak obľuboval.

Všetko, čo napísal a povedal František Miko, bolo a je akoby prežiarené osobitým mikovským svetlom, svetlom, ktorého lúče mierili a prenikali pod povrch vecí podobne ako to bývalo u najlepších profétov minulosti. Bol to viacdomý a „viacvidomý" autor, pri ktorom visela vo vzduchu, ak sa priamo nekládla, otázka, čím je František Miko viacej či predovšetkým? Jazykovedcom, literárnym vedcom alebo estetikom? V každom prípade jeho hľadačskému naturelu sa hranice tradičnej jazykovedy stali v jednom okamihu priúzke a zrejme aj preto prestúpil prah do komnát literárnej vedy, estetiky, poetiky, semiotiky, kulturológie a ďalších zón. Zároveň je však takisto zrejmé, že bez lingvistickej prípravy by nevstúpil ani do týchto vedných salónov tak suverénne, taký pripravený a s takou nošou inšpirácií a vnuknutí, s akou sa objavil v týchto priestoroch. A zrejme aj jeho zásluhou sa ďalej rozširovali rozľahlé priestory i hranice slovenskej jazykovedy.

Dokladom márnej snahy oddeliť spomínané sféry u Františka Mika je aj bibliografia jeho prác v diele Slovenskí jazykovedci, ktoré si od istého času prestalo všímať jeho diela, na prvý pohľad pôsobiace skôr literárne alebo esteticky. Ale veď aj

jeho interpretácie umeleckých diel sú v širokom zmysle jazykové a nesporne patria do sumáru slovenskej jazykovedy. Spomeňme z nich aspoň tie, čo vyšli knižne: Estetika výrazu (1969), Text a štýl (1970), Od epiky k lyrike (1973), Štýlové konfrontácie (1976), Tvorba a recepcia (spolu s Antonom Popovičom, 1976), Hodnoty a literárny proces (1982), Analýza literárneho diela (1987), Umenie lyriky (1988) a Význam, jazyk, semióza (1995). Všetky tieto diela svedčia okrem iného o úspešnosti jeho „zlingvističtenia" literárnej vedy a estetiky, ktoré uvedeným vedám nielen neuškodilo (takéto riziko je vždy prítomné), ale postavilo ich na pevné základy a navyše im umožnilo vnímanie aj tých najjemnejších odtieňov skúmaných javov a procesov literatúry i ľudskej komunikácie vôbec.

V dejinách Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV ostane navždy zapísané, že v rokoch 1956 – 1969 bol František Miko zamestnancom ústavu, aj keď len ako externý pracovník. Sprvoti sústredil pozornosť na gramatickú problematiku, všeobecnú teóriu gramatiky, na otázky gramatických kategórií a slovných druhov, a to najmä prísloviek a slovesa, neskôr na syntaktické javy (prívlastok, menné jednočlenné vety, zložené súvetie), na frázovanie spisovnej slovenčiny, rytmus v umeleckých prejavoch a pod. A každý takýto dotyk bol v jeho prípade dotykom priekopníckym. Takmer od začiatku bol – bez snahy o akúkoľvek exhibíciu – osobitý, až jedinečný, ba ťažko napodobiteľný. Veď čo môže byť klasickejšie ako klasické kategórie rod, číslo a pád podstatných mien? A František Miko vo svojej monografii z r. 1962 túto oblasť potiahol do iných sfér, na vyšší stupeň poznania. Čo môže byť tradičnejšie než opis rôznych druhov prísloviek? František Miko ukázal, že to všetko funguje trochu ináč, než si to fixovala klasická gramatika. Naplno sa to prejavilo v akademickej Morfológii slovenského jazyka z r. 1966, kde spracoval svoju substantívnu a adverbiálnu časť, ale bol aj spoluautorom koncepcie tohto vo svojom čase tak vysoko hodnoteného diela aj v zahraničí. Sémantické vyznenie tohto gramatického diela je podľa všetkého výsledkom práve aj jeho úvah a jeho „tlaku".

František Miko sa od začiatku vyrovnával aj s otázkami výskumných metód a lingvistických teórií jazyka. Skoro pochopil, že pri interpretácii skúmaných javov mu pomôžu aj moderné exaktné metódy, kvantitatívne, neskôr predovšetkým kvalitatívne, metódy generatívnej gramatiky a ďalšie. V monografii The Generative Structure of Slovak Sentence (Adverbiale), ktorá mu ako jednému z mála slovenských jazykovedcov vyšla v prestížnom vydavateľstve Mouton (1972), prekonal na svoj spôsob pôvodný strohý formalizmus a operacionalizmus generatívnej koncepcie jazyka a domyslel ho do súvislostí vlastných výskumov. Pri interpretácií tradičných syntaktických problémov (otázka pasíva, doplnku, slovosledu adverbií) využil túto metódu s mimoriadnou invenčnosťou. Slovenská jazykoveda generativistické výboje svetovej jazykovedy prechádzala až na výnimky mlčaním. Vracia sa k novším verziám tejto koncepcie v jazykovofilozofických úvahách až teraz, čo znamená, že

sa vracia aj k Františkovi Mikovi i touto cestou. K tomu sa hodí možno ešte dodať, že František Miko vo svojich interpretáciách a teoretických zovšeobecneniach riešil problémy, ktoré pred neho kládol nielen vývin literárnej vedy, jazykovedy a estetiky, ale, ako na to upozornil už Albín Bagin, najmä tie, ktoré si kládol sám. V zásadných statiach venoval pozornosť aj všeobecnej teórii vety, ktoré zhrnul v štúdii The Sentence as a Text Unit (1994). Na rozdiel od zvyku generativistov k analýze vety tu nepristúpil od povrchovej štruktúry vety reprezentovanej vzťahom medzi bezprostrednými zložkami, ale od textu, resp. ešte presnejšie od faktu, že text reprezentuje istý úsek reality, istú komunikačnú situáciu. Podľa neho to, čo používame a pozorujeme (hovorené prejavy a písané texty), nie je jazyk, ale reč. Štúdiou Otváranie epistémy langue/parole. Pokus o diagnózu epistémy (1993) sa priradil k tým teoretikom, ktorí sa postavili proti jednostrannému zdôrazňovaniu langue pri výskume jazykovej komunikácii a jazykovednom výskume vôbec.

Bola to však bezpochyby štylistika, ktorej František Miko venoval najväčšiu časť svojej odbornej produkcie i svojho nadania. Jazykovedné výskumy štrukturalistické, postštrukturalistické a jazykovofilozofické úvahy sa uňho celkom prirodzene zliali s oblasťou estetiky a všeobecnej poetiky či kulturológie. Práve diela Františka Mika sú výdatným zdrojom, z ktorého načiera podstatná časť súčasnej štylistiky na Slovensku. Tej sa už do krvného obehu dávnejšie dostalo mikovské inštrumentárium a vlastne celý diskurz modernej slovenskej štylistiky je preplnený výrazmi a „objavmi“ Františka Mika. Práve v rámci štylistiky sa zrodila oná legendárna výrazová koncepcia štýlu s jeho elementárnymi prvkami, ktorá spätne ovplyvnila aj mnohé iné príbuzné vedné oblasti a ktorá ho katapultovala medzi veľké zjavy európskej literárnej vedy a jazykovedy. Dobre ukázal, že aj štylistika musí budovať na elementárnejších jednotkách, nie už na štýle, a že práve takto možno preniknúť k hĺbkovým vrstvám umeleckého diela i ľudskej komunikácie vôbec („V štylistike ...sa veľmi vypláca skúmať elementárne veci preto, aby bolo možné „vyššie“ štylistické záležitosti postaviť na pevný základ“). Nikdy pritom nezabudol overiť ani „samozrejmé pravdy“, a to aj také, ktoré boli pre iných autorov axiómou, z hľadiska ich obsažnosti a užitočnosti pre ďalší výskum i pre samú prax.

Okrem literárnej vedy a jazykovedy sa jeho výrazová sústava veľmi produktívne uplatnila, ako je známe, najmä v translatológii. Nevyhol sa však ani otázkam didaktiky, teórii vyučovania a jeho starostlivosť o štylisticko-slohovú výchovu či vyučovania frazeológie v školách je priam legendárna.

V profesorovi Františkovi Mikovi stráca slovenská a európska veda významnú osobnosť, ktorá neoceniteľnou mierou prispela k rozvoju teoretického myslenia i k jeho aplikáciám na najrozmanitejších poliach vedy a kultúry. V jeho prípade nevdojak prichádzajú na um (voľne asociované) slová Wisławy Szymborskej z básne O śmierci bez przesady.

Niet takého života,
ktorý by hoci na chvíľu
nebol nesmrteľný.
Smrť
vždy o tú chvíľu mešká.
Naprázdno myká kľučkou
neviditeľných dverí,
kto toľko stihol,
toho nepredbehne.

Česť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

November s Walesom. S kým, prosím? – Do rozpakov nás uviedol letmý pohľad na nadpis článku *November oslávime s Walesom* uverejnený 16. 11. 2010 v denníku *Sme* na titulnej strane. Až druhý pohľad a pozornejšie čítanie objasnili, že autori správy neinformujú o prípadnej oslave s krajinou Spojeného kráľovstva – *Walesom* alebo napr. s *Jimmym Walesom*, zakladateľom Wikipédie, ale s bývalým poľským prezidentom *Lechom Wałęsom*.

Ako sa stane, že gramotný čitateľ neporozumie titulku už ani na titulnej strane?

Môže to byť prirodzeným dôsledkom viacerých interpretačných možností a homonymie, ktorá vyžaduje zvýšené percepčné úsilie a poznanie kontextu na jednoznačné určenie významu rovnako znejúcich (homofónnych) alebo rovnako zapísaných (homoformných, resp. homografných) výrazov. V slovenčine existuje aj propriálna homonymia, napríklad pri slovnej forme *Martin*, ktorá môže nadobúdať platnosť antroponyma, toponyma alebo chrématonyma (porov. Blanár, 2008, s. 21), pričom onymické subjekty s rozličnou platnosťou bývajú vzájomne prepojené a podmienené.

Interferémy a zrozumiteľnosť komunikácie

V prípade výrazov *Wales* a *Wałęsa* však nejde o propriálnu homonymiu tohto typu a toponymum *Wales* nemá s antroponymom *Wałęsa* nič spoločné. Homografia v Isg (*Walesom/Walesom*), Gsg (*Walesu/Walesu*) a teoreticky aj Gpl (*Walesov, Walesov*) je náhodne vyvolaná interferenciou odlišných jazykových a kultúrnych kontextov v rámci slovenčiny. Z tohto pohľadu predstavujú onymické formy *Wales*, *(Jimmy) Wales a (Lech) Wałęsa* interferémy, ktoré v slovenčine za určitých podmienok (v určitých pádoch, komunikačných situáciách a pri určitých interpretačných stratégiách používateľa jazyka) môžu spôsobovať komunikačný šum. Ten je pravdepodobnejší pri grafickej prezentácii týchto proprií, pretože zvukovou podobou sú *Wales* a *Wałęsa* v rečovej praxi dostatočne odlíšené [vejls], resp. [vels] a [vauensa], resp. [valensa]. Znamená to, že spomínaná homografia je výsledkom chybnej grafickej podoby poľského antroponyma, čiže práve defektný zápis *Walesa* namiesto *Wałęsa* je zdrojom percepčnej neistoty používateľa jazyka a možného nedorozumenia už na úrovni identifikácie onymického objektu. Podľa stupňa komunikačnej závažnosti interferém patrí homografia *Wałęsom/Walesom/J. Walesom* zrejme k interferémam 2. typu, ktoré sťažujú pochopenie výpovede alebo 3. typu, ktoré vedú k nedorozumeniu (M. Olssonová, cit. in Kráľová, 2007, s. 433).

Homografia čisto náhodná

Spomínané neistoty prirodzene sprevádzajú jazykovú homonymiu, ale v tomto prípade je podstatné, že samotná homografia v Isg *s Walesom/Walesom* nie je prirodzená, ani adekvátna miere zvukovej adaptovanosti a fungovaniu mena *Wałęsa* v rečovej praxi. Za 30 rokov (*L. Wałęsa* sa dostal do širokej pozornosti médií okolo roku 1980) pri relatívne vysokej frekvencii a popularite tohto antroponyma v slovenských médiách sa jeho výslovnosť ustálila na zvukovej podobe [valensa], teda s nosovým segmentom [en]. Podľa všetkého rečová prax slovenských audiovizuálnych médií homografiu nepodnecuje, ale pretože výslovnosť a pravopis sa vzájomne stále ovplyvňujú, pod vplyvom chybného zápisu *Walesa* je spätne možný jeho vplyv na výslovnosť. Ako poznamenáva M. Ološtiak (2008, s. 78), „jazykové vedomie Slováka je ‚nastavené' podľa princípu: vyslovuj tak, ako vidíš napísané". A tak je možné, že po dostatočne dlhom ustaľovaní a tolerovaní defektného zápisu *Walesa* začne aj v rečovej praxi (v určitých komunikačných situáciách a sociálnych skupinách používateľov slovenčiny) prevládať jeho neadekvátna zredukovaná zvuková podoba.

Pravidlá slovenského pravopisu – križovatka pravidiel

Táto situácia by sa už považovala za problém aj podľa Pravidiel slovenského pravopisu (PSP, 2000, s. 40), ktoré upozorňujú: „Ak by písanie (názvu) bez diakritického znamienka viedlo k chybnej výslovnosti, dáva sa prednosť písaniu podľa výslovnosti, nie písaniu s jednoduchým vynechaním diakritického znamienka, napr. *Osęka – Osenka,* nie *Oseka,* pretože výslovnosť [osenka] je bližšia pôvodnej poľskej výslovnosti ako [oseka]." Ako si potom vysvetliť toľký nápor zle zapísaných onymických foriem práve tým jednoduchým vynechaním diakritického znamienka? Podľa M. Dudka (2009, s. 37) „v tlači sa priam progresívne vystupňovala negramotnosť aj expertných používateľov slovenčiny" (redaktorov) v prípade prepisu vlastných mien z južnoslovanského jazykového a kultúrneho areálu, pričom upozorňuje na disparátnosť a protirečivosť adaptačných usmernení v samotných PSP. Tie uvádzajú, že nezdomácnené slová (a teda aj antroponymá a toponymá) sa používajú v pôvodnej podobe. Zároveň oznamujú, že nezdomácnené pomenovania majú tendenciu adaptovať sa podľa pravidiel domáceho jazyka. To znamená prinajmenšom dva stupne adaptácie (podľa Ološtiak, 2008, s. 321) – adaptovanú poslovenčenú výslovnosť s prepisom nosoviek zachovávajúcim nosovosť (*Walensa, Czenstochová, Osenka, Otylia Jendrzejko, Tadeusz Dolenga-Mostovicz, Jaroslaw Dombrowski*) alebo slovenskú výslovnosť, ktorá kopíruje ortografickú podobu propria a nezachováva nosovosť (*Walesa, Czestochová, Oseka, Jedrzejko, Dolega-Mostovicz, Dabrowski*). Práve tento posledný spôsob adaptácie je najčastejší, aj keď je v rozpore s odporúčaním PSP preferovať písanie proprií podľa pôvodnej výslovnosti.

Kde neplatí pravidlo, platí technické alibi

Nie je zanedbateľné, že do „hry“ v PSP okrem jazykových okolností ešte stále vstupujú extralingválne príčiny, takzvané technické. A tak PSP (1991; 1998 a ešte aj 2000) zhovievavo pripúšťajú: „Z typografických dôvodov namiesto cudzích písmen s odlišnými diakritickými znamienkami môžu sa používať domáce písmená bez cudzích znamienok, napr. namiesto ł → l (Sławski – Slawski, ń → ň (Kaczyński – Kaczyňski), ć → č (Mladić – Mladič)“ (2000, s. 40). Pritom v PSP z roku 1991 sa z technických dôvodov odporúča nahrádzať najmä ł, ć, ç (Besançon – Besanson). Je zaujímavé, že iné cudzojazyčné grafémy, ktoré sa tiež dajú považovať za špeciálne, sa doteraz bežne v slovenčine uvádzajú tak, ako vo východiskovom jazyku (napr. ů – Růžek, ö/ő – Öllős, ř – Řehoř). Ťažko pochopiť logiku technických dôvodov, pri ktorej sa nahrádza tak jednoducho vytvoriteľná graféma ako ć, ale nenahrádzajú sa ani neredukujú zriedkavejšie a na zápis komplikovanejšie znaky ako ö/ő alebo ů. Prepis poľských nosoviek *ę, ą* PSP síce explicitne neodporúčajú, ale keďže ide o špeciálne grafémy, patria nosovky medzi prvých „kandidátov“ na zjednodušenie z typografických dôvodov. A podobne ako poznámka (PSP, 2000, s. 83), že písmeno *ć* možno z technických príčin nahradiť písmenom *č,* pričom, podľa M. Dudka (2009, s. 37), „technokratická logika spustila lavínu zmätočných štruktúr“, tak táto istá „logika“ spúšťa pravidlami legitimizované ortografické zjednodušovanie (v dikcii M. Dudka voluntarizmus) pri písaní (okrem iného) aj poľských nosoviek vo vlastných menách. Dôsledkom je chybný zápis a neadekvátna výslovnosť, pretože strata nosovosti vokálov je stratou ich dištinktívnej vlastnosti. V prípade proprií sa nerešpektovanie originálneho zápisu premieta do nerešpektovania princípu identity vlastného mena, ktoré môže nadobudnúť aj takú bizarnú podobu ako homografia typu „november s Walesom“. Z pohľadu vyspelosti dnešných technológií už takmer komicky vyznieva odvolávanie sa na technické možnosti médií či tlačiarní, a tak technické alibi pri nedbanlivej ortografii už neobstojí.

Pravidlá slovenského pravopisu tretieho tisícročia

Prípad *Wałęsa* je len jednou, ale dostatočne názornou ilustráciou stále neuspokojivo upravenej propriálnej cudzojazyčnej ortografie v Pravidlách slovenského pravopisu. Na neuralgické body písania vlastných mien z južnoslovanského jazykového areálu priebežne upozorňuje M. Dudok (2002; 2009), pričom jeho výhrady čiastočne platia aj na pravopis poľských vlastných mien (písanie ć, cz, č a pod.) a na prepis i výslovnosť proprií z blízkych jazykov vôbec (2002). Najvážnejším argumentom je zlyhávanie identifikačnej funkcie vlastného mena v cieľovom jazyku s negatívnym dopadom na onymickú kompetenciu používateľov jazyka. M. Dudok pri komentovaní celých variantných sérií vlastných mien (*Mladić, Mladič, Mladic*) hovorí o jazykovej a intertextovej negramotnosti. To isté platí aj pre série *Walesa, Walensa,*

Wałęsa a iné. Od Pravidiel slovenského pravopisu by sa očakávalo, že namiesto technických a typografických príčin zohľadnia jazykové a kultúrne okolnosti interferencie vlastných mien v slovenčine tak, aby adaptácia cudzojazyčných vlastných mien bola jednoznačnejšia a prijateľná pre bežných, aj pre expertných používateľov jazyka. V prípade písania poľských grafém, napr. nosoviek v poľských antroponymám by bolo vhodnejšie preferovať ich uvádzanie s pôvodným pravopisom, teda primárne odporúčať zápis vo forme *Wałęsa.* Ak by PSP zohľadňovali rozličnú komunikačnú platnosť a sociálnu ukotvenosť tohto typu vlastných mien a rozhodli by sa do svojich odporúčaní integrovať výsledky čiastkových štúdií slovenských lingvistov, bolo by ústretové pripustiť aj písanie podôb vlastných mien poľského pôvodu so zachovaním nosovej zložky hlásky – teda formu Walensa (podobne ako je to pri českom pravopise). To, samozrejme, predpokladá jednoznačnejší a jasnejšie formulovaný postoj k adaptácii cudzojazyčných vlastných mien (z príbuzných jazykov). Po desiatich rokoch dozrel čas na nové aktualizované vydanie Pravidiel slovenského pravopisu hodné tretieho tisícročia.

Literatúra

BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy slovenskej jazykovednej spoločnosti 6. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť 2008. 77 s.

DUDOK, Miroslav: Prepis a výslovnosť mien z blízkych jazykov. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľ. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 108 – 112.

DUDOK, Miroslav: Slovenský pravopis: Od „chyby“ k „pravidlu“. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava, Veda 2009, s. 34 – 39.

KRÁĽOVÁ, Zdena: Komunikačná hodnota odchýlok v cudzojazyčnej výslovnosti. In: Zborník materiálov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2007, s. 432 – 435.

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Kniha – spoločník 2006. 265 s.

OLOŠTIAK, Martin: K ortoepickej problematike cudzích proprií. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. Sibyla Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 316 – 325.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 1998. 574 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26. 813 64 Bratislava
e-mail: wachtarczyk@gmail.com

OBSAH 75. ROČNÍKA ČASOPISU SLOVENSKÁ REČ

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

BÁNIK, T.: Onomaziologický aspekt pri spracovaní hesiel v pripravovanom slovníku štúrovskej slovenčiny 248
BELÁKOVÁ, M.: Didaktika vlastného mena (Základné východiská a aspekty) 343
FERENČÍKOVÁ, A.: Tri turčianske priezviská z historického a kontaktového aspektu 293
HLADKÝ, J.: Onomasticko-historické kontexty lokality Stará dedina 298
KAČALA, J.: Profesor Eugen Jóna a dejiny slovenskej jazykovedy 70
KAZÍK, M.: Živé osobné mená v triede ženatých mužov v Topoleckej 333
KRALČÁK, Ľ.: Kedy bola uzákonená štúrovská spisovná slovenčina? 239
KRÁLIK, Ľ.: Etymologické príspevky k štúdiu slovenskej nárečovej lexiky. Z problematiky sporadických hláskových zmien. (s > c, f ~p) 261
KRŠKO, J.: Niektoré slovenské hydronymá vo svetle novších interpretácií 355
KUCHAR, R.: Preklad Magdeburského práva ako prameň Historického slovníka slovenského jazyka 225
KUFČÁK, E.: O menách osôb v Liptove 311
MAJTÁN, M.: Sekundárne slabičné l v južnostredo-slovenských nárečiach 124
MUZIKOVÁ, K.: Výskum dejín spisovnej slovenčiny a Eugen Jóna 77
ONDREJOVIČ, S.: Storočnica Eugena Jónu 65
ONDREJOVIČ, S., WACHTARCZYKOVÁ, J.: Slovenská reč sedemdesiatpäťročná 3
OLOŠTIAK, M.: O syntaktickej motivácii lexikálnych jednotiek 10
OLOŠTIAK, M.: O spôsoboch tvorenia vlastných mien 209
PAVLÍK, R.: Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov II. Spektrálne parametre *ľ* pred *e, i, í, ia ie, iu* v domácich slovách 143
PUKANEC, M.: K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice) 347
RIPKA, I.: Etnonymá polabsko-pobaltských slovanských kmeňov 287
RIPKA, I.: Eugén Jóna a ako lexikológ a lexikograf 92
SKLADANÁ, J.: Eugen Jóna a jazyková kultúra 86
SKLADANÁ, J.: Fenomén kontinuity slovnej zásoby v predspisovnom období 233
ŠIMKOVÁ, M.: Príspevok Eugena Jónu k teórii slovných druhov v kontexte jazykovedy 20. storočia 128
ŠVAGROVSKÝ, Š.: Spisovná slovenčina pred revolúciou a po revolúcii 1848/49 (Epizóda s tzv. staroslovenčinou) 124
VALENTOVÁ, I.: Prímeno, živé meno, individuálna charakteristika či prezývka 278
ZÁVODNÝ, A.: Niektoré neštandardizované hydronymá v slovenskom Pomoraví 305
ŽIGO, P.: Novohradské nárečia vo vedeckom diele Eugena Jónu 117
ŽIGO, P.: Budú v onomastike aj muzikonymá? (O jednej-dvoch *Plavovláskach*) 270

DISKUSIE A ROZHĽADY

GAVUROVÁ, M.: Sociolingvistická charakteristika lexémy *sranda* 170
IVANOVÁ, M.: Prívlastkové jednočlenné infinitívne vety (malá korpusová sonda) 363
JAROŠOVÁ, A.: Problém významu predložky *kvôli* na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu 159
KUCHAR, R.: Saské zrkadlo v bieloruštine 33
RIPKA, I.: Slovenskí jazykovedci ešte raz 29

SPRÁVY A RECENZIE

BUZÁSSYOVÁ, K.: *Mira Nábělková: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu* 179
HLADKÝ, J.: Seminár venovaný životnému jubileu PhDr. Milana Majtána, DrSc. 49
KARČOVÁ, A.: *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. sept. 2004 185
KOPECKÁ, M.: *Pramene k dejinám slovenčiny 3*. Red. R. Kuchar a I. Valentová. Bratislava: Veda 2008. 264 + 32 s. 393
KOPECKÁ, M. Vedecký seminár venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Jána Bosáka, CSc....45
MLACEK, J.: Je enklávna slovenčina už *zachránený* jazyk? (O podnetoch a otázkach z knihy Miroslava Dudka *Zachránený jazyk*).....378
MYJAVCOVÁ, M.: KAČALA, J.: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Martin, Matica slovenská 2009. 134 s.....387
ONDREJOVIČ, S.: Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2009 ..367
VALENTOVÁ, I.: Vedecký seminár o západoslovenskej hydronymii.....191
VALENTOVÁ, I.: Spoločný seminár o výskume slovenských osobných mien.....374

KRONIKA

BUZÁSSYOVÁ, K.: Za Martou Marsinovou 195
IVANOVÁ, M.: Životné jubileum Miloslavy Sokolovej.....396
KAČALA, J.: Životné jubileum docentky Dr. Márie Myjavcovej 197
LIPTÁKOVÁ, Ľ.: Okrúhliny docentky Ľuby Sičákovej.....61
ONDREJOVIČ, S.: Za Františkom Mikom.....401
ŽIGO, P.: K životnému jubileu Adriany Ferenčíkovej 54

ROZLIČNOSTI

IVANOVÁ, M.: Je zdravé jesť v McDonalde?.....63
KRÁLIK, Ľ.: K etymológii slova *laskonka*.....203
WACHTARCZYKOVÁ, J.: November oslávime s Walesom. S kým, prosím?.....405

OBSAH 75. ROČNÍKA ČASOPISU SLOVENSKÁ REČ 409